İÇİNDEKİLER

★ Açılış, Gelişme ve Kapatılış Süreçleriyle Köy Enstitüleri Deneyi ve Gedirdikleri/ **KEMAL BURKAY** 3

★ Öğretmen Yetiştirmeye İlişkin Sorunlar **NİYAZİ ALTUNYA** 14

★ MC'nin Öğretim Programlarında Anayasa'ya Aykırılıklar / **SATI ERİŞEN** ... 33

★ Halk Tiyatrosu Konlu Açık Oturumda TÖB - DER Genel Başkan Yardımcısı **Süleyman Yaşar'ın Yaptığı Konuşma** ... 36

★ Halk Tiyatrosu / **Dr. N. KARADAĞ** 41

★ Şili Duyarlığı / **FAHRETTİN DEMİR** ... 47

★ Ozan Telli İle Söylesi / **S. YAĞIZ** 50

★ Keloğlan Masalları Üzerine / **A. UYSAL** 54

★ Büyük Balıklarla, Küçük Balıklar / **ZEYNEL GÖLCÜK** 57

★ Köyün Delisi / **DURMUŞ MERT** 62

★ Bilerek / **İBRAHİM ERDEM** 65

★ Sözcüklerin Morardığı Akşamlarda / **BAŞARAN** 69

★ Kuş Cenneti 71

★ Güneşle / **VEYSEL ÇOLAK** 72

★ Yeryüzü Haritası / **HİLMİ ÜSTÜN** 74

★ Ümit / Kaçırmak 75

★ Kavuşmak / **TARIK GÜRERSEL** 77

★ Fır Döner Çemberleri Zamanın 78

★ Dergi ve Gazetelerde / **M. BAYRAK** 79

YENİ TOPLUM



TÖB-DER'in AYLIK EĞİTİM BİLİM ve SANAT DERGİSİ

MART - NİSAN ★ YIL : 2 ★ SAYI : 16-17

TÖB-DER adına sahibi: Gültekin GAZİOĞLU ★ Sorumlu Müdürü: Mustafa DÜZGÜN ★ Genel Yayın Yönetmeni : Ömer ARSLAN ★ Fiyatı : 5 Lira ★ Abone : Yıllık 50, altı aylık 25 Lira ★ Adres : Gazi Mustafa Kemal Bulvarı 14/1 — Demirtepe - Ankara Tel : 17 49 27 - 25 14 52 ★ Baskı: ÖREN BASIMEVİ ★Dizgi - Tertip: EVREN Matbası ★ S.B.T.: Mart 1977

AÇILIŞ, GELİŞME ve KAPATILIŞ SÜREÇLERİYLE KÖY ENSTİTÜLERİ DENEYİ ve GETİRDİKLERİ(*)

Kemal BURKAY

Köy enstitülerinin kuruluş ve kapatılış nedenlerine, bu kurumların özel olarak köye ve köylüye, genelde de Türkiye'nin eğitim, politika, sanat ve düşün yaşamına getirdikleri üzerinde, bu okullar kapatıldıktan sonra da uzun süre tartışıldı, hâlâ tartışılıyor.

Köy enstitülerinin bu önemi nerden geliyor? Eğitim alanındaki bu kurumlar, toplumun o dönemdeki koşullarının, gereksinmelerinin bir bakıma zorlamasıyla, birtakım araştırma ve denemelerin, (örneğin eğitmen kurslarının) sonucu ortaya çıktılar. Daha kuruluş aşamasında, özellikle de ürün vermeye başlayınca büyük politik tartışmalara konu oldular. Egemen ve sömürücü güçlerin bu kurumlara karşı aldığı tavır, bu güçlerin sınıfsal niteliklerine ve değişen şartlara göre farklı oldu. Örneğin feodal güçler köy enstitülerini daha baştan kuşkuyla karşıladılar, ona karşı tavırlarını giderek netleştirdiler. O dönemde iktidar gücünü tek parti aracılığıyla, CHP. ile yürüten burjuvazi, başlangıçta bu kurumları kendi oluşturmuşken, sonradan onu savunmadı, kendi eliyle yozlaştırdı ve kapatılmasını sağladı. Köy enstitülerini sonuna dek savunan ilerici kesimde de bu kurumların işlevine, niteliğine bakış açıları farklı olan birçok görüşe tanık olundu. Bu görüşlerin de altı eşelendiğinde, farkların ayrı sınıfsal temellere dayandığı görülür.

(*) Yazarın; Mehmet Bayrak'ın yayınlanacak olan KÖY ENSTİTÜLÜ YAZARLAR - OZANLAR (İnceleme-Antoloji) isimli kitabına yazdığı önsözdür.

Örneğin birçok kişi, bu kurumların kuruluşunu Hasan Ali Yücel, İsmail Hakkı Tonguç, hatta İnönü gibi yönetici ve eğiticilerin ilericiliğine, iyi niyetine, «devrimci»liğine; kapatılışlarını da «gericilerin» ve «yobazların» saldırılarının yanısıra, İsmet Paşa'nın «devrimcilikten vazgeçmesi»ne O'nun Atatürk'e, hatta kendisine «İhaneti»ne bağlıyorlar. Bu, bilimsel değil, idealist bir bakış açısıdır. Toplumları ileriye götürenlerin birtakım iyi ve kahraman insanlar, geriye düşürenlerin, çökertenlerin ise beceriksiz ve kötü kişiler olduğu tarzındaki idealist tarih ve toplum anlayışıdır. Burada kişilerin olaylar, olgular üzerindeki etkisi abartılmıştır. Hiç kuşkusuz, belirleyici olan kişiler, onların iyi niyetleri değil; toplumun nesnel koşullarıdır. Toplumda egemen olan üretim tarzı, üretim ilişkileri, bu temelin biçim verdiği sınıflar ve onların mücadeleleridir belirleyici olan.

Diğer yandan, bazıları da köy enstitülerini burjuva iktidarını kurmuş olmasına bakarak, o dönemdeki burjuva iktidarın tutucu, gerici yapısından dolayı, bu kurumlara kuşkulu bir gözle bakıyor ve nerdeyse sözü, «herşey burjuvazinin bir oyunu» demeye vardırıyorlar. Böylesine bir düşünce tarzı da, köy enstitülerinin «burjuva demokratik» yanını inkâra, bu kurumların getirdikleri ilerici, savunulabilir kazanımları küçümsemeye, hatta redde varır. Bu tür görüşler de, Marksist iddialı olsalar bile, özünde, soruna diyalektik değil, mekanik bir yaklaşım niteliğindedirler; varlıkların, olguların iç çelişkilerini, toplumdaki, iktidarın gücünün dışındaki başka pek çok etkeni hesaba katmamaktadırlar. Örneğin yalnız köy enstitüleri değil, toplumumuzdaki hemen tüm öğrenim kurumları burjuvazi tarafından oluşturulmuştur; ama burjuvazi üniversitelerde ve diğer öğrenim kurumlarında devrimci düşüncelerin doğmasını, gelişmesini önleyemiyor.

Köy enstitülerinin kuruluş ve kapatılma nedenlerini, bu kurumların sömürücü ve emekçi sınıflar açısından niteliğini kavramak için, Türkiye toplumundaki değişime, ekonomik yapıya ve sınıf mücadelelerine, belli bir zaman boyutu içinde bakmak gerekiyor. Soruna bu tür bir yaklaşım şimdi sol çevrelerde giderek ağır basmaktadır.

Türkiye'de, daha son yıllara kadar, iktidardaki güçlerin niteliği üzerinde, ülkede kapitalist üretim biçiminin egemen olup olmadığı üzerinde geniş tartışmalar yapılıyordu. Günümüzde artık bu tartışmalar hızını yitirmiş görünüyor ve hemen herkes, ülkede kapitalist üretim biçiminin egemen olduğunu, iktidarın ise burjuvazinin elinde bulunduğunu kabul ediyor. Ancak çoğu insan, adeta bu noktaya nasıl gelindiğini düşünerek geriye bakıyor; orada, batı ülkelerinde kapitalizmin gelişmesi sırasında görülen oluşumun ve Fransız devrimindeki gibi bir alt-üst oluşun benzerlerini arıyor.

Kuşkusuz bu oluşum Türkiye'de farklı koşullarda meydana geldi. Osmanlı İmparatorluğunun son döneminde, ülkede sermaye birikimi yeni yeni uç vermeye başladığında Batı Avrupa ve Kuzey Amerika güçlü bir sanayi devrimi başarmış ve emperyalist aşamaya geçmişti. Bu nedenle, diğer birçok geri kalmış ve sömürge ülkede olduğu gibi Osmanlı devletinde de kapitalizm emperyalizmin etki ve sömürü alanı içinde gelişmeye başladı, onun tarafından biçimlendirildi ve yerli burjuvazi, ileri ülkelerin burjuvazisiyle rekabet edecek bir düzeye asla ulaşamadı. Ama bunun böyle olması, Türkiye kapitalizminin görece zayıflığı, çarpıklığı ve şimdi de, ileri kapitalist ülkelerin çoktan beri atlattıkları bir sürü ayakbağından kendini kurtaramamış olması; feodalizmden kapitalizme dönüş evriminde, toplumda gözlemlenen ortak, benzer değişimlerin Türkiye'de de meydana geldiği gerçeğini değiştirmez. Bu değişim, elbette diğer ülkelerdekinin tıpkısı değildir, olamaz da; o, ülkenin koşullarına, iç ve dış etkenlere bağlı olarak meydana gelmiştir.

Feodal üretim ilişkilerinin bağrında kapitalist üretim ilişkilerinin doğması, bu anlamda üretim güçlerinin gelişmesi, devrimci bir nitelik taşır. Burjuvazi, üretim güçlerinin gelişmesi sonucu birçok ülkede devrim yaparak iktidarı aldı, üst yapıda da gerekli dönüşümleri sağlayarak kapitalizmin gelişmesinin önündeki feodal engelleri temizledi. Böylece toplum bir üretim tarzından (feodalizmden) daha ileri bir üretim tarzına (kapitalizme) ulaşıyordu.

Türkiye'de bu ulaşım, bir burjuva devrimi olmadan mı başarıldı?

19. yüzyıl ortalarından başlayarak 1970'lere kadar geçen, yüzyılı aşkın sürenin (Osmanlıların son dönemi ile Cumhuriyet dönemini kapsayan) temel niteliği feodalizmden kapitalizme geçiştir. Bu süre zarfında, çağına göre ağır aksak ta olsa, ülkede ticaret, tarım ve sanayi alanlarında kapitlist üretim ilişkileri doğmuş, gelişmiş ve feodal üretim ilişkilerini büyük çapta tasfiye ederek egemen duruma geçmiştir.

Bu değişim süreci içinde Kurtuluş Savaşı dönemi ve Cumhuriyetin kurulması önemli bir dönemeçtir. Çünkü saltanatın ve halifeliğin kaldırılması, Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte iktidar kesin olarak burjuvaziye geçti.

Padişahlığı, feodal ilişkileri, kurumları sürdürmek isteyen tutucu güçlerle, bir burjuva devriminden yana olan ilerici güçler arasındaki mücadele daha Kurtuluş Savaşından çok önce açık biçimde görülmekte idi. O dönemde Osmanlı toplumunda burjuvazinin nekadar zayıf olduğu biliniyor. Ama imparatorluk da o ölçüde çürümüş, ulusal kurtuluş hareketleri ve dış saldırılarla dağılmaya yüz tutmuştu.

Kurtuluş Savaşı, saltanatın yıkımı ve iktidarın burjuvaziye geçmesi için elverişli olanakları yarattı.

O dönemde işçi sınıfı da, kapitalizmin düşük gelişme düzeyine uygun olarak zayıftı ve demokratik bir devrime öncülük etmesi ya da büyük çapta etkin olması beklenemezdi.

Kurtuluş Savaşı öncesinde ve sonrasında, orduda, yönetim kademelerinde, düşün ve sanat alanında etkin olan «küçük burjuva aydınları»na gelince bu aydınlar, aslında küçük burjuvazinin özlemlerini savunan ya da çıkarlarını temsil eden aydınlar değildiler. Bu aydınlar «batı medeniyeti» ile, «çağdaş uygarlık düzeyi» ile Türkiye'de, Batı Avrupa'da görülen türden burjuva bir toplum özlemekte, bunun gerçekleşmesi için çalışmaktaydılar. Bunlar, özellikle eğitimlerini Batı Avrupa ülkelerinde yapmışlardı ve bu ülkelerin burjuva kültür ve yaşam tarzının etkisinde idiler. Pek az istisnanın dışında işçi sınıfının dünya görüşüyle etkilenmeleri için de o dönemde koşullar elverişli değildi. Bu nedenle bu aydınları artık köy ve kent küçük burjuvazisinin değil, «burjuvazinin aydınları» saymak gerekir.

Burjuvazi ve feodalite arasındaki iktidar mücadelesi, Kurtuluş Savaşı döneminde de açık olarak görülür, savaşın sonuna doğru hızlanır.

Cumhuriyetin kurulmasıyla feodalite siyasi bakımdan altedilmiştir. Ama genç burjuva iktidarı durumunu güçlendirmek için mücadeleye devam eder.

Genç devletin ekonomi politikası burjuvazinin dilediği yönde biçimlenir. Devletin olanakları burjuvazinin emrine verilip sermaye birikimi çeşitli yollarla teşvik edilirken, işçi sınıfı ve yoksul köylülük üzerindeki sömürü yoğunlaştırılır; sendikalaşma, grev hakkı, siyasi parti kurma hakları onlara tanınmaz; işçi basını susturulur.

Burjuvazi bu dönemde, iktidarını korumak, herhangi bir geriye dönüşü önlemek için feodal güçlerle çekişme halindedir. Çünkü henüz tehlike atlatılmış değildir, burjuva iktidarının sağlam dayanakları oluşmamıştır. Mücadele ideolojik alanda da verilir. Feodal öğrenim kurumlarının yerine, pozitif bilimlerle öğrenim yapan kurumlar geçirilir. Layiklik, kadın hakları, latin alfabesi, kılık kıyafet, medeni kanun gibi bir dizi alanda reformlara ya da «devrimlere» girişilir. Din adamlarına karşı burjuva aydınları gözdedirler. Örneğin, sonradan tipik bir gerici kesilen Falih Rıfkı Atay gibileri, dine hücum eden son derece radikal yazılar yazmaktadırlar. Dini ideolojiye karşı bu tavır, burjuva iktidarı kendisini sağlama alıncaya kadar devam eder. Ondan sonra, burjuvazinin, feodal gericiliği kendi çıkarları için koruduğunu, hatta kışkırttığını görürüz. Dünyanın hemen her yerinde böyle

olmuştur. Bir zamanlar kiliseye en amansız saldırıları yapan burjuvazi, bugün kiliseyle içiçe geçmiş, aynı gerici safta işçi sınıfına karşı savaşmaktadır.

«Burjuvazinin devrimci barutunun tükendiği» emperyalist bir çağda ortaya çıktığı için Türkiye'de burjuvazinin asla devrimci bir rol oynamadığını söylemek ve bazı devrimci dönüşümleri küçük burjuva aydınlara maletmek yanlıştır. Burjuvazi, Türkiye'de saltanatı ve halifeliği kaldırarak feodal iktidara son verdiği ve Cumhuriyeti kurduğu zaman (bu işe sınıf olarak o öncülük etmiştir çünkü) devrimci bir rol oynadı. Feodal ideolojiye karşı mücadele ettiği zaman devrimci bir rol oynadı. Onun, feodal gericiliğe karşı attığı her adım ilerici niteliktedir. Bunu böylece belirtmek burjuvaziye bir övgü değildir elbette. O, feodal gericilikle mücadele eder. Ve aynı çıkarlar için işçilerin, köylülerin, başka halkların kanını dökmekten, dünyayı bir cehenneme çevirmekten de geri kalmaz. Burjuvazinin devrimciliği belli tarihsel dönemlere özgüdür ve geçicidir.

Nitekim Türkiye'de de, başlangıçtaki anti-feodal yönüyle devrimci bri nitelik taşıyan burjuva hareketi (ki bu dönemde bile işçi sınıfına, yoksul köylülüğe ve başka halklara karşı gerici yüzünü göstermekten geri kalmamıştır) çok geçmeden emekçi halk kitleleri üzerinde gerici bir baskı yönetimine dönüşmüştür. Onun anti-feodal tavrı da kendisine gerektiği kadar olmuştur. Örneğin daha baştan, iktidarına karşı gelmeyen, kendisiyle uzlaşan feodal unsurlarla ittifak kurmuş, büyük toprak sahiplerine dokunmaya ise gerek duymamıştır.

Burjuvazi, toprak reformu için radikal tedbirler almadı. Bir yandan Türkiye kapitalizminin, henüz geniş bir pazara ihtiyaç duymayan zayıf niteliği, diğer yandan büyük toprak sahipleriyle keskin bir çatışma tehlikesini göze alamayan, bunun nedeniydi. Burjuvazi açısından bu sorun, zamanla, doğal evrimi içinde çözülmüş bulunuyor. Burjuvazi açısından toprak sorunu, elbette, köylülere toprak dağıtmak, ya da büyük toprakları bölüştürmek değildir. O, tarımda üretimin gelişmesini, köylünün pazara açılmasını ister ve küçük işletmeleri değil, büyük işletmeleri tercih eder. Türkiye'nin büyük kesiminde, zamanla tarımdaki feodal ilişkiler yerini kapitalist ilişkilere bırakmış ve köylü pazara açılmıştır. Kapitalistlerin isteyebileceği de buydu zaten. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun değişik durumuna gelince, burjuvazinin bu bölgeye karşı politikasını etkileyen bildiğimiz başka etkenler var. Şöven burjuvazi orada, halk kitlelerinin demokratik ve ulusal nitelikteki hak ve isteklerinden duyduğu korkuyla feodalizmin çözülmesini istemiyor; gerici kurumları, ağalığı, şeyhliği, aşiretçiliği canlı tutmaya çalışıyor.

Cumhuriyetin kuruluşuyla birlikte hedef açıkça çizilmişti: Çağdaş uygarlık düzeyine yükselmek. Bununla kastedilen elbette, ileri kapitalist ülkelere erişmek, o nitelikte bir toplum kurmaktı. Ancak, bir «batı toplumu» olmak için üst yapıda girişilen hızlandırıcı reformlara ve burjuvaziyi palazlandırmak için alınan tüm tedbirlere rağmen 1930'lara gelindiğinde ekonomik alanda önemli bir gelişme sağlanabilmiş değildi. Geri kalmış bir ülkenin, emperyalist dönemde kapitalist yöntemlerle hızla kalkınması olağandışıydı. 1930'lardan itibaren bu kez devletin ekonomik hayata müdahalesi arttırıldı.

1935'lerde, Onuncu Yıl Marşlarına ve çekilen heyecanlı nutuklara rağmen ülkenin verdiği nokta içaçıcı değildir. Halkın ezici çoğunluğunun yaşamında değişen fazla bir şey yoktur. 1935 yılında nüfusun % 83,4'ü köyde yaşamaktadır. Okuryazar oranı % 20'dir. Kırsal kesimde feodal dönemden kalma ilkel üretim yöntemleri devam ediyor ve köylerin büyük çoğunluğu henüz kapalı ekonomi dönemini yaşıyor. Aynı zamanda feodal dünya görüşü buralarda egemen.

Toplumun kalkınması, modernleşmesi, ekonominin canlılık kazanması, kırsal kesimin canlanmasına, modern üretim tekniklerinin tarıma girmesine, köyün pazara açılmasına bağlı. İktidarı ellerinde tutanlar bunu daha önce de görmemiş değillerdi. Ama güçlü bir sermaye birikiminden yoksun tek tek burjuvalar da, onları himaye eden devlet de bu konuda büyük olanaklara sahip değildi.

Tarım konusunda aranan çözüm iki sorunu gündeme getiriyor: Toprakta feodal ilişkilere son verme, yani toprak reformu ve üretimde verimliliği arttırma, yani köylünün modern teknikleri benimsemesi. Bunun için de onun geleneksel yöntemleri bırakması, yeni bilgilerle ve becerilerle donanması gerekiyor. Bu aynı zamanda bir kültür sorunudur da. Köylünün dinsel dünya görüşünün etkisinden sıyrılması, dış dünyaya açılması vb.

İşte, 1935'lerden itibaren toprak reformu yönündeki çabalara ve köy enstitülerine biçim veren başlıca nedenler.

Üst yapıda girişilen değişikliklerin ve bu arada kemalist dünya görüşünün köye kadar giremeyişi, kırsal kesimin hâlâ Osmanlılardan devralındığı gibi devam eden ekonomik ve kültürel yapısı, burjuva iktidarını tedirgin ediyordu. Kitleler arasında okur-yazarlık oranını arttırmak için daha önce de çabalar gösterilmişti. Hızla sonuç alınacak, masrafsız, kolay yollar aranıyordu. 1935 yılında eğitmen kursları denemesine girişildi. Askerlikte çavuşluk yapmış kişiler altı aylık bir eğitimden sonra köylere gönderiliyorlardı. Eğitmen kursları denemesini, daha geliştirilmiş, olgunlaştırılmış köy enstitüleri izledi.

Köy enstitülerinin kuruluş yasasında, amaç, «köy öğretmeni ve köye yarıyan diğer mesleklerin erbabını yetiştirmek...» olarak belirtilmişti. Bu okullar, daha baştan, devleti fazla masrafa sokmayacak, kendi yağlarıyla kavrulacak, kısa sürede büyük sayıda öğretmen ve bunun yanısıra sağlık memuru, ebe, tarımcı yetiştirecek okullar olarak düşünüldüler. O dönemde eğitim alınındaki yatırımların düşüklüğü gözönüne alınırsa, bu masrafı az öğrenim kurumlarının iktidar için önemi daha da anlaşılır.

Böylece köy enstitüleri, bir yandan kırsal kesimde yeni ve daha ileri üretim teknik ve yöntemlerinin, yani tarımın modernleşmesinin gerek duyduğu, ve duyacağı bir kısım kadroları yetiştirmek, diğer yandan burjuvazinin üst yapıdaki atılımlarını burjuva ideolojisi ve yaşam tarzını köye taşıyacak kadroları oluşturmak isteğinden doğmuştu. İktidarın köy enstitülerinden daha fazlasını bekleyip istemediğine kuşku yoktur. Ancak bu istekler bile, doğuracağı sonuçlar bakımından burjuva demokrat isteklerdir. Gerek kırsal kesimde tarımın modernleştirilmesi yönündeki çabalar, gerek köy çocuklarının bu amaçla, feodal dünya görüşüne göre daha ileri düzeyde olan burjuva dünya görüşünü köylere taşımaları ve bu anlamda anti-feodal tavır, ilerici, demokratik bir tavırdır.

Ama köy enstitüleri, burjuvazinin istek ve hedeflerinin ötesinde başka sonuçlar da doğurmuşlardır. Bu da doğal birşeydir. Egemen sınıf olarak olaylara yön vermekteki etkinliği ne olursa olsun, toplumda onun dışında ve karşısında başka etkenler de vardır. Burjuvazi her şeyi gönlünce yürütemez.

Köy enstitülerinin kuruluş ve biçimlenmesinde Tonguç ve arkadaşlarının çabalarının ve dünya görüşlerinin de payı vardır ve bu sübjektif etken, bu kurumların bir bakıma özgün bir yanını oluşturmaktadır.

Tonguç'un köylü sorununa ve köy enstitülerine bakış açısıyla iktidarın bakış açısı oldukça farklıdır. Tonguç, soruna salt tarımın canlandırılması ya da kemalist dünya görüşünü köylere taşıyacak kadrolar oluşturmak gözüyle bakmıyor. O, köyün kurtuluşunun aynı zamanda sömürüden kurtuluş olacağını söylüyor: «Köylü insanı öylesine canlandırılmalı ve bilinçlendirilmeli ki onu hiçbir güç yalnız kendi çıkarına insafsızca sömürmesin, köyün sakinlerine köle ve uşak işlemi yapmasın. Köylüler bilinçsiz ve bedava çalışan birer iş hayvanı durumuna gelmesinler.»

Tonguç'un görüşleri, devrim anlayışı, köyün canlandırılması, «güçlü tipler» vb. birçok noktada eleştirilebilir. O, soruna Marksist bir açıdan bakmıyor, bu nedenle de, insanlarımızla ve köylülerle il-

gili düşünceleri ne kadar soylu, ne kadar iyi niyete dayanırsa dayansın, bu düşüncelerin, onun düşündüğü yöntemlerle gerçekleşmesi olanaksızdır.

Örneğin, ülkede kapitalist toplum yapısı sürerken, iktidar burjuvazide iken, devrimci bir dönüşüm olmadan köylünün sömürüden kurtulması nasıl mümkün olabilir? Besbelli köyde eski üretim biçiminin terkedilmesi, tarımın modernleşmesi, köylülerin feodal bağlardan kurtulmaları, tek başına köylüleri sömürüden kurtaramaz; kapitalist toplum sürdükçe, sömürünün biçimini değiştirir yalnızca.

Küçük burjuva devrimcilerine özgü bir düşünce yapısı ve devrim anlayışına rağmen, Tonguç'un, bu kurumların ilerici bir çizgide örgütlenmesinde ve köy enstitülerinin olumlu ürünler vermesinde payı büyüktür.

Başka türlü okuma olanağı bulamayacak olan onbinlerce köylü çocuğu, ilkel, geri köy ortamından gelerek, bu kurumlarda çağdaş bilgiler edinme, bilim ve sanatla tanışma, yeteneklerini geliştirme olanağı bulmuşlardır. Onlar, köy enstitülerinde, klasik burjuva okullarından çok farklı, ileri bir çevre içinde yetiştiler: İş ve üretim esasına dayalı bir eğitim, ortaklaşa üretme ve ortaklaşa tüketme; yapıları, işlikleri, su, elektrik, fırın gibi tesisleri bizzat yapma, çalıştırma; ağaçlandırma; modern yöntemlerle sebze, meyve üretimi, hayvancılık, arıcılık; kültür ve sanat çalışmaları... vb... Bütün bunlar, onlara çevreyi değiştirmeyi öğretiyor, beceriler kazandırıyordu.

Enstitü örgütlenmesi, öğretmen, öğrenci ve işçilerin ortaklaşa çalışmaya katıldıkları, çalışmanın ürününden yararlandıkları, oldukça demokratik bir örgütlenme idi. Bu çalışma, öğrenme ve yaşama biçimi bugün sosyalist ülkelerde görülen köylü kooperatiflerini andırmaktadır.

Beş-altı yıllık bir çalışmadan sonra, geri tarım alanlarının ortasında, yapıları, elektriği, reviri, işlikleri, meyve bahçeleri, modern tarım araçlarıyla birer modern eğitim-üretim ünitesi olarak 21 köy enstitüsü doğmuştu.

Köy enstitülerini bitiren binlerce öğretmen, köylerde okul ve okur-yazar sayısının hızla artmasında, yeni görüşlerin köylere taşınmasında önemli bir rol oynadılar. 1935 yılında 380 bin olan ilkokul çocuğu sayısı, 1946-47 yılında 1 milyon 360 bine ulaştı. Aynı süre zarfında köy enstitülerinden 15 bin kadar öğretmen ve eğitmen yetişti.

Çoğu yoksul köylü kesimlerinden gelen bu emekçi çocukları, bu yeni çevreden gördükleri ve öğrendikleriyle köylünün içinde bulunduğu ilkel ve geri şartları kavrıyorlardı. Köylü kötü durumdaydı; çünkü çağdaş teknikle, bilgiyle yüzyüze gelememişti. Ağalar, mollalar,

şeyhler onu aldatıyorlar, sömürüyorlardı. Bu köylü çocukları içinde daha da uyanık ve bilinçlenme olanağı bulan bazıları ise sömürünün daha da boyutlu olduğunu kavrıyor ve eleştirilerini düzene yöneltiyorlardı. Köy enstitüleri yayınlarında, mezunlarının verdikleri ürünlerde bunun örnekleri görülür. Böylesine gelişmelerin, o dönemde düzene yöneltilen her eleştiriye karşı amansızca davranan burjuvaziyi ürküteceği açıktı.

Köy enstitüleri hareketi «köy toprağının çok sınırlı bir kirizmasıydı» gerçekten de. Ama bu sınırlı kirizmadan bile, ülkenin düşün ve sanat yaşamında etkinliği duyulan bir hayli sanatçı ve yazar yetişti.

Bu kısaca saydıklarımız, köy enstitülerinin gerek gerici tutucu güçler, gerek ilerici ve devrimciler açısından niçin önemli bir olay olduğunu göstermeye yetiyor. Bu kurumlara evet derken, burjuvazi kendi sınıf çıkarlarını düşünmüştü, enstitüler, anti-feodal özleriyle, demokratik saflara getirdikleriyle, emekçi halktan yana ürünleriyle, burjuvazinin hesaplarının ötesinde bazı sonuçlar da verdiler.

Enstitülerin yozlaştırılmasına ve kapatılmasına yolaçan ortamı oluşturan etkenler birden çoktur.

Emperyalistlerin çıkardığı 2. Dünya Savaşı boyunca, Nazi saldırganlığı başarılar kazandıkça ülkemizde de ırkçı-şoven bir akım sesini yükseltiyordu. Feodal gericilikle birlikte bu akım da köy enstitüleri hareketine düşmandı.

Savaş sonunda gerçi Nazi'ler yenildiler. Ama dünya ölçüsünde sosyalizmle kapitalizmin çekişmesi devam ediyordu. Emperyalist kampın başına ABD geçmiş, diğer güçlü müttefiki İngiltere ile birlikte sosyalizme karşı duvar çekmeye çabalıyordu. Savaş, tek sosyalist ülkeyi, Sovyetler Birliği'ni ortadan kaldırmak şurda kalsın, sosyalizmin sınırlarını genişletmişti. Nazi bozgunu ve geri çekilmesiyle birlikte Polonya, Bulgaristan, Yugoslavya, Çekoslovakya, Macaristan gibi Avrupa ülkelerinde demokratik halk iktidarları kuruluyordu. Çin devrimi hızla başarıya gidiyordu. Bu durum ABD ve diğer emperyalist ülkeler kadar, sosyalist ülkelerle sınırdaş olan ülkelerin burjuva iktidarlarının da ödünü koparıyordu. İşte savaş sonrasının, sosyalizmin zaferinin verdiği korkuyla bu ülkeler kolayca ABD şemsiyesine sokuldular, yeni kurulan paktlara girdiler.

Savaş içinde İran'da (Azerbaycan ve Kürdistan'da) ilerici cumhuriyetler kurulmuştu. Dört bir yanındaki bu gelişmelerden dolayı Türkiye egemen sınıfları da son derece tedirgindiler. Bu nedenle Türk devlet adamları hemen ABD ile temaslara geçtiler. Savaşın son yıllarından başlayarak Türkiye, ABD'nin etki alanına hızla girdi.

Bu giriş, kaçınılmaz olarak Amerikan tipi çok partili demokrasiyi, Marşal yardımını, NATO'ya girişi birlikte getirdi. Yeni dünya şartlarında Türkiye burjuvazisi de artık, gerçek değil, ama göstermelik bir çok partili demokrasiyi kendi çıkarlarına daha uygun buluyordu.

Çok partili hayata geçişle birlikte feodal gericiliğe verilen tavizler çoğaldı. Burjuvazi eskiden de toprak ağalarıyla, dini feodallerle ittifaklar kurmuştu. Ama «irtica» henüz bir tehlike iken, çıkarları gerektirdiğinde gerici hareketlere sertçe karşı koyuyor, feodal unsurların kulağını rahatça büküyordu. Ama çok partili hayatla birlikte onlar da güç kazandılar. Dini, geleneksel tutucu değer yargılarının kitleler arasındaki yaygınlığından yararlanarak seçmen oylarını rahatlıkla kontrol ediyorlardı. İşte bu nedenle, burjuvazinin çeşitli kanatları, gerekli oy desteğini sağlamak için tavizler vermeye, hatta din sömürücülüğü yarışına giriştiler. İşçi sınıfının ve diğer emekçi halk kitlelerinin sınıfsal ve demokratik mücadeleleri geliştikçe bu gericiliği bizzat örgütleyip yedek bir güç olarak kullanmağa başladılar.

İşte savaş sonrasında, çok partili hayata geçişle birlikte, feodal gericiler ve bu gericiliği oy planında sömürmek isteyen burjuva unsurlar, köy enstitülerine karşı saldırılarını yoğunlaştırdılar. Bu saldırılara, savaş sonrasında ABD'de ve diğer birçok kapitalist ülkede ortaya çıkan CHP içinde de varolan, her yerde bir «tehlikeli komünist» ve orak-çekiç arayan makkartici unsurlar da eklendiler.

Diğer yandan köy enstitülerinde, adeta sosyalist ülkelerdeki bir kollektif çiftliği andıran, ortaklaşa üretim, bölüşüm ile demokratik yaşam ve eğitim biçimi burjuva iktidarını giderek rahatsız ediyordu. Bu iktidarın savas öncesinde sosyalist ülkeyle ilişkileri iyi idi, beş yıllık plan denemesinde de oradan yararlanmıştı, Sovyetler bazı sanayi kuruluşlarını finanse etmişlerdi; oysa savaş sonunda durum değişmiş, hızla Amerika'nın etki alanına girilmiş ve Sovyetlere karşı tutum takınılmıştı. Bu şartlarda köy enstitülerindeki kıpırdanmaların, pek yaygın ve güçlü olmasa da düzene yönelik bazı eleştirilerin görünmesi, burjuvaziyi, elbette ki tedirgin ediyordu.

İşte ta başından beri köy enstitülerine karşı olan feodal gericilerin çabaları, yeni şartlarda daha da güçlenerek, makkarticilerle ve bizzat burjuvazinin kuşkuları ve yeni politikasıyla birleşerek köy enstitüsü hareketine son verdi.

Köy enstitüleri hareketini ne küçümsemeli, ne de abartmalıyız. Burjuvazi de bu kurumlardan, köy yaşamında, kendi istediği yönde bazı değişiklikler yapmalarını beklemekle birlikte onları Tonguç'un anladığı biçimde, «köyü canlandıracak», sömürüye son verecek kurumlar olarak düşünmedi. Köyü canlandıracak şey, en başta radikal

bir toprak reformuydu. Burjuvazı bir toprak reformunu zaman zaman istedi ve düşündü ama gerçekleştiremedi. Köyün pazara açılması, tarımda kapitalist üretim ilişkilerinin yaygınlaşması, zamanla, evrimci bir tarzda meydana geldi ve bu süreç devam ediyor. Ekonominin ihtiyaç duyduğu nitelikli işgücü, «meslek erbabı» ise, köy enstitülerinin dışında türlü şekillerde sağlanıyor şimdi. Birçok meslek okulu, tarım, ticaret, sanat okulları, yüksek teknik okullar, üniversiteler bu nitelikli elemanları sağlıyorlar.

Burjuvazi köy enstitülerinin ilerici özünü, demokratik niteliklerini yoketti. İşe, üretime dayalı eğitimi, öğretmen ve öğrencilerin, demokratik işbölümünü ortadan kaldırdı, bu okulları klasik öğretmen okullarına dönüştürdü.

Bir zamanlar kırsal alanı uyarmak için köy enstitülerine gerek duyan burjuvazi, şimdi o alanları işçi sınıfı hareketine karşı, köylülerin devrimci demokratik hareketine karşı uyutmak için imam-hatip okullarına gerek duyuyor...

Ama işçi ve köylüler açısından da, köy enstitülerindeki o ilk kıpırdanmaların, ilk kıvılcımların büyük önem taşıdığı dönemler geçti artık. Şimdi devrimci ve demokrat hareket, başta sanayi işçilerinin yoğun oldukları merkezler olmak üzere, kentte, köyde, okulda her yerde boyvermektedir.

Hiç kuşkusuz, köylülerin kurtuluşu da, tüm topulmun kurtuluşu gibi, işçi sınıfının öncülüğünde demokratik halk iktidarının kuruluşuna bağlıdır. Böyle bir iktidar, toplumun yeniden örgütlenmesinde ve eğitilmesinde, köy enstitüleri deneyinden de elbette gereği gibi yararlanacaktır.

ÖĞRETMEN YETİŞTİRMEYE İLİŞKİN SORUNLAR

BÖLÜM: VII

«— Maarif Teşkilâtının ıslâhı için evvelâ düşünülecek mesele, muallim yetiştirmek meselesidir...
Mustafa Necati — 1926» (1)

Niyazi ALTUNYA

A. Türkiye'de Öğretmenliğin Meslek Oluşu (1848-1935) :

Öğretmenliğin devlet hizmeti oluşunun başlangıcını bulmak oldukça zor. Eğitim Hizmetinin Devlet Hizmeti Oluşunun tarihini bilmek de güç. Osmanlı döneminde bazı padişahların, özel olarak öğretim kurumlarını himaye ettikleri ve kendi soyları ve yakınları için Enderun (seçkinler) Mektepleri kurdukları bilinmektedir. 1824 yılında II. Mahmut tarafından resmî bir girişim olarak «Mecburî İlköğretim Fermanı»nın yayınlandığı, 1839'da Meclisî Umuru Nafıa Komisyonunca ilköğretim hakkında bir rapor verildiği, 1848 yılında ilk kez öğretmen okulu açıldığı ve öğretmenliğin bir ihtisas mesleği olarak benimsendiği, 1869 yılında Saffet Paşa tarafından «Maarifî Umumiye Nizamnamesi» yayınlanarak hizmetin yasal niteliğe sokulduğu bilinmektedir.

Osmanlı aydınları için 19. yy.'ın ikinci yarısında öğretmen yetiştirme önemli bir sorundu. O günkü toplumsal yapı gereği genel olarak öğretmenliğin hizmet alanı, genellikle kırsal alan olacaktı. Öte yandan, okulda yetişen öğretmen bekleneni veremiyordu. Doğru dürüst okuma - yazma öğretebildikleri bile kuşkuluydu. Bu nedenle öğretme yetiştirme konusu eğitim hizmetlerinin önemli bir yanı olarak tartışılıp duracaktı.

Öğretmen yetiştirmede üstünde en çok durulan hususlar şunlar olmuştu:

1) Öğretmenin öğrencilerini iyi okutabilmesi için nasıl yetiştirilmeli?

2) Öğretmen çalışacağı çevrede - özellikle köyde ve dar çevrede - nasıl tutulabilir?

3) Öğretmenin, çevrenin iş hayatına eğitim yoluyle katkısı nasıl olur?

4) Öğretmen sayısı, kalite bozulmadan nasıl artırılabilir?

Cumhuriyet döneminde bile okur - yazar herkesin öğretmen olabileceği, hatta «hiç bir şey olamazsa öğretmen olsun» görüşü, öğretmenliğin basit olması nedeniyle «kadın işi» olabileceği, savları çok karşılaşılan durumlar oldu. Bu görüşe göre Üniversitede akademik ünvan kazanan herkes otomatikman öğretmendir. Onların bir öğretmenlik formasyonu kazanmaları gereksizdir. Bizim eğitim tarihimizde öğretmen yetiştirme işi genel olarak ilköğretimin sorunudur. Ortaöğretim büyük ölçüde ilköğretim öğretmeni yetiştirme deneyiminden yararlanmıştır. Ya da klasik öğretimi sürdürmekte sakınca görmemiştir. Bir yandan da usta - çırak ilişkisiyle sürdürülmüştür. Öğretmen yetiştirme işi hiç bir zaman üniversitelerimizin sorunu olmamıştır. Şimdi de değildir. Üç tane Eğitim Fakültesinin ve eğitim bilimleri okutan birkaç fakültenin bulunması da önemli bir yenilik getirmemiştir. Öte yandan **Eğitim** Enstitülerinin kuruluşu, öğretmen yetiştirme sorunumuz için önemli bir tavır olmuş ve pek çok deneyimlere yol açmıştır diyebiliriz.

Şimdi öğretmenlik konusunda, özellikle ilkokul öğretmenliği ve onun da köy öğretmenliği kesimi için yapılan tartışmaları tarih içinde gözden geçirelim. Uzun yıllar süren ve günümüzde de karmaşıklığını sürdüren öğretmen yetiştirme sorununa tarih içinde bakmak, sorunu aydınlatabilmek için zorunludur.

Cumhuriyet'ten önce:

1848'de Öğretmen Okulu (**Darülmuallimin**) açılıyor. 1868'de İlköğretmen Okulu (**Darülmuallimini Sıbyan**) açılıyor. Maarif Nazırı **Saffet Paşa** bazı genel esaslar koyuyor. Daha çok kültür dersleri ve dindersi okunacağını bildiriyor. 1870'de **Kız İlköğretim Okulu** açılıyor. 1874 de girişilen İlköğretmen Okulu ıslâhı hareketi de programa biraz meslek dersleri koymaktan ileri bir şey getirmiyor. Abdülhamit'in İstibdat döneminde uzun bir suskunluk olmuş, İttihat ve Terakki Döneminde tartışmalar yeniden yoğunlaşmıştır.

İstanbul Öğretmen Okulu Müdürü olan **M. Satı Bey** önce **«Lâyıkhalarım»** kitabında **«Darülmualliminler Hakkında»** adlı öneriyi Nazır Nail'e sunmuş; ondan sonra Maarif Nazırı Nail'e **«Ehliyetli Muallimler Yetiştirmek Hakkında»**, Nazır Emrullah Efendi'ye **«Maarif Islahatı Hakkında»** raporlarını vererek, öğretmen yetiştirmeye ilişkin öneriler getirmiştir.

Ethem Nejat, İzmir Öğretmen Okulu Müdürü iken 1911'de **«İlköğretim Islahatı»** adlı küçük bir kitap yazmıştır. Kitapta şu önerileri görüyoruz: a) **Eski öğretmenler** genel bilgiler, pratik bilgiler ve öğretim bilgisi yönünden **6 ay 1 yıllık öğretimden geçirilmelidir.** Daha kısa süreli kurslar yararsızdır. b) **Öğretmen okulunu bitirenleri de meslek içinde yetiştirmelidir.** Bunun için kılavuz ve süreli yayınlar gönderilmeli; ziyaret ve gezilerle bilgi - görgüleri artırılmalı; iyi müfettişler yetiştirilmeli; öğretmen kongreleri yapılmalıdır. c) **Öğretmen okulları için:** Sağlık şartlarına ve eğitim - öğretime uygun bina ve tesis kurulmalı; öğrenciler tarım alanında ve hayvancılıkla **üretime katılarak yetişmeli; programlar bi-**

limsel bulgulara göre düzenlenmeli ve uygulanmalı; öğretmen okulu öğretmenleri iyi seçilmeli; **mezunlar atandıkları okulların yönetimini ele almalı;** aksi halde eski anlayışın etkisiyle ezilebilirler. ([2])

II. Meşrutiyetin ilk Maarif Nazırı **Emrullah Efendi,** 1910'da **«Sabah»** gazetesine verdiği demeçte, «...**Muallim yoktur. 70 bin ilk mektep muallimine ihtiyaç vardır. Elzemi lâzıma tercih etmek gerekir. Elzem olan maarif binasının temeli olan ilk tahsildir.»** diyor. 1911'de yayınladığı broşürde de, «... **Mektepler mamur oldukça hapisaneler harap olur...»** diyor. Emrullah Efendi zamanında 1913'de hazırlanan Geçici İlköğretim Kanunu **(Tedrisatı İptidaiye Kanunu Muvakkadı)** ciddî bir atılım olup 1940 sonrasına kadar hüküm sürmüştür ([3])

Kastamonu Milletvekili **İsmail Mahir Efendi'nin** 1 Temmuz 1914 tarihli Meclis konuşması oldukça ilginçtir. (Kısaltılarak): «...**Nerede mektep yapacak isek oralardan bir kız çocuğu ve bir erkek çocuğu alır mektebe koruz. Bittabi kız mektebinin pek çok tertibatı olacak. Dokumacılık, aşçılık, dikişçilik, ziraatte yapabilecekleri tavukçuluk, vs. gibi. Erkek mekteplerinde de tamamiyle ziraat işleri. Bunlara dört sene ilk tahsil gösterelim. Üç senede ilk muallim mektebinin programını bunlara gösterelim... Bir sene de mükemmel tatbikat görür. Sekiz sene oldu mu? Sekiz seneye kadar o köylüleri mecbur edersiniz. Muallim evini ve mekteplerini, o mekteplerin ufak modeli suretinde olmak üzere, köylerinde yaparlar. (...) Sonra o erkeği o kıza veriniz. Düğün edersiniz. İki lira maaşla kemalî memnuniyetle köyüne gider. Çünkü o köyün yanı başında nümune tarlasının hasılatını o muallim ve muallime alır. Bundan başka çaremiz yoktur. (...) Bu mekteplere pek çok masraf gider zannetmeyiniz. Bu mekteplerde pirzola, kıvırcık eti değil, köylü ne yiyorsa onu vereceğiz.»** ([4])

Aynı dönemde eğitimimizi etkileyen önemli kişilerden biri de Ziya Gökalp'tir. **Gökalp:** «... **Memleketimizde gerek medeniyetçe ve gerek pedagojice birbirine benzemeyen üç tabaka vardır: Halk, medreseliler, mektepliler.»** özdeyişiyle yeni eğitim girişimine ışık tutmuştur. Gökalp, eğitim görüşünü «Millî Eğitim ve Çağdaş Öğretim **(Millî Terbiye ve Asrî Talim)»** formülüyle özetlemektedir. **«...Türkiye'de medrese ve mektep, terbiye ettiği fertlerin ahlâk ve seviyesini bozuyor.»** ([5]) sözüyle o günkü eğitimin niteliğini ortaya koyuyor.

Meşrutiyet devrinin eğitimde sistemli bir görüş koyan önemli kişilerinden biri de Darülfünun Müderrisi İsmail Hakkı **(Baltacıoğlu)** Bey'dir. 1916'da yazdığı **«Maarifte Bir Siyaset»** kitabının **«Darülmuallimînler Nasıl Islah Edilir?»** bölümünde şu önerileri buluyoruz: 1. **Öğretmen okulunda fazla bilgi vermek zorunlu değildir; meslek bilgisi ve meslek aşkı verilmelidir.** 2. **Öğretmen okulu memur mektebi olmamalı, ulusu ve köyü sevdirmelidir.** 3. **Her öğretmen okulu çevre özelliğine göre kendi programını düzenlemeli, devletçe gözetilip donatılmalıdır.** ([6])

«Köyü Canlandırmaya Çalışan Kaymakam Osman Zeki Bey»in deneyimleri ve **«Bizde Maarifi İptidaiye»** adlı eseri de daha sonraki çalışmalara ışık tutmuştur. ([7])

Cumhuriyet dönemi:

Cumhuriyet, öğretmen yetiştirme konusunda çok önemli sorunlarla karşı karşıyadır. Hem çok sayıda

öğretmen yetiştirilmelidir, hem de nitelikli ve Türkiye'nin Cumhuriyet hareketini benimseyen öğretmen! I. Dünya Savaşı sonunda Batı'da bazı yeni pedagoji hareketleri olmakta, pragmatizm önem kazanmaktadır. Sovyetler bambaşka bir devrim hareketi ve pedagoji yaratma peşindedir. Yeni Türkiye Cumhuriyeti bunların etkisi dışında kalamazdı. İlk yapacağı işlerden birisi eğitimin lâyikleştirilmesi idi. 1924 tarihli **Tevhidi Tedrisat** (Öğretim Birliği) Kanunu kabul edildi.

Cumhuriyet 25 Öğretmen okulu, 9062 öğretmen devraldı. Öğretmenlerin ancak üçte biri öğretmen okulu mezunuydu. Öğretmen okulları laçka ve her yöneticinin kişisel tutumuna göre işliyordu.

Cumhuriyetin eğitim konusunda ilk girişimlerinden birisi yabancı uzmanların çağrılması oldu. 1924' de gelen Amerikalı **John Dewey** öğretmen yetiştirme konusunda şu önerilerde bulunuyor: 1. **Öğretmen okullarında iyi yetişme ortam ve koşulu hazırlamalı; 2. Köye ve çevrenin geçim şartlarına göre öğretmen yetiştirilmeli; 3. Bazı öğretmen okullarında branş öğretmeni, yönetici, müfettiş yetiştiren kollar olmalı; 4. Öğretmenler 5-6 senede bir yabancı ülkelere bilgi görgü artırmaya gitmeli; 5. Yabancıların öğretmen yetiştirme deneylerinden yararlanılmalı; 6. Yaz okulları yoluyle hizmetiçi eğitim ve meslekte ilerleme sağlanmalı; 7. Bir deneme öğretmen okulu açılmalı (Gazi Eğitim)... ve bilinenlerin** tekarrı. (8) Kırby, J. Dewey'in Türkiye'nin Cumhuriyetle geçirdiği değişim hareketinden habersiz göründüğünü ve Amerika'nın bir eyaleti gibi sandığını iddia etmektedir. (9) Gerçekten J. Dewey'ın önerilerinin tamamı daha önce Ethem Nejat, M. Satı Bey, İ. Hakkı (Baltacıoğlu) Bey tarafından sistemli olarak önerilmiştir. Dewey'inki tekrar gibidir.

1925'te Millî Eğitim **Bakanı Şükrü Bey,** bu hızla gidersek gerekli öğretmeni **64 yılda yetiştirebileceğimizi** belirtmektedir. Şükrü Bey, İsveç ve Norveç'teki gibi **«seyyar öğretmenlik»** yapacak nitelikli eleman yetiştirmeyi; erkek öğretmen adaylarına **tarım üretimi,** kızlara **ev idaresi** öğretmenin gerekli olduğunu savunuyor. (10)

1926 yılında Bakan **Mustafa Necati** 4802 ilkokul bulunduğunu, bunlarda da **302.500 öğrenci ve** 9062 öğretmen bulunduğunu, öğretmenlerin yalnız 3960'ının muallim mektebi çıkışlı olduğunu; öğretmen yetiştiren 25 öğretmen okulu bulunduğunu, bunların yavaş işlediğini ve istenen öğretmeni yetiştirmekten her bakımdan uzak olduğunu anlatmaktadır. Daha hızlı ve çevre özelliklerini dikkate alan, üretim becerisi olan öğretmenler yetiştirmek gerektiğini anlatıyor.

M. Necati'nin Bakanlığı sırasında, J. Dewey ve Alman Eğitimci Kühne'nin önerileri de dikkate alınarak önemli girişimler yapılmıştır. Bunların en önemlileri: 1. Bugün de yürürlükte olan **789 S. Maarif Teşkilâtına Dair Kanunun** çıkarılmıştır, 2. Deneme mahiyetinde **Gazi Eğitim Enstitüsü** ve Kayseri - **Zencidere, Denizli Köy Öğretmen Okulları** açılmıştır, 3. **Yeni harfler** kabul edilmiştir, 4. **Yabancı ülkelere uzman ve öğrenci gönderilmiştir,** 5. **Daha hızlı okullaşmaya** girişilmiştir, 6.**Talim Terbiye Kurulu** kurulmuş ve geliştirilmiştir. (11)

O yıllardaki çalışmalardan en çok J. Dewey'nin ve kendi eğitimcilerimizin öğretmen yetiştirme konusundaki önerileri dikkate a-

lınmıştır. J. Dewey'nin bazı önerileri 789 S. Yasaya aynen geçmiştir. Yeni Eğitim Enstitüsü ve öğretmen okulları onun önerisine uygundu. Ancak, bu önerilerin çoğunun kendi eğitimcilerimiz arasında daha önce görüşülmüş olduğunu yinelemeliyiz.

Bocalama dönemi:

M. Necati'nin ölümüyle pek çok işin yüzüstü kaldığını görüyoruz. Necati'nin ölümü öğretmenleri yalnız ve kuşkulu bırakmıştır. Arkasından bazı öğretmenlerin kıyıldığını, bazılarının izlendiğini ya da izlendiği kuşkusu yaratıldığını, Öğretmenler Derneği kapatılarak öğretmenlerin örgütlenmesinin önlendiğini görmekteyiz. Aynı yıllarda, yeni bir atılım olan Zencidere ve Denizli Köy Öğretmen Okulları da kapatılmıştır.

Yeni Millî Eğitim Bakanı **Dr. Reşit Galip** kültürlü ve aydın bir kişiydi. Ne ki, Türkiye'deki siyasî çalkantının öğretmenler üzerindeki olumsuz etkilerini giderememiş ve geniş bir uygulamaya da geçememiştir. Ama, öğretmen yetiştirme konusundaki iki önemli çabasını burada anmak gerekir. Bunlardan birisi; Almanya, İtalya, Fransa, Sovyetler Birliği gibi ülkelerdeki eğitim hareketleri ve öğretmen yetiştirme konusunu uzmanlara inceletmesidir. (*) İkinci önemli girişim, M. E. Bakanlığında kurulan «**Köy Eğitimi Komisyonu**»nun 1932 tarihinde verdiği rapordur. (12) Bu raporda «**Köy Öğretmeninin Vasıfları**» derli toplu sıralanmıştır. Özeti şöyle: «... Öğretmenin: 1. **Köyün itikatlarına müessir olmak vasfı,** 2. **Köyün içtimaî hayatına müessir olmak vasfı,** 3. **Köyün maddî veya iktisadî hayatına müessir olmak vasfı,** 4. **Münevver olmak vasfı.**»

Öğretmen okulları için yapılan bir uygulama da onların 3+3 yıl olarak liseleştirilmesi oldu.

B. **Toparlanma Dönemi** (1935 - 1946):

Cumhuriyet liderleri, Türkiye'de önemli bir toplumsal yapı değişikliği göremedikçe, Cumhuriyetin yeni değerlerini benimsemiş yurttaşı yetiştiremedikçe bunalıma giriyorlardı. Altyapıda oluşacak hızlı dönüşümler için gerekli fırsatlar kaçırılmıştı artık. Yapılan işler üstten alta zorlamaydı. Gene de dönüp dolaşıp sarıldıkları konu eğitimdi. En iyisi de buydu. Hiç değilse gerçekçi bir eğitim uzun vadede de olsa bazı etkiler bırakabilirdi. Ama, etkili bir eğitim politikası hangi kadroyla yürütülebilirdi? Peş peşe gelen yabancı uzmanlar, eksik kalan uygulamalar yöneticileri ürkütmüştü. Yeniden görev alacaklar için düş kırıklığı olabilirdi.

Bu arada gerçekçi bir insan, iyi bir aydın olan **Saffet Arıkan Kültür Bakanı** olmuştu. Mustafa Kemal eski arkadaşlarına bel bağlamayı doğru bulmaktaydı. Arıkan, o zamana kadar sessiz, adı pek duyulmayan, ama eğitim, öğretmen, köy meselelerine kafa yoran **İsmail Hakkı Tonguç**'u İlköğretim Genel Müdürlüğü'ne getirdi. Tonguç'un yapacağı işin özeti şuydu: Kısa zamanda ve etkili; ülke sathında yaygın ilköğretimi gerçekleştirmek. Bunca umut kırıklığından sonra kendisine gerekli yardım yapılacaktı. Bu bir avantaj sayılabilirdi.

İlköğretim Genel Müdürlüğü ilk iş olarak derli toplu bir «**İlköğretim ve Eğitim Meselesi Hakkında Muhtıra**» hazırlayıp ve Bakanlığa vermiştir. (13) Muhtıranın «**Öğretmen Yetiştirmek**» bölümünde öğretmen okullarının şu ilkelere gö-

re düzenlenmesi istenmiştir: «1. **Adaylara verilecek genel bilgi çağdaş pedagoji ilkelerine dayanmalıdır. 2. Meslek bilgilerini iş ve üretim içinde almalıdırlar. 3. Köy hayatını tanıyacak bir ortamda yetişmelidirler. 4. Adaylar sanayi ve tarım üretim biçimlerini öğrenmelidirler. 5. Adaylar okulda yönetime katılarak kişilik kazanmalıdırlar. 6. Adaylar araştırıcı ve eğitim bilim ve tarihine vakıf bulunmalıdır.»**

Bu raporda **ilkokul öğretmeni** yetiştirme konusu ele alınmaktadır. Özellikle **«köy öğretmeni»** yetiştirme güncel bir konudur.

İlköğretim genel müdürlüğü yaptığı yeni inceleme ve gözlemlere dayanarak öğretmen yetiştirmede şu önlemleri öneriyor: (14) «1. **Köy okulu öğretmeni olacak adaylar zengin bir kaynaktan sağlanmalı ve kısa zamanda yetiştirilmelidir. 2. Öğretmen okullarına öğrenci hazırlayacak temel okullar ve ortaokul kısa zamanda köylere kadar ulaştırılmalıdır.** (Bölge okulları ve eğitmenli okullar bu düşüncenin ürünüdür.) 3. **Bundan sonraki öğretmenlerin %90'ı köyde çalışacağı için adayların köyden alınması gerekir. 4. Öğretmen okullarındaki öğrenci sayısı artırılmalı. 5. İlkokul öğretmenliği, özellikle köy öğretmenliği cazip hale getirilmeli.»**

Mevcut durum (15):

ÇİZELGE: I

Yer	**Öğretmen**	**Öğrenci**
Şehirde	6851	254.517
Köyde	6786	313.168

Köy Nüfusunun Durumu:

ÇİZELGE: II

Kategori	**Nüfus**	**Köy Sayısı**
I	1200'den fazla	514
II	801-1200	1427
III	401-800	5505
		%25'i 400'den çok
IV	151-400	16.305
V	1-150	16.052
		%75'i 400'den az

Köy Nüfusu Toplamı: 11.424.930

Görülüyor ki, kısa zamanda çözülmesi gereken sorunun yalnız sayısal yanı çok korkunç. Köy nüfusu darmadağınık. Tonguç ve ekibi yeni bir öğretmen tipi bulmak zorundaydı. Öteden beri getirilmiş pek çok öneri vardı. Bunların çoğu zaman alıyor ve beklenen nitelikte öğretmen yetiştirilemiyordu. Atatürk ve bazı aydınlar, okur-yazar çavuşlardan yararlanma konusu üstünde durmuşlardı. Tonguç'un incelemelerine göre de bu düşünce olumluydu. Yeni harfleri öğrenip askerlik yapan ve bildiklerini köylerde öğretmeye çalışan gençler ziyaret edilerek ve bizzat öğretmenlik denemesi yaptırılarak olumlu bir sonuca varıldı.

«Eğitmen» deneyi:

Uzun tartışma, gözlem ve denemelerden sonra, askerde okur-yazar olup, çavuşluk-onbaşılık yapan erlerden öğretmen yetiştirmek ilk aşama oldu. Aksi halde ne köye gidecek elaman bulunabilirdi, ne de yeteri kadar okur-yazar vardı. Okur-yazarlardan istekli olanların tümü işe yarayanların tümü (A) ve (B) kurslarıyle öğretmen olarak değerlendirilmişti.

Askerden dönen okur - yazar gençlerin çoğunun, hem askerde hem köylerinde öğretmenlik de-

neyleri geçirdikleri bilinmekteydi. Köy öğretmenleri ve müfettişler, yapılan toplantılarda ve incelemelerinde bu görüşü benimsediklerini belirtmişlerdir.

1936 yılında Eskişehir-Çifteler çiftliğinde ilk «Eğitmen» kursu açılmıştır. Yeni öğretmenlerin sıfatı «Eğitmen» olacaktı. Çünkü görevleri: «... **Köylerin öğretim ve eğitim işlerini görmek, ziraat işlerinin fennî bir şekilde yapılması için köylülere rehberlik etmek...»ti.** (16)

Eğitmen düşüncesi öne sürüldüğünde pek çok tepki belirmişti. Askerde öğrenilen okuma - yazmayla üç yıllık okulda öğretmenlik yapılabilir miydi? Buna karşılıkğ 1937 tarih ve 3238 Sayılı **«Köy Eğitmenleri Kanunu»**nun gerekçesinde **«Köy Eğitmenlerinin Taşıması Gerekli Nitelikler»** şöyle sıralanmıştı (17): **1. Eğitmen adayı köy hayatına bağlı olmalı ve köyü bilmeli. 2. Yaş, bilgi, görgü bakımından köydeki güçlükleri yenebilmeli. 3. Köye sade, fakat ileri bir hayatı sokabilecek güçte olmalı. 4. Köyün çocuklarına, gençlerine, yetişkinlerine çağdaş pedagoji ilkelerine uygun okuma-yazma, hesap ve yurt yaşama bilgilerini öğretebilecek düzeyde olmalı. 5. Köyde, özellikle eğitim ve tarım hizmetlerinde devleti temsil edebilmeli. 6. «Köyün mukadderatiyle kendi mukadderatının ve bunlarla devletin mukadderatının birbirine bağlı olduğunu bilerek çalışabilmelidir.»**

Köy eğitmenleri sınavlarını yalnızca alın akıyle vermekle yetinmemişler, köy kaynağını ilk kez yeryüzüne çıkarmışlardır. Ne ki, onlar başarılarını kanıtladıktan 35 yıl sonra gerici güçler sataşmaktan geri kalmamışlar ve **«çavuştan, onbaşıdan bırakın eğitmeni... öğretmen olmaz...»** diye dil uzatmışlardır. (18)

Eğitmen deneyi başarılı sonucunu vermiş, önemli bir aşamaya gelinmiştir. 1937 yılında İzmir - Kızılçullu'da ve Eskişehir-Çifteler'de aynı ilkelere dayalı köy öğretmen okulları kuruldu. Ancak bunlar modern memur mektebi olmaktan kendilerini kurtaramıyorlardı. Kızılçullu üstünde, Tonguç'u çekemeyenlerin yarattığı ters bir tutum da vardı. Ve bu çarpıklık uzun zaman devam edecekti.

Halil Fikret Kanat'ın görüşleri:

Bu arada Köy Enstitülerine alternatif bir görüş olup bir kısım aydınlara ve öğretmenlere Köy Enstitüsünün çekirdeği imiş gibi sunulan H. Fikret Kanat'ın görüşlerine bakalım: Bu görüşler 1935 yılında «Kurun» gazetesinde **«Yarının Muallimleri Nasıl Yetiştirilmeli»** başlığıyle yayınlanmış, sonra bir kitabın bir bölümü olmuştur. (19) Kanat'a göre öğretmenin nitelikleri: **«1. Ulusçu, demokratik ruhlu ve ülkücü olmalı, 2. Mütevazi ve temiz ahlâklı olmalı, 3. Elişlerinin her nevinden becerikli olmalı, 4. İlk sağlık bilgisini bilmeli ve uygulayabilmeli.»**

Kanat'a göre yeni **Öğretmen Okulunun** özellikleri de şunlar olmalı:

«1. Öğretmen okulları şehirden uzakta, tabiatın kucağında kurulmalı, 2. Tarıma elverişli arazisi olmalı, tarım ve hayvancılık yapılmalı, 3. İşbirliği ve atölyeleri bulunmalı, iş öğretmenleri elişi öğretmen okulu çıkışlı olmalı, 4. Okul binaları ve araçlar sağlam ve sağlıklı olmalı, 5. (5-10 km.) Çevrede bakımsız köyler bulunmalı, bunlar gözlem için kullanılmalı, 6. Yakında uygulama okulu bulunmalı, 7. Süre, ilkokul üstü 6 yıl olmalı.»

F. Kırby'ye göre, Kanat'ın düşünceleri «bilinenlerin tekrarı»dır. (20)

Köy Enstitüleri

Çifteler deneyi tez kabul edilerek geliştirildi ve 17 Nisan 1940 yılında 3803 Sayılı Köy Enstitüleri Kanunu, 1942 yılında 4274 Sayılı Köy Enstitüleri ve Köy Okulları Teşkilat Kanunu çıkarıldı. Ülkemizde derli toplu bir **«öğretmen ve köye yararlı eleman»** yetiştirme girişimi başladı.

Köy Enstitülerinin özü, eğitmenin niteliği gibi saptanan «...**Köyün mukadderatıyle kendi mukadderatının ve bunlarla devletin mukadderatının birbirine bağlı olduğu»** görüşünde yatmaktadır. Köylü alınyazısının değişmesi, yeni öz, yeni program ve yeni yöntemle çalışmayı gerektiriyordu. Sayı sorununu çözmek o kadar zor değildi. Nitelik, öz önemliydi... Köy Enstitüleri 1946'da iktidarın tamamen gerici güçlerin eline geçmesine kadar 20 bin kadar öğretmen - eğitmen - sağlıkçı yetiştirmiş ve 17 bin de öğrenci barındırmaktaydı. Bundan sonra yapılan işler önceki hazırlığın üstünde yürütülmüş, bazı tutucu kişilere de şöhret kazandırmıştır.

Köy Enstitüleri, öğretmen yetiştirmenin ötesinde daha anlamlı ve kapsamlı bir atılım olup bugünde tartışılmakta, üstüne eserler verilmektedir. Sözü uzatmayalım:

Köy Enstitülerinin Amacı ve Kaynağı:

17 Nisan 1940 tarih ve 3803 Sayılı Köy Enstitüleri Kanunu:

«Madde 1: Köy öğretmeni ve köye yarayan meslek erbabını yetiştirmek üzere ziraat işlerine elverişli arazisi bulunan yerlerde, Maarif Vekilliğince Köy Enstitüleri açılır.

Madde 3: Enstitülere tam devreli köy ilkokullarını bitirmiş, sıhhatli ve müstait (elverişli) köylü çocuklar seçilerek alınır. (...)

Madde 6: Köy Enstitülerinden mezun öğretmenler, tayin edildikleri köylerin her türlü öğretim ve eğitim işlerini görürler. Ziraat işlerinin fennî bir şekilde yapılması için bizzat meydana getirecekleri örnek tarla, bağ ve bahçe, atölye gibi tesislerle köylülere rehberlik eder ve köylülerin bunlardan istifade etmelerini temin ederler...»

C. 1946'dan Sonra: Yabancılaşma

1946 seçimlerinden sonra görevi devralan kadro Enstitülerin temel ilkelerini baltalamaya başladılar. **İş yaparak eğitim, serbest tartışma, yayın yapma, serbest okuma etkinlikleri** kaldırılmakla işe başlandı. Dil Tarih Coğrafya Fakültesi gibi o zaman dejenere edilmiş bir okulun mezunları öğretmen olarak Enstitülere dolduruldu, yetişmiş kadro kıyıma uğratıldı.

Tüm bu değişiklikler kendi başına olgular değildi. II. Dünya Savaşı bitmiş, dünyamız yeni sahiplerinin eline geçmişti. Türkiye yalnız kalma korkusu içindeydi. Bu bocalama döneminde **Truman Doktrini** ve **Marshall Planı** yumuşak elini uzatıyordu. Türkiye yabancı sermayenin tekeline boyun eğecekti. İkili Anlaşmalar başlamıştı. Bunların en önemlileri ekonomik yardım, orduyu ve eğitimi yozlaştırma konusunda gelenleridir. 27 Aralık 1947'de imzalanan «Türkiye ve ABD Arasında Eğitim Komisyonu Kurulması Hakkında Anlaşma» (21) bizi dışa bağımlı duruma getiriyordu.

Bu Anlaşma 27 Şubat 1946'da Ka-

hire'de yapılan İkili Anlaşmaya dayanak alıyordu. Amerika'nın yaptığı para yardımını harcama, yönetme ve denetlemeye ABD yetkiliydi. Amaç, ABD mensuplarının Türkiye'de en mahrem yerleri görmelerini sağlamak ve bu kişilerin masraflarını karşılamaktı. Anlaşmanın 5. maddesine göre yardım komisyonu üyelerinin 4'ü T.C. vatandaşı, 4'ü ABD vatandaşı olacaktı. Komisyona ABD diplomatik heyetinin başı fahri başkanlık yapacak, karar almada oylar denk olursa, misyon şefi istediği tarafa ağırlık koyacaktı. 7. maddeye göre ABD ve T.C.ne hesap verilecek.

1950 DP iktidarı işbirlikçi burjuvazi iktidarıdır. Yapısı gereği yabancı sermayeyle birlikte çalışacaktır. Eğitim hizmetleri oluruna bırakılıyordu. «...bırakın okul yapmayı, devletin görevi...» sloganı yayılmıştı. Ama, Amerikalılar eğitimimizi, bizimkiler gibi yüzüstü bırakmayıp, ona yön vermişlerdir.

1951 yılında Türkiye'ye çağrılan Amerikalı Eğitimi Profesörü Bayan K. V. Wofford **«Köy İlkokullarımız»** hakkında bir rapor vermiştir. Wofford, Türkiye'de Köy Enstitülerinin önem kazandığını bildiği için gayet yumuşak bir iniş yapmıştır. **«..Köy Enstitüleri hareketiyle Türkiye Amerika'dan ileridir..»** demiştir. (J. Dewey «düşümdeki okulları Türkiye kurdu: Köy Enstitüleri» demişti.) Wofford, Köy Enstitülerinde görev yapanların (bazılarıyle mezun olanların bazılarını yanına almıştı. M.E.B.nın **«Tabedilmemiş malûmat ları»** ve **«seçilmiş bir ekiple...»** 60 bin köyümüze karşılık 6 ilimizin 36 gözde ilkokulunu köy okulu olarak incelemiş ve bir sürü öneride bulunarak gitmiştir. Wofford'un en önemli ürünü **18 yıl denen 1968 İlkokul Programıdır.**

Biz burada Wofford'un öğretmen yetiştirmeye ilişkin önerilerine ve genel amacına değinelim: **Öğretmen yetiştirmeyle ilgili tavsiyeler.** (22)

1. Üç tane daha Kız Köy Enstitüsü açınız. 2. Köy Enstitüleri yatakhanelerini kolejlerinkine benzetin. 3. Erkek Köy Enstitülerinde ev idaresi öğretmenleri kumandasında hizmetçi kadınlar çalıştırın. 4. Üniforma tipi giysileri süratle kaldırın. 5. Aday olma yöntemlerini değiştirin. 6. Köy Enstitüsü ve Öğretmen Okulu programları tamamen değiştirilmelidir. (Ülkede yetişen böcek ve hayvanların hayatını öğreten Fen ve Tabiat Bilgisi okutun. s. 107) **7. Bütün öğretmen okullarında uygulama okulu olmalı, bu okullarda sınıf değil, grup olmalı. 8. Köy Enstitüsü ve öğretmen okulu öğretmenlerine meslek dersleri verilmeli. 9. Müfettiş yetiştirme işi süratle yeniden gözden geçirilmeli. 10. Gazi Eğitim Enstitüsü ve öğretmen okullarında uygulama öğretmeni yetiştirme programı olmalıdır...**

Ve, «... **Bu büyük problemlerin ele alınmasının en tesirli yolu belki de, dikkatle seçilen şahıslardan müteşekkil bir grubu mezun sayıp, yukardaki çalışmalarla meşgul olmak üzere görevlendirmektir. Böyle bir grubu kitaplık ve danışma hususundaki kolaylıklardan dolayı Amerika Birleşik Devletlerinde bir üniversiteye göndermek faydalı olacaktır. Bu grup orada işlerin baskısından uzak olarak Türkiye'de köy okullarını ıslah edecek ve yardım sağlayacak olan program ve planlar üzerinde çalışacaktır.»** demektedir.

Zaten gayrı ciddî inceleme ürünü olan rapor, bu son sözü söylemek için hazırlanmıştır. Yoksa, yukarda söylenenler Türkiye'de I. Meşrutiyetten beri söylenenlerdir.

Türkiye'de köy eğitimi davasına Cumhuriyetin başından beri baş koyan yurtseverler vardı. Yabancı uzmanların görüşleri de alınmıştı.

Wofford'un hemen arkasından 1953 yılında ABD'den Ord. Prof. R. J. Maske gelmiş ve **«Türkiye'de Öğretmen Yetiştirme Hakkında Rapor»** vermiştir. (23) Maske'ın raporu daha da gayrı ciddîdir. İşin ilginç yanı, 1950'den sonra gelen Amerikan uzmanları yalnız Türkiyeli eğitimcilerin uzun yıllar süren birikimlerini baltalamakla kalmamışlar. J. Dewey'nin önerilerini de dejenere etmişlerdir. Örneğin, her gelen Gazi Eğitim Enstitüsüne bir balta vurup gitmiştir. Ne ki, Cumhuriyet kuşağı aydınlar sayesinde Gazi Eğitimin devrimci özü sürüp gitmiştir.

Maske'ın tavsiyelerini şöyle özetleyebiliriz:

«İyi Öğretmen Yetiştirmede Uygulanacak İlkeler:

1. Öğretmenlik önemlidir. Bu herkese her amaçla anlatılmalı.
2. Öğretmenin tahsili lise üstü olmalı.
3. Öğretmenler hizmet içinde eğitilmeye ilgi duymalıdırlar.
4. Aday seçmede özel yöntemler kullanılmalı. Adaylık devresinde beğenilmeyenler mezun edilmemeli.
5. Program, temel kültür dersleri, genel meslek dersleri, özel meslek derslerinden oluşmalı. Seçmeli dersler olmalı.
6. Programdaki meslek dersleri iyi sıralanmalı. Programı takviye edici yayınlar yapılmalı.
7. Öğretimin son iki yılında okulların çalışmaları izlenmeli ve uygulama (laboratuvar) okulu bulunmalı.
8. Son 6-10 hafta hep uygulamayla geçmeli.
9. Mezunların okulları, öğretmen olunca ziyaret edilmeli; hem mezunlar yetiştirilmeli, hem de eski öğretmenlerden öğretmen yetiştirme konusunda yararlanılmalı.
10. Öğretim yöntemleri konusunda araştırmalar yapılmalı..» (24)

Yabancı raporlarından çıkan genel sonuçlar:

1. Programları değiştirmek bahanesiyle Köy Enstitüleri kapatılmıştır. (6234 S. Yasa) Öğretmen okulları giderek lise olmuştur.

2. Enstitülerden ve tüm okullardan üretim yoluyle eğitim ilkesi kalmıştır.

3. Maaske'ın tavsiyesine uyularak, Köy Enstitülerinden pek çok öğrenci «öğretmen olamaz» gerekçesiyle kovulmuştur (s. 58). (Oysa, 3803 S. Yasaya göre: «... öğretmen olamayacağına kanaat getiren talebenin ayrılacağı **mesleklerin** tahsil müddetleri Maarif Vekilliğince tespit edilir»di. (m.3)

4. Wofford'un tavsiyesine uyularak geriye dönüş başlamış, kız ve erkeklerin ayrı okutulması yoluna gidilmiştir. Oysa, ta 1914'de Mecliste İsmail Mahir Efendi, «her köyden bir kız, bir erkek çocuk alıp öğretmen yapmayı...» önermişti.

5. Wofford'un tavsiyelerine uyularak, okullarımızda «... **böceklerin ve hayvanların hayatını tanıtan...»** derslere ağırlık verilmiştir.

6. Eğitim Enstitüleri programlarından en önemli dersler kaldırılmıştır. (Pedagoji tarihi gibi...) Sosyoloji, Eğitim Psikolojisi gibi dersler yüzeysel, tarih boyutundan yoksun ,yavan içerik, yavan yöntemle okutulmaya başlanmıştır.

7. Daha çok yabancı uzmanın ve yabancı propaganda yapan yayınların okullarımıza dolmasına yol açılmıştır. Türkiye'de bunca deney görüldükten sonra çevrilen bir ki-

...p, «...Köy öğretmenlerine özel bir formasyon verilmeli mi, verilmemeli mi?...»** (25) tartışmasını yapıyor.

8. **«Mezun bir grup»** (25 kişi) Wofford'un peşinden Florida'ya gitmiş ve «uzmanlaşıp» dönmüştür. (Bunların çoğu öğretmen okullarında yönetici oldu.)

9. Türkiye'den beyin göçünü hızlandırmıştır.

10. Türkiye'de, öğretmen yetiştirmede Amerikan ölçülerine ulaşıldığı savunulmaktadır.

Bunu bir yetkilinin şu sözü açıkça kanıtlıyor: «... **Avrupa memleketleri ve Amerika Birleşik Devletlerinde yapılan Öğretmen Yetiştirme Reformu, Türkiye'de de 1739 Sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu ile yapılmış, III. Beş Yıllık Plan Döneminde lisans öncesi yüksek öğretimin gerçekleşmesi yakın amaç olarak alınırken, 20 yıllık perspektif döneminde her dereceli okul öğretmenlerinin 4 yıllık lisans öğrenimi görmelerine imkân hazırlamıştır.»** (26)

11. Sonuç:

a) Türkiye'de öğretmen yetiştirme tam bir keşmekeş içine sokulmuştur.

b) Türkiye'de öğretmen kıyımının başlamasına Amerikalı uzmanlar yardım etmişlerdir.

c) Eğitimde «yabancılaştırma» girişimleri, Türkiye'de öğretmenlerin bilinçlenip örgütlenmesine ve kendi sorunlarına sahip çıkmalarına diyalektik etki yapmıştır.

Ç. Bugünkü Durum:

a) Öğretmenin meslek formasyonu:

Bugün Türkiye'de öğretmen yetiştirmenin ölçüleri kaybedilmiştir. Artık, salt sayıyla ve yılla uğraşılır duruma gelinmiştir. Tüm öğretmenler yüksek tahsilli olsun demek yeterli değildir. Öğretmenliğin istediği nitelikler iyice saptanmalıdır. Öğretmenliğin yalnız süreye dayanmayan bir uzmanlaşma işi olduğu bilinmelidir. Tıpkı doktorluk, ebelik, tarım teknisyenliği, polislik... gibi. Vekillikle idare edilemeyeceği, her okur-yazarın bunu yapamayacağı bilinmelidir. Bugün yalnız öğretmenliğin vekillikle yürütülmesine ilişkin yasa hükümleri vardır, başka meslekler için yoktur. Halkımızın çocukları bu kadar mı ucuz?..

Önemli sorunlardan biri de üniversite öğretim üyeliğidir. Üniversitede bir hoca önünde diz çöken herkes öğretim görevi yapamaz. Öğretme kuramları ve uygulamalarını bilmeyenler öğretmenlik yapamaz; bugün yapılamadığı gibi. Mikrofonda söylev vermek öğretmenlik değildir... Üniversitelerimiz; asistanları, hocaları, bilginleri mutlaka öğretmenlik eğitiminden geçirmelidir. Aksi halde bu kişilere öğrenci teslim edilmemelidir.

Bugün rahatça söyleyebiliriz ki, meslek ehliyeti yönünden en yeterli kesim ilkokul öğretmenliğidir. Bunun en önemli nedenlerinden birisi eğitmen sisteminin getirdiği olumlu deneyim; ikincisi, bir sınıfın tümünden tek öğretmenin sorumlu olmasıdır. En yetersiz kesim de, yineleyelim, üniversitelerdir.

Öğretmenlik salt bir ekmek kapısı olmamalı, yapamayanların başka işlere geçişi sağlanmalıdır.

b) Bugün Öğretmen yetiştiren kurumlarımız:

1. İlköğretmen liseleri (3 ve 6 yıllık)

2. 2 yıllık Eğitim Enstitüleri,

3. 3 ve 4 yıllık Eğitim Enstitüleri,

4. Yüksek öğretmen okulları (branşları fakültelerde okuyup meslek sertifikası alınarak),

5. Erkek Teknik Yüksek Öğretmen Okulu,

6. Kız Teknik Yüksek Öğretmen Okulu,

7. Kadın ve erkek kursları öğretmeni yetiştiren öğretmen kursları,

8. Ticaret Turizm Yüksek Öğretmen Okulu,

9. Fakülteler:

a. Meslek formasyonu verenler (Eğitim Fakülteleri, Dil Tarih gibi özel programlar koyanlar),

b. Asistanlık yoluyle öğretim üyeliği,

10. Güzel Sanat Akademisi.

Millî Eğitim Bakanlığına bağlı olan öğretmen yetiştiren kurumların sayıları şöyle: ([27])

Okulu Adı	Sayı
Öğretmen liseleri	89
İki Yıllık Eğitim Enstitüleri	39
3-4 yıllık Eğitim Enstitüleri	17
Yüksek Öğretmen Okulları	3
Erkek Tek. Yüksek Öğ. Ok.	1
Kız Tek. Yüksek Öğ. Ok.	1

Öğretmen yetiştiren kurumların belli başlı problemlerini özetlemeye çalışalım.

1. **Eğitim-öğretim ortamı :**

Millî Eğitim Bakanlığına bağlı öğretmen yetiştiren kurumların bugün açık olduğunu söylemek artık olanaksızdır. Huzur kalmamıştır. Adaylar ölümle burun burunadır. Hükümetin bulunduğu Ankara'da, başta 7 bin öğrencisi olan Gazi Eğitim Enstitüsü olmak üzere tüm öğretmen yetiştiren kurumlar kapalıdır. Bahçelievler - Gazi Mahallesi arası faşizmin otağı durumundadır. Kendisine sıkı sıkıya bağlı okulları yönetemeyen hükümetin «üniversite yönetimine el koyma tehditi gülünç kalmaktadır. Özellikle öğretmen yetiştiren kurumlar kesin bir baskı altındadır. Yayın ve kitap yasağının en yoğun olduğu yer öğretmen yetiştiren kurumlardır. Türkiye'nin yazar kadrosunun çoğunluğunu elinde tutan öğretmenlerin, daha yetişirken böyle bir yasakla karşılaşması anlamlıdır. Yazar öğretmenlerimizin pek çoğu yazarlığından, hatta kitap okumasından dolayı kıyılmaktadırlar.

Öğretmenlerimizin düşünme ve bilgi üretimleriyle öğünmeliyiz. 1970 TRT sanat ödüllerinin % 70'ini ve geçen yıllarda düzenlenen yarışmaların ödüllerinin büyük çoğunluğunu öğretmenler almışlardır. 1975 Ramazan ayı süresince TV'den anlatılan öykülerin çoğu öğretmenlerindir. Gericiler çatlasınlar!..

Bir yıl içinde yalnız Cumhuriyet gazetesinde çıkan Gazi Eğitim Enstitüsüyle ilgili haberler öğretmen yetiştiren kurumların içinde bulunduğu ortamı yansıtmaya yeter sanırım. ([28])

— Komandolar kafeteryada olay çıkardılar. (24 mart 1975)

— Komandolar matematik binasını işgal ettiler, Beşevler'e giden öğrencilere saldırdılar. (5 mayıs 1975)

— Komandolar, bir kız öğrenciyi dövdüler. (6 mayıs 1975)

— Dışardan gelen komandolar okulu taş yağmuruna tuttular. Okul, 11 gün kapatıldı. (9 mayıs 1975)

— Okul Müdürü Yakup Şimşek sürüldü. (17 mayıs 1975)

— Haziran ayı içinde Beden Eğitimi Bölümü öğrencileri cezalandırıldı, bundan disiplin kurulu üyelerinin haberi yoktu. (18 haziran 1975)

— Müdür Mustafa Şen, «... **tarafsız olma zamanı geçmiştir. Artık taraf tutmak vatan borcudur...»** dedi. (9 mart 1976)

— 13 ekim 1975'de okul açıldı, müdürün desteğiyle okulu tutan komandolar öğrencileri dışarı attı.

— 27 ekimde bir haftalık ihtar boykotu başladı.

— 2 kasımda, müdür Mustafa Şen öğretmenlere «... **benim bu okul çatısı altında 6 bin düşmanım var... anarşist ve komünistlerin ilk ve en güçlü yeri burasıdır...»** dedi.

— 3 kasım 1975'te öğrenciler ateşe tutuldular ve süresiz boykota başladılar.

— 4 kasım 1975'te müdür, **«Bir ölür, bin diriliriz...»** dedi.

— Millî Eğitim Bakanı... Gazi Eğitimin işgal altında bulunmadığını söylemiş... Bazı senatörler —birlikte gidelim— deyince senatoyu sessizce terketmiştir. ([29])

— 30 mart 1976'da komandolar, Almanca burs sınavına giren —aralarında kendi arkadaşlarının da bulunduğu— öğrencilerin ellerinden sınav kâğıtlarını aldılar. 79 kişiden ancak 40'ı sınava girebildi. (Bu da gösteriyor ki; okullardaki baskı ve zulüm politikası, kendisine teslim olanlara ve hatta kendisinden olanlara bile tüm şiddetiyle uygulanmaktadır, bundan sonra da uygulanacaktır.)

Ayrıca, son günlerin diğer okullardan alınan haberleri:

— Demirci öğretmen lisesinde can güvenliği kalmadı.

— Eğitim Enstitüleri üzerinde baskılar...

— **Atatürk Eğitim Enstitüsü Müdürü «bu, Türkçülerle komünistlerin savaşı»** dedi.

— Atatürk Eğitim Enstitüsünde bu öğretim yılında 36 öğretmen, 24 öğrenci sürüldü.

— Ankara Eğitim Enstitüsünden 55 öğretmen sürüldü.

— Erkek Tekniği basan komandolar beş öğrenciyi yaraladılar.

— Akçadağ öğretmen lisesinden 650 öğrenci sürüldü.

— Akpınar'dan 84 öğrenci sürüldü.

— Gönen'den yirmi öğrenci atıldı.

— Yozgat Eğitim Enstitüsü Müdürü kapıya «komünistler giremez» yazdırdı.

......

Haberleri tüm kurumlar için ve birkaç yayın organından izlersek sayfalar bunlarla dolar. İki gazete iki ayrı «Gazi Eğitim Dosyası» hazırladılar. ([30])

2. **Öğretim kadrosu:**

Yüz yıllık deney ve önerilerden sonra, aksine öğretmen yetiştiren kurumlara yönetici ve öğretmenlerin en niteliksizleri atanmaktadır. Yalnız Ankara'da Gazi Eğitim Enstitüsü öğretmenlerinin % 90'dan çoğu, Ankara Eğitim Enstitüsü ve Öğretmen Lisesi yönetici ve öğretmenlerinin tümü değiştirilmiştir. Taşra Eğitim Enstitülerinde de durum aynıdır. Yıllarca asistanlık, uzmanlık, eğitimcilik öğretim üyeliği yapmış, ömür boyu eser vermiş kişiler görevlerinden uzaklaştırılmış, yerlerine okur - yazarlığı kıt, parti militanları atanmıştır. Durum bir nitelik araştırması yapmaya gerek kalmayacak kadar açıktır. Öğretmenlerin hiç bir garantisi olmadığı gibi atama sistemi de temelden sakattır. Bu yönden de bir güvenceye gerek vardır. Şu anda seçilip getirilenlerin bile bu güvenceye ihtiyaçları vardır.

Öğretmenlerin kendilerini yetiştirmeleri için de ortamları ve güvenceleri yoktur. Öğretmen yetiştiren kurumların özerk davranmaları, her kuruluştan daha da öncelik taşır. Her bakımdan siyasî kadroların ambargosu altında çalışan bu kuruluşlarda bundan sonra nitelikli öğretmen yetişemez, eğitim bilimi de gelişemez.

3. **Öğretmen yetiştiren kurumlara aday seçimi:**

İsmail Mahir Efendi'nin «hayal» gibi görülen önerisinin «her köyden

kız ve erkek çocuk alıp, okutup köyüne gönderme» bölümü Köy Enstitülerinde uygulanmaya başlanmıştı. 20 Köy Enstitüsünün Türkiye Haritası üstünde dağılımına bakılırsa «eğitimde olanak eşitliği» ilkesinin demek olduğu kolay anlaşılır. Ayrıca öğrenci alınışı da önemli. Ülkenin bütün yüzeyinden hem kız, hem erkek öğrenci almak amaçlanmıştı. Eğitmenli okullar ürün verdikçe her köyden öğrenci alınıyordu. Ülke çapında uygulanacak tek tip sınavla değerlendirme yeterli olamazdı; hatta sistemi çarpıtırdı. Amerikalı uzmanların tavsiyeleri uygulanmaya başlanınca enstitülere bazı yörelerden hiç öğrenci alınmamış, bazı köylerden örneğin 20 öğrenci birden girmiştir. Aynı yozlaşmanın yüksek dereceli öğretmen okullarında da sürdüğünü görebiliriz.

Eğitim Enstitülerine giriş için uygulanan **sistem önce bozuktu, bu yıl saçma.** Liselerin ve öğretmen okullarının da koşulları farklıydı. Fakat şimdi, mevcut partizan öğretim kadrosu kendi istediklerini çağırıp yazılı ve mülâkat yoluyle seçmişlerdir. Hiç bir yere giremeyen düşük puvanlı militanlar iki yıllık Eğitim Enstitülerine doldurulmuştur. 180 puvanla kaydolan öğrenciler olmuştur. Üniversite girişte çok yüksek puvan alanlarsa alınmamıştır. Bu sınav yöntemi 14 Mart 1975 tarihli yönetmeliğe aykırıdır. [31]

İki yıllık Eğitim Enstitülerinin bu biçimde açılması mesleğimiz için bir talihsizliktir. Bundan sonra «hiç bir şey olamayan ilkokul öğretmeni olacak»tır. Bir de bunlar faşizan ve fanatik bir eğitimden geçerlerse, hiç olmazsa geleneklerle ayakta duran ilköğretimin çökmesi işten bile değildir.

Burada gene üniversitelere değinmeden geçemeyiz. Kariyer düzeni büyük ölçüde Osmanlı geleneğine benzemektedir. Kürsüler babadan oğula değilse de bir zümreden çocuklarına kalmaktadır. Asistanlık için yabancı dil ve doktora koşulunun konması, taşra liselerinden gelen yetenekli çocukların bilim adamı olmasını engellemiştir. Bu noktada Yüksek Köy Enstitülerini anmadan geçemeyeceğiz. Yüksek Köy Enstitüsü, Köy Enstitüsünü bitirenlerin en yeteneklilerinin en ileri düzeyde yetişmesine olanak hazırlıyordu. Hemen yıkılmasına karşın, bugün yüksek öğretim kadrosuna geçenler, bilim adamı niteliği kazananlar az değildir. Politika da da etkin olmaya başlamışlardır.

Belki ikinci aşamada düşünülecek bir konu da isteyenlerin öğretmenliğe yöneltilmesi sorunudur. Yapılan bazı araştırmalar öğretmenlerin çoğunun bilinçsiz olarak, çaresizlik içinde öğretmenliğe yöneldiklerini ve olanak bulanlardan bir kısmının ayrılmak istediklerini göstermektedir. [32]

4. Öğretmen yetiştiren kurumların öğretim programları, çalışma yöntemi, öğretim olanakları :

Öğretmen yetiştirmenin yıl hesabı yapmakla mümkün olmayacağına önce değindik. Ancak yürürlükteki durum bazı zorunluluklar doğurdu. Örneğin, iki yıllık yüksek öğrenim artık «ön lisans» sayılmakta ve önemsenmemektedir. Üç yıllık eğitimin de bu açıdan durumu pek iyi değildir. Yurt içinde ve yurt dışında lisanüstü öğrenime geçişte ve hatta işe alınmada iki ve üç yıllık yüksek öğrenim güdük kalmaktadır.

Burjuva yönetimi, hem Millî Eğitim Temel Kanunda (m. 43, 44, 45) hem III. Beş Yıllık Planda «Akademi» düzeyinde öğretmen yetiştire-

bileceğini hükme bağlamış, hem de 1974-1975 öğretim yılında Eğitim Enstitülerinde başlanan «Akademi deneyi»nden geri dönmüş ve halk çocuklarını güdük bir öğrenime mahkûm etmiştir. Böylece yasadaki (m.43) «yatay ve dikey geçiş»i de engellemiştir. Öğretmen kaynağının gürlüğünü bilen güçler, bu kaynağı çoraklaştırmanın her türlü yollarını bulmaktadırlar. Yüksek Öğretmen Okulu ve Deneme Yük. Öğr. Okulunu da aynı nedenlerle kapatmışlardır. Bambaşka amaçlarla kurulan Yüksek Öğretmen Okulu birden köy çocuklarına bilim adamlığının yollarını açmış, yüzlerce fakir köy çocuğu üniversitelerde asistanlık ve çeşitli kariyerler, yurtdışı bursları kazanmaya başlamışlardı.

Önemli konulardan biri de programların içeriğidir. Öğretmen yetiştiren programlar çoğunlukla yabancıların isteği doğrultusunda düzenlenmiştir. Modelin yabancılardan aynen alındığını kanıtlayan bir alıntı bundan önceki sayfalardadır. [33] O. Buyse'un, Wofford'un, Maaske'ın, Dickerman'ın, Kwaracens'un... öğretmen yetiştirme programlarımızı doğrudan doğruya etkiledikleri kuşkusuzdur. Aynı işi 1960 sonrasında da **«yerli Amerikalılar»** büyük bir ustalıkla yapmışlardır. **«Barış Gönüllüleri»** de uygulayıcı olmuşlardır. Eskiden yabancılar programlar, bizimkiler uygularlarken, 1960 sonrasındaki **«yumuşak iniş politikası»**yle görünüşte bizimkiler programlamış, barış gönüllüleri uygulamıştır.

Bu kurumların hâlâ ulusal nitelik taşıması yurtsever öğretmenlerin, aydınların ve gençlerin gücüyle olmuştur. Kötü program içeriği, öğretmen yetiştiren kurumların ilerici çabalarını engelleyememiştir. Bunu bilen gerici güçler önce katı yönetmelik maddeleri getirmişler, şimdi de okulları kapatarak «Maarifi idare etmeyi» uygun bulmuşlardır. Bugün okulda huzur içinde okuyamayanlar «hayat okulu»nda okuma olanağı bulmuşlardır.

Öğretmen yetiştiren kurumlar yoz, üretime ve deneye dayanmayan, ezberci öğretim yapmaya yöneltilmiştir. Eski ilkokul binalarında ya da rastgele yerlerde eğitim enstitüleri açılmıştır. Laboratuvarsız, işliksiz, tarlasız, bahçesiz okullar açılmıştır. Artık giderek okul açma gereği de kalmamış, «Mektupla öğretmen yetiştirme»ye başlanmıştır. Öğretmen yetiştirme işinin bu kadar zahmetsiz ve bu kadar sorumsuz bir iş olduğuna hiç bir ülkede ve bizim tarihimizde rastlanmamıştır. Cumhuriyet öncesinin Ethem Nejat, Satı Bey, İ. Mahir Efendi, Emrullah Efendi, Tevfik Fikret... gibi eğitimcileri mezarlarından kalkıp gelseler halimize ne kadar acırlar!.. Eğer zorunluysa mektupla öğretimin çok dikkatle uygulanması gerekir. Örneğin; Mektupla Fen bilgisi, Fizik, Kimya, Beden Eğitimi, Müzik... öğretmeni yetişmez. Mektupla Keman Çalma öğrenilmez. Ama, yarı mektup yarı kurslarla ilkokul öğretmeninden müfettiş, uygulama öğretmeni, Sosyal bilgiler öğretmeni, Türkçe öğretmeni yetiştirilebilir. Lisanüstü öğretim yapılabilir... Ancak, bu yol en son baş vurulacak bir yoldur. Yabancılarda da çoğunlukla «Yazışmalı öğretim» lisanüstü düzeyde uygulamaktadır. Nasıl oluyor da çok iyi bir Fen Bilgisi öğretmeni olarak bildiğimiz ve saçlarını laboratuvarlarda ağartan Mektupla Öğretim Merkezi Eski Müdürü Sayın Kenan Okan «... devam edenlerden hiç bir farkları olmayacak..» diyebiliyor? [34] Bugünkü uygulamaya bakıp «fark yok» demek müm

kün, çünkü okullar kapalı. Açık olanlarda da öğretmen anlatıyor, öğrenci yarım yamalak geri yansıtıyor, iş bitiyor. Tartışma, okuma bile yok artık.

Bugün için yararı olmamakla beraber ilerisi için «Özerk Öğretmen Akademisi» önerimizi tekrarlıyoruz.

D. **Hizmetiçinde Eğitim ve İlerleme Engelleri:**

Günümüzün hızlı bilimsel ve teknik gelişimi insanların hem genel bir bilgiyi kazanması, hem de ihtisaslaşması yönünden yeni sorunlar getirmiştir. Hele öğretmenler için hizmetiçinde eğitim kesin bir zorunluluk olmuştur. Bilim pınarından beslenmeyen bir insanın öğretmenlik yapması şöyle dursun, çağın aydını bile olamaz.

Bizde öğretmenler için, hizmetiçi eğitim sorunu Satı Bey zamanından beri sürüp gelmektedir. Ethem Nejat'ın bu konudaki çabaları ve önerileri çok ilginçtir. E. Nejat, 1911'lerde öğretmenleri işbaşında eğitmek için «...**1. Kitap ve gazete yayınlamayı, 2. Ziyaret ve seyahatler yapmayı, 3. İyi müfettişler göndermeyi, 4. Öğretmen kongreleri düzenlemeyi...**» zorunlu görüyordu. «**Öğretmen Okullu Gençlere**» hitaben yazdığı yazıda henüz okul sıralarındaki gençlere insan ve meslek sevgisini vermeye çalışıyordu. Mektubunda: «...**Anadolu'da Rumeli'de on yıldan fazla sizin aranızda, sizin terkedilmiş ve her şeyden yoksun çevrenizde dertlerinize ortak olarak yaşadım. Ben sizlerde çok yüksek, çok onurlu ruhlar okudum. Biliyordum ki, siz hep proletaryanın çocukları idiniz...**» diye söze başlıyor. (35)

Cumhuriyetin değerli Millî Eğitim Bakanı Mustafa Necati'nin öğretmenlere verdiği değer ve onları yüceltici tavrı, eğitim tarihimizin en parlak sayfalarına geçebilmiştir. «**Öğrenmenlere Mektupları**»ndan şu satırları okuyoruz: «...**Genç öğretmenler; yarınki hayat sizin kudretli elleriniz arasında doğacaktır...**» (36)

Cumhuriyetin ilk yıllarında Mustafa Kemal'in öğretmenler için söyledikleri bilinmektedir: «**Öğretmenler! Yeni nesil sizin eseriniz olacaktır.**» sözü mesleğe ve mensuplarına verilen önemi gösterir.

Söylenen sözlerle yüklenen görevler çok önemliydi. Ancak, görevini yaparken öğretmenlerin bir örgüt içinde hak sahibi olmaları ve yetişmeleri için ilk girişim Köy Enstitüleridir. Köy Enstitüleri örgütüne göre öğretmen bitirdiği enstitüye bağlıdır. Oraya hesap verir, katkıda bulunur ve her türlü yardımı da görür (4274 S. Yasa, m. 43). Bakanlığın o dönemde gösterdiği en önemli çabalar şunlardı: 1. Meslek kitabı ve kılavuz yayını (Eğitmen Kılavuzları en güzel örnekti) 2. Gezici başöğretmen, denetmen, müfettiş ve Köy Enstitüsü Müdürlerinin işbaşında yardımı. 3. Köy Enstitülerinin maddî ve teknik yardımı. 4. Kurs ve seminerler. 5. Yüksek yöneticilerin moral verici çabaları. (37).

1946'dan itibaren öğretmenlerin yalnızlığa terkedildikleri, yada yalnızca teftiş edildikleri ,1950'den itibaren öğretmenlere baskıların arttığı bir gerçektir. 1948'den 1960'a kadar pek çok değerli eğitmenin, öğretmenin görevden uzaklaştırıldıkları görülür. 1949'da kabul edilen «İller İdaresi Kanunu» valilere olağanüstü yetkiler vermiştir. O zaman öğretmenler henüz il özel idarelerinden aylık alıyorlardı. Enstitü havası bitmiş, düşmanca bir hava esmeye başlamıştı. 1950 sonrası uzman raporları «hizmetiçi e-

ğitim» konusunda etkili olamamıştır. Bizim ülkemiz için içeriği geçerliği olmayan meslek kitapları çevirisi de etkili olamadı. Eğitmen geleneği ve öğretmenlerin örgütlü yayınları (**Birlik, Köy ve Eğitim, Demet, Gayret, Kırkgöz... dergileri** gibi) ilköğretimin ayakta kalmasını sağlamıştır.

Yabancı uzmanların önerileri 1960'tan sonra dikkate alınmış, **«Öğretmeni İşbaşında Yetiştirme Bürosu», «Program Geliştirme Şube Müdürlüğü»** gibi ek kuruluşlar ve bazı yayınlarla, 222 S. Yasanın 43. maddesine göre ilköğretimde ve daha sonra «modern fen programları» bahanesiyle orta ve yüksek öğretim öğretmenlerine açılan bazı kurslarla, müfettişlere program ve beslenme kurslarıyle eğitimimizde Amerikancılık ihya edilmiştir. Yaşadığımız yıllarda da hizmet içinde eğitim tam bir keşmekeş içindedir. Bakanlık, basılmış programları, yönetmelikleri, kılavuzları, Tebliğler Dergilerini bile okullara ulaştırmaktan acizdir. Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, Fakülteleri gibi meslekte ilerlemeye yol açan öteki kuruluşlara girmenin bir sürü engeli olduğu gibi, bitirenlere de iyi gözle bakılmamaktadır. Müfettişler ve öteki yöneticiler tamamen baskı aracı olarak kullanılmak istenmektedir. Oysa, yapılan araştırma ve gözlemler öğretmenin kendisine yardımcı olacak görevli ve kuruluşları beklediğini göstermektedir. ([38])

Meslekte İlerlemenin Engelleri :

— Üniversite sınavlarına katılmanın engellenmesi,

— Dışardan okul bitirme olanaklarının kaldırılması,

— Yaz aylarında öğrenim olanakları verilmemesi,

— Dışardan ve yaz aylarında iş içinde eğitilerek **tez verme'nin** engellenmesi (İçine kapalı üniversite),

— Yabancı ülkede eğitilme olanaklarından belli çevre ve kişilerin yararlandırılması,

— Kendini yetiştiren meslektaşların yetenekli olduğu alanda ve yüksek öğrenimde öğretim görevlisi olamaması,

— Yetenekli kişilerin olanaklarının sağlanmaması,

— Yöneticilerin sınavla seçilmemesi (657'ye karşın),

— Her konuda ve gereksiz yere masraf yaparak yabancı uzmanların çağrılıp öğretmenlerin onurlarının kırılması,

— Üst yönetim katlarına gelmede «Amerika görme» koşulunun —üstü kapalı— aranması,

— Yüksek Öğretmen Okulu ve Akademi kapılarının kapanması ya da çarpıtılması,

— Köy Enstitüsü ve Yüksek Köy Enstitüsü çıkışlıların yönetime alınmaması,

— Kurs çıkışlı müfettişlerin ve muvakkat öğretmenlerin, eğitmenlerin töhmet altında tutulmaları, diploma engelinin kaldırılmaması,

— Millî Eğitim Bakanlığınca yayın yasağı konması (özellikle öğretmen yetiştiren kurumlara)...

Sonuç ve öneri:

1. TÖB-DER ve diğer ilerici öğretmen kuruluşları öğretmen yetiştirme işi başta olmak üzere mesleğe sahip çıkmalıdır.

2. TÖB-DER ilk şurasını özellikle «Öğretmen Sorunları» konusunda yoğunlaştırmalıdır.

(1) M. E. Bakanı Mustafa Necati'nin 20 Mart 1926 tarihli Meclis Konuşması. (Tonguç; Eğitim Yolu İle Canlandırılacak Köy, 1947, s. 335)

(2) Tonguç; a.g.y., s. 184-186

(3) Tonguç; a.g.y., s. 190-192

(4) Şevket Gedikoğlu; Köy Enstitüleri - 1970, s. 18.

(5) Tonguç; a.g.y., 1947, s. 205;
Z. Gökalp; Millî Terbiye ve Maarif Meselesi - 1964 (derleme), s.108

(6) Tonguç; a.gy, s 208-209

(7) a.g.y., s. 210

(6) Tonguç: a.g.y., s. 294-298

(9) Fay Kırby; Türkiye'de Köy Enstitüleri, 1962, s. 33-34

(10) Tonguç; a.g.y., s. 319

(11) Tonguç; a.g.y., s. 332-404

(*) Kültür Bakanlığı Dergisinin 1937 tarihinde çıkan 20-1 sayısında yayınlanan raporların bu incelemenin ürünü olduğunu sanıyoruz.

(12) Tonguç; a.g.y., s. 419

(13) Muhtıranın bir sureti: Tonguç; İlköğretim Kavramı: I-1946, s. 267 - 298.

(14) Kültür Bakanlığı Dergisi; 1937, sayı: 20-1, s. 10

(15) a.g.d., s. 44

(16) 3238 s. ve 1937 tarihli «Köy Eğitmenleri Kanunu», m. 1

(17) Köy Eğitmenleri Kanun ve Talimatnamesi - 1938, s. 17-18

(18) Tarık Buğra; Tercüman, 17.2.1973

(19) Dr. H. Fikret Kanat; Milliyet İdeali ve Topyekûn Millî Terbiye - 1942, s. 158

(20) F. Kırby; Türkiye'de Köy Enstitüleri - 1962, s. 139

(21) Haydar Tunçkanat; İkili Anlaşmaların İçyüzü - 1975, s. 41-46

(22) K. V. Wofford; Türkiye Köy İlkokulları Hakkında Rapor - 1952, s. 127-129.

(23) M.E.B. — 1956

(24) Maaske; a.g.y., s. 56-60

(25) M.E.B. (Çev. N .Yüzbaşıoğulları); Köy Öğretmenlerinin Yetiştirilmesi, 1956, s. 10

(26) Mehmet Alptekin; Öğretmen Yetiştirme Reformu, 1974, s. 138

(27) Öğretmen Okulları Genel Müdürlüğü Yıllığı (1972-1973)

(28) Derleme, Hüseyin Altunya; Öğretmen Yetiştiren Kurumların Bugünkü Durumu. (16 Mart 1976'da yapılan konuşma - daktilo)

(29) Reşat Oğuz; Cumhuriyet, 9.3.1976

(30) Politika (Ocak 1976); Cumhuriyet (24-26 Mart 1976)

(31) bkz. Yeni Toplum'un 15. sayısındaki yazımız.

[32] Örneğin: Refia Şemin, Öğretmen Sorunları - 1970 (daktilo); Semahat Sözalan, Öğretmenlerin Şikayet ve Dilekleri; İ. Özgentaş, Yedeksubay Öğretmenlere Uygulanan Anket Sonuçları - 1966; Niyazi Altunya, Kulp İlköğretimi Hakkında Rapor-1971 (basılmadı).

[33] Mehmet Alptekin; Öğretmen Yetiştirme Reformu - 1974, s. 138

[34] Kenan Okan; Apti İpekçi'yle konuşma, Milliyet - 1975

[35] Yıldaz Elmas; Ethem Nejat, Yeni Toplum, Aralık - 1975, s. 46

[36] M. Rauf İnan; Mustafa Necati, Yeni Toplum, Şubat - 1976, s. 37

[37] Bu konuda en ilginç belge «Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları», Tonguç.

[38] Birkaç örnek: İ. Özgentaş; Yedeksubay Öğretmenlere Uygulanan Anket-1966, M.E.B. Hizmetiçi Eğitim Araştırması - 1966, Dr. Galip Karagözoğlu, Türk Eğitim Düzeninde Bakanlık Müfettişliğinin Rolü - 1973, Niyazi Altunya, Öğretmen Gözüyle İlköğretimde Teftiş, Yeni Toplum, Şubat 1976...

MC'nin Öğretim Programlarında Anayasa'ya Aykırılıklar

Satı ERİŞEN

MC. Talim ve Terbiye Kurulu'nun hazırladığı müfredat proğramları, gerçi kitaplardan çok sonra yayımlanmıştır ama, kitap yazarları ve onlara bu kitapları yazdırıp sonra da proğramları hazırlayanlar (düşük Talim ve Terbiye Başkanı Rıza Kardaş ve arkadaşları olacak), hem aynı kafa yapısı içindedirler; hem de anlaşıldığına göre, yazıya dökülmemişse bile oturup konuşarak kitapların temel felsefesi üzerinde sözlü bir anlaşmaya varmışlardır. (Burada usumuza bir de şu geliyor: Bu kitapların bu yazarlara yazdırılması için Talim ve Terbiye Kurulu kararı var mıdır? Kitap yazmaları yazarlara resmen yazılı olarak önerilmiş midir? Kitap yazması önerilip de kabul etmeyen yazar var mıdır?)

Bu kitaplar ve müfredat proğramı, —amaç, konu ve açıklamalarına bakılırsa— çağın gerisinde kalmış, birtakım önyargılarla koşullandırılmış, belki birtakım teknik bilgileri bilen, gelgelelim toplumsal alanda sağlam ve çağımıza uygun düşünme gücünden yoksun insan (kısacası, çağının gerisinde kalmış teknokrat) örneğini yetiştirmeyi amaçlamış bulunmaktadır. Bu kitap ve proğramların nasıl çağ gerisi bir eğitim anlayışının ürünü olduğu, türlü yazılarla, yayınlarla, özellikle derli toplu olarak Türk Dil Kurumu'nun yayımladığı «Ismarlama Ders Kitapları Üzerine Rapor» adlı —günümüzün belgesi niteliğindeki— kitapta ayrıntılarıyle belirtilmiş bulunmaktadır.

Bizim burada üzerinde durmak istediğimiz şudur: Proğramlar ve —içerdikleri metinlerle, bilgilerle— kitaplar, «inanç» üzerine oturtulmuş bulunmaktadır. Bu «inanç»la, —kimi ders kitabı yazarlarının açıkça belirttikleri gibi— ya «derviş» tipi yetişir, ya da «gazi». Derviş de, gazi de, verileni olduğu gibi alan, ya da uygulayan kimse de-

mektir. Her ikisi için de bir usavurma, bir düşünce özgürlüğü, bir çevresini geliştirme, iyileştirme çabası söz konusu değildir. Bugünkü hükümet, işte böyle «verilenle yetinen» ya da «verilen buyruğu canı bahasına körü körüne uygulayan vurucu kırıcı» tipler yaratmayı amaçlayan bir eğitim düzeni kurmak istemiştir. Bu, «dinci» ya da —çağ gerisi anlamda— «ülkücü» insan örneği, birtakım doğmalara saplanmış, özgür düşünce gücünden yoksun bir tiptir. Oysa ki, çağımız, «inanç»a değil; «bilimsel kuşku»ya dayalı bir çağdır; usavurma ve sorun çözme gücündeki insan örneğinin yetiştirilmesini gerektiren bir çağdır. İşte, böyle bir insan da, ancak ve ancak layık eğitimle yetiştirilebilir.

Toplum bireylerinin kafa yapısı ise, doğrudan doğruya siyasal biçimi, rejimi etkiler. Usavurma gücünden yoksun kimseler, ancak bir «lider»in yönetiminde körü körüne ona inanarak, bağlanarak yaşayabilirler. Oysa ki, gerçekleri görme ve usa vurma gücünü kazanmış kimseler, yurt yönetiminde bağımsız olarak söz sahibi olabilirler ve ancak böyle bireylerin oluşturduğu bir toplumda «demokratik düzen» kurulabilmiştir. Sanırız ki, tarih de bunu böyle gösterir. Nerede «düşünebilen» kimseler varsa, orada demokrasi belirtileri görülmüştür.

MC'nin yazdırdığı kitaplar, gerek metinleriyle, gerekse, «bilimsel düşünce»yi değil, ancak «belleğ»i güçlendiren yöntemiyle «layıklık» ilkesine ters düşmektedir. Bu da, demokratik düzenle bağdaşmayan «totaliter» rejimlere yol açıcı bir eğitim dizgesidir.

1901 sayılı Tebliğler Dergisi'nde yayımlanan 18 sütunluk Türk Dili ve Edebiyatı Programı'nda Kompozisyon'a yalnızca 3,5 sütun ayrılması, herhangi bir rastlantı, herhangi bir kompozisyonu önemsememe belirtisi değildir. Çünkü, bugünkü eğitimciler, totaliter bir düzenden yanadırlar. Totaliter düzenlerde vatandaşın düşüncesini, oyunu bildirmesi, bir bildirisinin (beyanının) bulunması, söz konusu değildir. Bu nedenledir ki, eski sibyan okullarında ([1]), hatta medreselerde ([2]) okuma öğretilir, yazma öğretilmezdi.

Ismarlama yoluyle yazdırılan ders kitaplarının Anayasa'ya aykırı bir yönleri daha vardır. O da, «dil»dir. Bu kitaplar, Türkçe değil; Osmanlıca yazılmıştır. Üstelik, Türk Dili ve Edebiyatı proğramı da, Türkçe'yi değil; Osmanlıca'yı öğretmeyi öngörmektedir. Osmanlıca, bilindiği gibi, Arapça ve Farsça ile çok düşük bir oranda Türkçe karışımı bir dildir. Bu dili bin yıl bu halk kabul etmemiş, benimsememiş, geri itmiştir. Bu dil, ancak, pek küçük bir mutlu azınlığın dili olmuştur. Şimdi yine bu dil eğitim ve öğretim dili yapılarak eğitim ve öğretim, yeniden mutlu bir azınlığın tekeline verilmek istenmektedir.

Bir nokta daha var: Farsça ve Arapça, İmam-Hatip Okulları'nda okutulmaktadır. Bu yolla İmam-Hatip Okulları, eğitim ve öğretimde, dolayısıyle yüksek okullara girmede Farsça ve Arapça okutulmayan layık okullardan daha başarılı olacaklar ve bu yolla da genel yönetimi ele geçirme yolunda biraz daha ilerlemiş olacaklardır. Biz bu MC. eğitimcilerinin Osmanlıca'yı okullara sokmakla yetineceklerine inanmıyoruz. Bunun arkasından liselere Arapça ve Farsça dersleri ile Arap alfabesinin gelmesi de, —işin yapısı gereği— doğaldır.

Sonuç:

1. Yetiştirilmesi proğramlanan insan örneği, demokratik düzen ile çelişkiye düşmektedir. Bu da, layık Cumhuriyet ilkelerine aykırıdır.

2. Eğitim ve öğretimle halk çoğunluğu arasına dilden bir engel çekilmekle Anayasa'nın 10., 12., 14., 41., 50. maddelerine ters düşülmüştür.

3. «Eğitim ve öğretim yerleri«, kitapların içeriği, yöntemi ve proğramlar yoluyle «çağdışı birer öğretim kurumu» durumuna, yani «çağdaş bilim ve eğitim esaslarına aykırı» bir duruma getirilmek istenmektedir. Bu da, Anayasa'nın 20. maddesine aykırı düşmektedir.

Göze hemen çarpan «mezhep» ve «sınıf» sorunları bir yana bırakılarak daha temelden incelendiği zaman bu kitap ve proğramların daha derinden ve iyi planlanmış bir biçimde Anayasa'ya ters olarak hazırlandığı ortaya çıkar.

---

(1) Beşir Göğüş, **Anadil Olarak Türkçenin Öğretimine Tarihsel Bir** Bakış, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten, 1970, s: 125.

(2) Emekli öğretmen Sayın Ziya Gürel, Çorum'da, medresede okumuş, Arap harflerini okuyabilen, gelgelelim yazma bilmeyen bir adamla konuştuğunu söylemektedir.

Halk Tiyatrosu Konulu Açıkoturumda TÖB-DER Genel Başkan Yardımcısı Süleyman Yaşar'ın Yaptığı Konuşma

Halk tiyatrosu, halkın tiyatrosudur. Konusu: halk yahut halkı ilgilendiren olaylardır. Halkın ileriye dönük taleplerini ön plana çıkaran çelişkileri sergiler. «Halkın tiyatrosunu yapıyorum» diyen her tiyatroya ya da halktan bir kaç kişinin yaptığı her tiyatroya halk tiyatrosu demek yanlış olur.

Tiyatronun halk tiyatrosu olabilmesi için gerçekçi olması gerekir. Olayları, politik bir yaklaşımla yorumlayarak ele almalıdır. Olayları ve kahramanlarını iyi tanımak, onları sınıfsal konumları içinde değerlendirmekle olur. Ayrıca halkımızın genel olarak sanattan, özel olarak tiyatro sanatından ne anladığını da bilmemiz gerekir. Ne kadar iyi niyetli olursak olalım, halkın bu konuda neyi ne kadar isteyip istemediğini bilemezsek boşuna kürek çekmiş oluruz. Örneğin, Doğu illerimizde (bilhassa köylerde) tiyatronun ne anlama geldiğini, belki de bir çoklarımız bilmez. Ayrıca yine bu köylerde türkçe sunulan bir tiyatro oyununu kaç kişi anlayabilir.

Yine, yapılacak bir tiyatroyu üretken kılabilmek için ona halkı da katmak gerekmektedir. «Ben halk tiyatrosundan şunu anlıyor ve yapıyorum», «halkın canı cehenneme», diyemezsiniz. Halkı da bu olaya katmanız gerektiği gerçeğini gözardı edemezsiniz. Yoksa, yaptığınız iş sadece sanat yapmış olmaktır, halk tiyatrosu yapmak değil. Bu da elbette halktan tek tek kişileri tiyatroya katmak değildir. Halk neyin yapılmasını istiyorsa salt onu yapmak ta değildir bir anlamda. Yapılacak işe olaya her yanıyla bilimsel bir yaklaşım kazandırmaktır.

Bu açıdan, konuyu sadece biçimsel yanıyla değil, özü bakımından da irdelemek gerekmektedir. Çünkü halk tiyatrosu, halkın sosyal mücadelesinden kopuk değildir. Nasıl ki diğer sanatları yaparken amacımız sadece sanat yapmak olmuyorsa.. Sanatın da amacı sos-

yl mücadelede bulunmaksa... Fakat biz sanata, bu işlevi de gördüğünü açıklarken, onun estetik yanı boşaltılıp, slogancı hale dönüştürülmesine de karşı olmalıyız.

Çeşitli halk kesimlerinin oluşturduğu, onların ekonomik - demokratik mücadelelerini veren, demokratik kitle örgütleridir halkı temsil eden. Bu örgütlerin de tiyatroların' nasıl oluşturabileceklerine eğilmeleri gerekir. Çünkü, sanat da dahil, yapılan hiç bir işi politikadan soyutlamak mümkün değildir. Soruna bu perspektifle yaklaşınca, varolan tiyatro olayı nedir? Buna kısaca değinelim.

Devlet Tiyatroları :

Devletin niteliği gözönüne alınırsa, yapılan işin, halk tiyatrosuyla yakından uzaktan bir ilişkisinin bulunmadığı kendiliğinden ortaya çıkar.

Şehir Tiyatroları :

Bazı belediyelerin olanakları ölçüsünde gerçekleştirdikleri bu tiyatrolarda, halka dönük bir tiyatronun yapıldığı söylenebilir. Kastettiğimiz belediyeler ilerici belediyelerdir. Fakat bu tiyatrolara «halk Tiyatroları» demek mümkün değildir.

Özel Tiyatrolar :

Özellikle büyük şehirlerde kurulan bu tiyatroların, seyirci çoğunluğu halk değildir. İlerici olanlarının da olanakları ölçüsünde önemli bir görev yaptıkları da yadsınamaz bir gerçektir. Ancak bu tiyatroların ilerici olanlarının da geniş halk kitlelerine açılabildikleri söylenemez.

Bina kiralarının yüksek oluşu, ya da halkın yoğunluk gösterdiği semtlerde olmayışları veya olamayışları; işçi, sigorta, reklam, vb,'e ödenen para yüzünden pahalı oluşları; yine geniş halk kitlelerinin tiyatro sanatına henüz yabancı oluşu, bu tiyatroları izlemelerine başlıca engellerdir. Halk daha ucuz olan eğlence yerlerini, bu nedenlerden de tercih etme durumunda.

Kurumlarda yapılan tiyatrolar :

Özellikle eğitim kurumlarında yoğunlaşan, bir yerde amatörce diyebileceğimiz bu çalışmalar da, daha ziyade büyük kentlerde yapılmakta. Çünkü büyük şehirlerde yapılan sosyal çalışmalar daha çok himaye ve teşvik görmekteler. Fakat bu tiyatrolar son zamanlarda büyük bir baskı altında tutulmaktadır. Faşist yöneticiler, ilerici tiyatro oyunlarının oynanmasını geniş ölçüde engellemektedir. Bu oyun-

lar yerine, ırkçı-şöven oyunların oynanmasına alabildiğine özgürlük tanımakta ve teşvik etmektedirler. Bütün bunlar da tiyatronun halkı, olumlu ya da olumsuz yönde etkilemek için ne kadar önemli bir araç olduğunun örneğidir. Eğitim kurumlarında çalışan ilerici arkadaşlarımızın ilerici oyun (bilhassa çocuk oyunları) bulmakta büyük bir sıkıntı içinde olduklarını belirtmekte ayrıca yarar var.

Kuruluşlarda yapılan tiyatrolar :

Halk tiyatrosunun oluşmasında kendilerini büyük görevlerin beklediğini ısrarla belirttiğimiz Demokratik Kitle örgütlerinin bu işi gerektiği gibi yaptıkları söylenemez.

Geçmişte bir «TÖS TİYATROSU» deneyinin yaşanmış olmasına rağmen, örgütümüzde bu konu henüz gündeme gelmiş değildir. Fakat bu konuda şubelerimizde hiç bir çalışma yapılmadığını söylemek istemiyoruz. Ancak bu çalışmalar, denetimden uzak, yerel çalışmalar olmaktan öteye gidememektedir. Tiyatro konusunda yeterince tecrübelerinin olmayışı, oyuncu ve oyun bulamayışları, tiyatro olayını bilen profesyonel kişi veya kuruluşlarla gerekli temasların kurulamayışı, bu çalışmaları olumsuz yönde etkileyen nedenler arasındadır. Bunlara bir de MC'nin baskılarını ekleyin, sonuç kendiliğinden ortaya çıkacaktır.

Belli bir sonuca varabilmek için sorunu bu şekilde ortaya koymak, onu çözmeye yetmeyecektir. Bu sorunun çözüm bulmasında, kimlere görev ve nasıl bir görev yapması konusunda da açıklık getirmekte yarar vardır.

Bizce halk tiyatrosunu yaratabilmek için bu konuda kimlerin sorumlu olması gerektiği ortadadır. Yeni sorumlular aramaya gerek yoktur. Bunların başında kendimizi, yani Demokratik Kitle Örgütlerini sayıyoruz. Çünkü sorun sadece tiyatro yapmak değil, halk tiyatrosu yapmaktır.

Demokratik Kitle Örgütleri :

Bünyesinde belirli bir toplumsal sınıfı, çeşitli toplum katlarından gelen aynı meslekten kişileri, yahut toplumun aynı özelliğine sahip belli unsurlarını kapsayan örgütler olduklarından geniş halk yığınlarını kapsar. Bu yüzden halk tiyatrosunu yaratmada kendilerine büyük görevler düşmektedir. Görevleri sadece tiyatro yapmak olmayan bu örgütlerin, sözkonusu tiyatroyu da yalnız başına yapmaları mümkün değildir. Sosyal mücadeleyi de kendi başlarına ve öncülüklerinde yürütemedikleri gibi. Her sorun gibi bu sorun da başta işçi sınıfı olmak üzere tüm halk güçlerinin sorunudur. Çözümünde de bu kesimlerin

söz sahibi olmaları gerekir. Bu açıdan işçi sendikaları ve köylü derneklerinin burada temsil edilememelerini büyük bir eksiklik olarak görüyorum.

Tiyatronun bir sanat olayı olduğunu düşünürsek, bu sanatı yaratmada önemli payları olan diğer unsurların da görevlerine değinmekte yarar vardır.

Oyuncular :

Halk tiyatrosunun oyuncusu: politik bilinçli, kararlı ve yaratıcı bir sanatçıdır. Maddi sıkıntılarından, özel bir tiyatro oyuncusunun etkilendiği gibi etkilenmez. Oyunun kollektif bir çaba ile yürütülmesi gerektiğinin bilincindedir. Kollektif yaratıcılığın başarısı vardır onda.

Oyun yazarları :

Sözkonusu tiyatronun yazarının da olayları yorumlayış ve yakalayışı politik bir yaklaşımla olur. Bir kamera değildir o. Çelişkileri en iyi bir gözle yakalayıp işleyendir. Kollektif tiyatro hayatının içindedir. Bu işi sadece telif ücreti için yapmaz.

Yönetmenler :

Yönetmenin'de diğer tiyatro yönetmenlerinden ayrılan önemli yanı da oyunu diyalektik bir yöntemle yorumlayışıdır. Halkı ve olayları çok iyi değerlendirir. Toplumu iyi tanır. Tiyatro olayına halkı katmasını becerir. Oyun trafiğini buna göre hazırlar. Tiyatro olayını kendi başına yaratmaya çalışmaz. Kollektif çalışmanın içindedir o da.

Eleştirmenler :

Tiyatro eleştirmenlerine de en az oyuncu, yazar ve yönetmen kadar önemli görevler düşmektedir halk tiyatrosunu yaratmada. Diyalektik bakış açısıyla olumluyu, olumsuzu en iyi yakalayandır. Yapıcıdır daima. Yol göstericidir. Halk için yapılan tiyatronun işlevini çok iyi bilmektedir. Onu burjuva tiyatrosundan ayırır.

Yayınevleri :

Saydığımız unsurlar dışında ilerici yayınevlerine de, tiyatro yayınlarının hemen hemen hiç yayınlanmadığı dönemde, önemli görevler düşmektedir.

Halk tiyatrosunun yaratılması ve geliştirilmesinde ilk iş olarak şunlar yapılmalıdır.

1 — Sanat Dergileri Tiyatro konusuna da eğilmeli, Halk tiyatro-

sunun oluşturulması için seferber olmalı, bu konuya önemle eğilmelidirler.

2 — İlerici yayınevleri nitelikli oyunlar yayınlamalı, bu konuda teşvikçi olmalıdır.

3 — İlerici oyun yazarları sadece tiyatrolar için telif oyunları yazmamalıdır.

4 — İlerici tiyatro topluluklarına Demokratik kitle örgütleri, taşra turneleri için yardımcı olmalıdır.

5 — Slogancı, korsan tiyatrolara karşı ilericiler ortak tavır almalı. Yapılacak uyarılar dikkatle yapılmalıdır.

6 — İlerici yazarlar tiyatro oyunlarını da yazmaları için teşvik edilmeli.

7 — İlerici tiyatro üzerindeki sansür ve diğer baskılara karşı demokratik güçler mücadele etmelidir.

8 — Ve en önemlisi halk tiyatrosunun oluşmasında demokratik kitle örgütleri ve onları destekleyen kişi ya da kuruluşlar bu konuyu yeniden ele almalı. Belli bir program dahilinde çalışmalıdır.

Bir tarafta tiyatro yapmayı çok iyi başaran, fakat çeşitli nedenlerden ötürü bunu halka götüremeyen veya halkı yeterince bu olaya katamayan profesyonel topluluklar; öte yanda başarılı bir tiyatro sanatı yapamayan fakat halkın içinde, halkla berber yaşamaya çalışan amatör tiyatro toplulukları.

Yapılacak iş: burjuva sanatının tümünde olduğu gibi tiyatro sanatından da devredilen mirasın iyi yanlarını alarak, sancılarla doğurmakta olduğu halk tiyatrosuna katmak ve onu zenginleştirmektir.

Halk Tiyatrosu

Dr. Nurhan KARADAĞ
Ankara Deneme Sahnesi Başkanı

20 yıldır çalışmalarını sürdüren Ankara Deneme Sahnesi olarak bugün tiyatroyu; düşünmeyi, tartışmayı, seçmeyi ve giderek değişmeyi getirebilecek etkin bir sanat dalı olarak tanımlıyoruz.

Ve diyoruz ki, ülkemizde tiyatro çoğunluğun malı olmalı. Buradaki çoğunluktan kasdımız, sermaye sınıfı karşısındaki (düz ya da dolaylı yolla üretime katılan) tüm emekçilerdir. Halkın Tiyatrosu, Halk Tiyatrosu deyince de bunu anlıyoruz. Halkın ağıtı, türküsü, masalı, kilimi, halısı gibi. Çoğunluğun tiyatrosu, kendi yaşamlarını en üst düzeye çıkarmayı amaçlayan tiyatrodur ister istemez. Ve de bu, giderek **değişmeyi** getirecek tiyatrodur. Yoksa bu düzenin sürmesini pekişmesini sağlayan, üretim koşullarını yeniden üreten ve koruyan tiyatro değil. Bu tip tiyatro değişimi getireceğine, düzenin köklenmesini sağlar.

Nasıl olacak yeğlediğimiz tiyatro? Yaptığımız deneylerden de yararlanarak açıklamaya çalışalım. Tiyatronun ülkemizde yaygın, etkin, işlevsel olması için, her yöre kendi asal özelliklerine göre, kendi koşullarıyla kendi tiyatrolarını yapmalı.

Genel çizgileri içinde şimdiye dek süregelen tiyatronun, kentlerde yapılan tiyatronun, az önce söylediğimiz büyük çoğunluğa istisnaları dışında katkısı olmadığı açık. Onların yaşamına yeterince **katmadığı**, onları değiştirmediği ortada. Öyleyse bu tür tiyatrolar şimdilik bir yana bırakalım, ya da bu tür tiyatrolardan bu koşullarda fazlaca bir şey ummayalım. Çünkü bunlar oynayanı ve seyredeniyle özleri ve biçimleri gereği çoğunluğun malı olamazlar, onlara ulaşamazlar, ulaşsalar da aynı ekonomik rahatsızlığın, aynı kültürün kişileri olmadığından fazlaca etkinlikleri olmaz, olamaz.

Büyük kentlerde yaygın olarak yapılan tiyatrolardan değişimi getiremeyecek oyunları örneklemek gerekirse, sözgelimi Devlet Tiyatrosunda oynayan köy yaşantısıyla ilgili bir oyunu ele alalım:

1 — Yazar, oyununu Devlet Tiyatrosu ya da kentlerdeki herhangi bir tiyatronun oynamasını amaçlayarak yazmıştır.
2 — Yönetici, seyircisinin beğenilerini ön plana alarak yorumlamıştır.
3 — Oyuncu, yazarın ve yöneticinin verdiklerini, kendi tavrını, bilincini ve ustalığını katarak seyirciye iletmiştir.
4 — Tüm teknik etmenler de oyuncu gibi, yazar ve yönetmene bağlı olarak biçimlenmiştir.
5 — Seyirci, ücretini ödeyip her türlü yan koşullara rağmen oyun seyretmeye gelmiştir. Ki bunlar da kentin nüfusuna oranla az bir kesimdir.

Sonuç: Seyirci, kendi asal yaşantısı dışında bir köy olayını kelimenin tam anlamıyla seyretmiştir. Oyuna katılma, oyunu bütünleme, seyircinin değişmesi 'En dolaylı' durumdadır. Hatta yok denecek kadar azdır. Aynı oyunun, olayın geçtiği ya da geçebileceği köylerde organik seyircisi içinde oynanacağını varsayalım. Köylü kendi yaşamını sahnede görecek ve oyunun özünü paylaşabilecek mi? Genel çizgileri içinde olası değil.

1 — Yazar, o yörenin seyircisini amaçlamıştır.
2 — Yönetici, o yörenin seyircisini amaçlamıştır.
3 — Oyuncu, o yöre seyircisinin dil, tavır ve bilinç düzeyinden uzaktır.
4 — Teknik olanaklar o yöre için genellikle yoktur.

Olsa olsa seyirci bazı radyo ve televizyon programlarını haklı olarak eleştirdiği gibi ya «Benimle eğleniyorlar» diyecek, ki genellikle kentli seyircinin güldüğü durum, köylü ile eğlenmedir Karagöz ve Orta Oyunu'nda olduğu gibi, ya da iyice kabuğuna çekilip sadece seyredecektir ve yüzyıllardır horlanmışlığının itilmişliğinin acısını yüreğinin ta başında duyacaktır.

Biz yaygınlaşmasını düşündüğümüz tiyatro olayının ana kurallarını elden geldiğince sıralayalım ve hemen belirtelim ki bu kurallar da kesinlikle değişmez değildir ve de olmamalıdır.

Hareket noktası seyirci: Önce hazırlanacak bir oyunun seyircisini iyi bilmek gerekiyor. Seyircinin ekonomik ve kültür durumunu çözümlemeli ona göre oyun seçmeli ya da yazmalı. Oynanacak bir oyun seyircisini mutlaka biraz daha ileri götürmeli. Onda var olan birikimi kullanıp boşaltmamalı, onu yozlaştırmamalı ya da çok üstte olup on-

dan kopmamalı. Bu ölçü, oyunun ilk hazırlıklarından son oyuna kadar titizlikle gözlenmeli. Gerektiğinde her kesimde değişiklikler yapılmalı. Oyunda bu ölçü iyi gözlenmeli derken de, oyunun yazım öncesi çalışmalarından oyunda kullanılan en küçük eşyaya, en küçük hareke-te ya da en küçük tonlamaya kadar bir oyunu oluşturan tüm ögelerde gözetilmeli diyoruz. Yani oyunun tümü seyirciye göre oluşturulmalı. Yorumun temeli bu olmalı. Herhangibir oyuncu, oyunda kendini daha iyi gösterebilmek için dilediği gibi oynamamalı ya da sadece güzel diye bir müzik seçilmemeli. Kullanılan her şeyin yoruma ne kattığı, seyirci karşısında nasıl oluştuğu gözetilmeli.

Daha çok düşünceye yönelme: Üzerinde durduğumuz tiyatro daha çok akla, düşünceye yönelmeli ki, tartışmayı, seçmeyi ve değişmeyi daha soluklu daha işlevsel getirebilsin.

Oyun, seyircisini tümüyle illizyona sokmamalı. İllizyon gerektiği yerde gerektiği kadar kullanılmalı. Bir olayı, bir düşünceyi daha iyi işleyebilmek için duygu payını, illizyonu ölçü içinde kullanmalı. Seyirciyi coşturacağım, ağlatacağım diye duygu sömürüsüne yer vermemeli. Bütün bu durumlarda yol göstericimiz, yorumumuz; daha doğrusu seyircimiz, seyircimizin özellikle kültürel ve ekonomik durumu olmalı.

Seyircinin oyuna katkısı: Oyun, oynandığı anda seyircisiyle bütünleşebiliyorsa, alışverişe girebiliyorsa işlevsel olur ya da bizim düşündüğümüz anlamda tiyatro olur. Biz, seyircisini düşünmeyen, onunla soluklaşmayan bir oyunu yeğlemiyoruz. Ne demek seyirciyle soluklaşmak, bütünleşmek? Hareketlerimizi, sözlerimizi, dilimizi, tavrımızı, oyunculuğumuzu, müziğimizi, oyunun tüm ögelerini, özü ve biçimi seyircinin paylaşması, özdeşleşmesi demek. Peki neden seyirci oyunu paylaşacak, onunla özdeşleşecek? Cevap gayet açık. Tiyatro yapmamızın nedeni de bu zaten, seyircimizi **değiştirebilmek.** Seyirciyi, özdeşleşmediği, paylaşmadığı, katılmadığı bir oyunla değiştiremeyiz, işlevsel olamayız, düşünmeye tartışmaya yöneltemeyiz onu. O, sadece seyirci olur. O zaman da yaptığımız iş tiyatro olmaz, düşündüğümüz, yeğlediğimiz tiyatro.

Seyirciyle söyleşi: Burada en çok dikkatli davranılması gereken şey, propagandist olunmamaması gereğidir. Bir düşünceyi, bir durumu, ana çelişkileri sahneden, oyun alanından seyirciye öğretmek, onu bilinçlendirmek adına sloganlar halinde propaganda yapmak yanlıştır diyoruz. Bu, seyirciyi bilisiz yapmaktır. Onu bir şey bilmeyen yerine koymaktır. Ki o, asıl ana çelişkinin ana organıdır. Bilmemesi olası değildir, olsa olsa eğitimleri ve kültürleri gereği sıhhatli bir şekilde çözümler getirememektedir. Bu bilinç aşılama işlemi düz

yolla tiyatro ile yapılamaz, yapılsa da soluklu ve kalıcı olmaz. Bu işin yolu, miting, afiş, yazı ve benzeri şeylerdir. Tiyatro ile, politik tiyatro ile, seyirciyle bütünleşmek, onları değiştirmek önemlidir bu düzende. Bunun için de çözüm yolu önerilecekse, bu konuda dişi ve akıllı oynayıp seyircinin bulmasını sağlamak en verimli yoldur. Çözümü seyirciye buldurmak, asıl kalıcı olan budur. Seyirci kendi bulduğunu daha sıkı bir şekilde korur, geliştirir, bu bulgu seyircinin malıdır çünkü, öyle olmalıdır. Bu yöntem bu tür tiyatro ile en işlevsel şekilde uygulanır, sinema, televizyon, radyo, gazete, dergi, miting vb. yollarla yapılamayan budur. Tiyatroyu tiyatro yapan, soluklu kılan da budur zaten. Ve de diğer sanat dallarından ayıran.

Bu yol için söyleşi; değişimi getirecek bütünleşme, seyirci oyuncu alışverişi ve tiyatronun işlevselliği için ana ögelerden biridir. Besbelli pratik deneyler içinde daha başka yöntemler de gelişecektir ya da söyleşi yöntemi gelişecektir, her yörenin koşullarına göre biçimlenecektir.

Seyirciyi katmanın, düşünmeye tartışmaya yöneltmenin en etkin yollarından biri de söyleşidir dedik. Oyuncunun, seyirci ile oyun içinde söyleşmesi. İşlenilen soruna birlikte çözüm arama. Seyircinin düşüncesine saygı. Seyirci kendi bulabilmeli, kendi özümleyebilmeli kendi sorununu. Biz sadece araç olmalıyız. Daha soluklu olur yapılan iş. İşte bunun en etkili yollarından biri oluyor söyleşi. Bilgiçlik taslamadan, öğretmeye kalkmadan, eşit koşullarda, hatta alttan alarak, saygı duyarak söyleşmek. O seyirci, oyun sonrası, işinde uğraşında, eşiyle dostuyla sürdürecektir konuşmasını, tartışmasını ve giderek bilinçlenme sürecini kısaltacaktır. Bu da seçmeyi, kendine yararlı olanı bilerek seçmeyi getirecektir ardından.

Her yöre kendi koşullarına göre kendi tiyatrosunu kendisi yapmalı dedik. Oyuncusuyla, seyircisiyle iç içe. Nasıl olacak bu iş pratikte? Yapılan Köy Tiyatrosu çalışmalarından örnekleyerek anlatmaya çalışalım.

Sivas, Gemerek, Karaözülü arkadaşlarımızla Karaözü ve çevresinin asal sorunlarını araştırdık. Toplanan verileri sıraladık, bölümledik ve oyunlaştırmaya giriştik. Aynı sorunları işleyen üç ayrı oyun oluştu. Bunları grupça okuyup eleştirdik, içlerinden birine karar verdik ve bu metni tüm prova ve oyunlarda oluşturmaya, geliştirmeye devam ettik. Hazırlanan metnin hemen sahnelenme işlemine girişildi. Tüm oyuncu arkadaşlarımız Karaözülü idi. Kostüm hazırlayandan saz çalana kadar. Oyun, Karaözü ve çevresinde meydanlarda sıra üstlerinde, kapalı büyük yerlerde lüks ışığı altında ve organik seyircisiyle birlikte oynandı. Yani, oyuncusu ile ,seyircisi ile aynı ekono-

mik tabanın aynı kültürün kişileri olarak paylaşıldı, oyunda işlenen sorunlar.

Samsun, Alaçam, Bafra ve köyleri için de benzer bir çalışma yapıldı. Alaçamlı arkadaşlarımız yörelerinin asal ürünü olan Tütünü konu almışlardı ve kendileri oyunlarını yazmışlardı. Arkadaşlarımıza tiyatro tekniği açısından yardım ettik. İşlenen konu, kendi asal sorunlarıyla ilgiliydi baştan sona. 1950 öncesinden bugüne tütün üzerine kurulan sömürü çarkları ve seyirciden de oyuna düz yolla söyleşi ile katılması istendi. Karaözündeki gibi. Çözümü, seyircinin kendisinin bulmasına yönelindi. Daha kalıcı, daha işlevsel olsun diye. Hazırlanan «Tütün» adlı bu oyun köy meydanlarında römorklar üzerinde oynandı. Alaçamlı, Bafralı tütün üreticileri tarafından. Biz, bu deneylerin içindeki kişiler olarak, aynı yorumu, sahneleme özellikleri gibi teknik konularda yol gösterici olduk.

Şimdiyse, oyun yazmada güçlük çekebileceğini sandığımız yöreler için model oyunlar hazırlıyoruz, bir kitapta toplayıp isteyen yörelere göndermek üzere. Yöresel tiyatroların oluşumu, gelişimi, yaygınlaşması için öğretmen arkadaşlarımıza, halkevli yol göstericilere, tüm aydınlara büyük görevler düşüyor bize göre. Yörelerindeki tiyatro olayını başlatmalarını ya da geliştirmelerini istiyoruz. Bu olay ancak aydın yolgösterici arkadaşlarımızın çabalarıyla, yol göstericiliği ile başlayabilir ve gelişebilir kanımızca.

Yörese ltiyatroların yaygınlaşması açısından bütün bu pratik deneylerden edindiğimiz bilgileri şöyle sıralayabiliriz:

1 — Merkezi köyler, nahiyeler, ilçeler oluşturulması düşünülen tiyatro olaylarının merkezleri olmalı. Hazırlanan oyunlar aynı ekonomik ve kültürel özellik gösteren tüm çevre köylerde oynanmalı.

2 — Konu için yörenin öz sorunları temel alınmalı, giderek yöresel sorunlar güncelliği içinde çağımızın temel sorunlarına bağlanmalı.

3 — Tabanın bilinçlenmesi ve seçebilme yeteneğinin gelişmesi için göstermeci türde ve söyleşili oyunlara daha çok gereksinme duyulmalı.

4 — Olayın köy birimlerine rahatça benimsetilebilmesi ve yaygınlaşması için, köy seyirlik oyunlarının tekniğinden (Oyun Çıkarma'nın tekniğinden) olabildiğince yararlanmalı. Gerekirse oyun çıkaran gençlere güncel içerikli oyunlar önerilmeli.

5 — Her yöre, yazar, oyuncu, yönetici, müzik, oyun eşyası, dans

gibi konularda genellikle kendi yöresinin elemanları ve verileriyle çalışmalı. Kendi tavrı, kendi diliyle.

6 — Sanat aracılığı ile elde edilecek etkinin artması ve soluklu olabilmesi için oyunlar, propagandist tiyatro platformuna geçmemeli. Tiyatronun, sanatın yeri olabildiğince gözetilmeli.

7 — Oyun meydanlarda, odalarda oynanabilecek türde çevre tiyatrosu (Meydan Oyunu) gibi ya da üç yanı seyirciye açık şekilde oynanmalı. Bu tür oyun biçimi, seyircinin oyunla en çok ölçüde bütünleşmesini biçim olarak sağlayabilecektir.

8 — Salon, sahne, dekor, ışık vb. teknik gereksinmeler olmadan. Toplulukların üstesinden gelebilecekleri biçimlerde düşünmeli oyunu ve de oynamalı.

9 — Halk oyunu, halk müziği, halk deyişleri gibi halk biliminin çeşitli dalları oyunlarda eritilerek kullanılmalı.

10 — Oyun dili, ilkin yörenin doğal dili, giderek «Tek Dil» olmalı.

11 — Oyunlar mümkünse ücretsiz oynanmalı. Çok gerekirse sembolik ölçüde ücret almalı ya da isteklilerden makbuz karşılığı bağış toplanmalı.

12 — Bu tür bir tiyatro olayının çok saygın bir iş olduğu akıldan çıkartılmamalı. Soytarılık, cambazlık, kadın oynatıyorlar, ahlâksızlık gibi suçlamalara kesinlikle yer bırakmamalı. Çünkü yapılan iş; üretken kesimin, emekçi kesimin yaşantılarını daha üst düzeylere çıkarmak içindir, bir esnafın tezgahı yani ekmek kapısı aracı ne kadar saygınsa bu tür tiyatrolar da en az o kadar saygın olmalıdır.

Bütün çabalarınızda başarılar dileği ile yardımlaşmaya hazır olarak bekliyoruz.

ŞİLİ DUYARLIĞI(*)

«Ve stadyumda gitar
Daha yiğit yakışır
Jara'nın ellerine.»

Fahrettin DEMİR

Şili halkını faşizmin pençesinden kurtarma, bu kavgada ona omuz verme çabaları, tüm dünyada hızla yayılıyor. Dünyanın her yerinde Şili halkıyla dayanışma için toplantılar düzenleniyor, sergiler açılıyor, şiirler yazılıyor. Emperyalizme, faşizme karşı halkların yenilmezliği vurgulanıyor, tüm dünya emekçilerinin kalbi Şili halkıyla birlikte çarpıyor. Dünyanın ozanları, Neruda'nın, Jara'nın Şili'sini destanlaştırıyor.

Yapılan gösteriler, toplantılar, emperyalizme ve faşizme karşı halkların ortak mücadelesinin tartışıldığı, uluslararası bir forum oluyor. Şili Deneyi'nin dersleri değerlendirilmeğe çalışılıyor.

Seyyit Nezir'in «ŞİLİ DUYARLIĞI» adlı yapıtı bu değerlendirmenin, şiirsel planda kotarılışıdır, denilebilir. Şiirden, şiirsellikten ödün vermeden; Halk Birliği dönemi ve faşist darbe sonrası Şili'sini belgelemeye çalışıyor, Seyyit Nezir. Bu belgelemeyi yaparken de duygusallığa kaçmadan, somut verilerden hareket ederek, uzun soluklu bir destan yaratıyor.

«ŞİLİ DUYARLIĞI», arasına biçimsel bir ayrılık konulmamasına karşın, iki bölümden oluşuyor. Birinci bölümde, Halk Birliği'nin iktidara gelişinden, faşist darbeye kadar olan dönemin somut olayları: Halk Birliği'nin karşısına çıkan güçlükler, faşist darbe girişimleri, Halk Birliği'nin iç çelişkileri vb. sergileniyor. İkinci bölümde ise Faşist darbe sonrası Şili'de yaşanan, tüm dünyanın da yabancısı olmadığı,

acılar, işkenceler, ölümler belgeleniyor. Fakat bu belge mekanik, duyarlıksız bir belge değil elbet. Bir şair duyarlığının potasında eritilerek damıtılan, Şili'nin özsuyudur. Machado kan ağlamaktadır Şili'de:

Machado aya/Uzun bir gözyaşı/Sıçrattı Santiago'dan,/Korkuyla çevirdi yüzünü ay/Ve uçuklamış dudaklarıyla sordu:/Nedir Machado, ne ola bu/Suyun kızıl dalgalarla akan?/Hıçkırdı ırmak/Tanımadın mı/ Kan akıyorum kan/Faşizmin tırnaklarıyla halktan sızdırılan. (84)

Şili, emperyalizmin ve tekellerinin gözüne diken gibi batmaktadır. Bu dikeni çıkarmalı, bu serpilip gelişen delikanlıyı «toy»ken bastırmalıdır. Yoksa tüm dünyanın çocuklarını tüm Latin Amerika çocuklarını baştan çıkaracaktır (!). Emperyalizmin korkusu budur. Emperyalizmi asıl korkutan Şili'de sosyalizmin kurulmuş olması değil. Bu o kadar önemli bir yer tutmamaktadır emperyalizmin defterinde. Asıl korku, bu küçücük kıvılcımın Latin ülkelerini, giderek tüm ezilen halkları, bir yangın harlamasıyla sarmasıdır:

Hayatı ve Şili'yi/Bırakamazdık onlara/Kan, akacak/Başka türlü bu ateş/Yakacak/Bütün Latin ülkelerini. (62) ...Bir kere tiryakileşirse halk/Bu gebe/Doğurur. (16)

Şili Deneyi'nin geçici bir başarısızlıkla sonuçlanmasının çeşitli iç ve dış nedenleri vardır. «Bu hatalar, demokrasiyi tüm olarak bir tarafa atan faşist hükümet darbesinin koşullarını yaratabilmek için, gericilere demokratik özgürlüklerden yararlanma fırsatı verdi. İdealist hürriyet anlayışı, problemlerin çözümüne sınıf savaşından kopuk yaklaşım, olumsuz bir rol oynadı.» (R. Castillo) Seyyit Nezir bu noktaya da parmak basıyor şair duyarlığıyla. Partili bir işçinin düşüncelerini şöyle yansıtıyor:

Güceniyor oldukça hükümete / Orduda, televizyonda, basında / Alanlarda bile hatta/Faşistlerin sesinin kısılmayışına. (28)

Burjuvazi iktidarı kolayca teslim etmez. Siyasal iktidar ele geçirilse bile gerekli dönüşümler yapılmadıkça burjuvazi önemli kilit noktalarını elinde tutmaya devam eder. «İlk ciddi yenilgilerinden sonra devrilmeyi beklemeyen, bunun hiçbir zaman mümkün olacağına inanmayan, hiçbir zaman aklından geçirmeyen yeni sömürücüler, on kat büyümüş bir enerjiyle, azgın bir hırsla ve yüz kat büyümüş bir nefretle, kaybettikleri 'cenneti' geri alma savaşına atılırlar.»:

Allende esnek/Ama uçarı kullanmada/Birikmiş adımları/Gerçi dövüyor/Aralıklı atışlarla menzili/İrkiliyor yaklaşan tehlikeye/Zulmü ucun ucun kertiyor/Lakin yeterli tartılmadı düşman/Uzaklara, çevik yüreklere dostluk/Yalıtkan antenlerle ulaşıyor/Acemidir Allende, eksiktir/Tıkanıktır içerde/Parlatmadan bıçağı/Vakitsiz devşiriyor dalından gülü/Ve baharın örgütlü çağı/Proletaryanın/İletişim damarların-

dan iktidara/Kan almakta gecikiyor Allende./(1/)

Bir çocuk için bol süttür, Şili Deneyi. Parti için, partili bir işçi için, utangaç bir öpücük, sonu evlenmeye varmayan kaçamak bir öpücük:

Ben diyorum ki Şili/İlk öpüşmemiz gibi tıpkı/Tedirgin öptü sosyalizmi/Ve pekişmedi, eridi onu ayaklandıracak kin.» (53)

Bu dizelerde, bir bakıma, Şili'de yaşanan üç buçuk yıllık sosyalizm deneyi'nin en güzel anlatımı yatmaktadır. Şili tedirgin öptü sosyalizmi.

Ve artık nicedir bilinen, beklenen son, sonun başlangıcı gelip çatmıştır. Şili halkını yeni bir mücadele bekliyor:

Ve kanarken Şili'nin dağlarında tan/Kurtardı katiller/Halkın vatanını halktan.

Santiago stadyumundan Selimiye'ye bir hat gerer artık, Seyyit Nezir. Şili'li Ohara ile Türkiye'li Hasan özdeşleşmiştir. Ohara'nın acısını Selimiye'de Hasan duyar, Paris'te Mişel, Bükreş'te Angel...

Sesindeki her teli/Germişte sonuna kadar/Katılıyor Şili'ye Selimiye'de Hasan: Yeni döndüm işkenceden/Bu karanlık hücreye/Dinamoya değil, etlerime sarıldı kablolar/Hayalarım hâlâ acır.

«ŞİLİ DUYARLIĞI» bu belgesel niteliği ve tiplemenin başarısı yanında, özgün ve çarpıcı buluşlarla örülmüş, uzun soluklu bir destan görünümünde. Yer yer halk şiirine yaklaşan söyleyiş özellikleri ve söyleyişi halk şiirine öykünmeden, onun gür damarlarından kan almak biçiminde yorumlayarak uygulaması şair için bir başarı sayılmalıdır. Kaldı ki, böylesine evrensel bir konuyu özel söyleyiş renkleriyle yoğurmak, kolay üstesinden gelinir birşey olmasa gerek:

Yandım Neruda, yandım/İliklerime kadar kemirdi sancın/Almeria'dan beri derdiğin —mengenede—/Mısralara serili hıncın.

Sonuç olarak, ilk yapıt olmasına karşın, «ŞİLİ DUYARLIĞI»yla Seyyit Nezir, belirli bir düzeyin üstünde, özgün bir şiir çizgisi tutturmuştur. Şiirimizin uzun soluklu bir şair kazanmaması için hiçbir neden yoktur.

ŞİLİ DUYARLIĞI, Seyyit Nezir, Şiir, Aralık 1976

Ozan Telli İle Söyleşi

Konuşan: Süleyman YAĞIZ

— Seni ilk kez ÇAĞ'da gördük, sonra BİRİKİM'de, daha sonra da DİRENİŞ'te ve YENİ TOPLUM'da... Bu dergilerde çıkan şiirlerin hiç de yeni bir ozan olmadığını gösteriyor... Sanırım, uzunca bir süredir yazıyorsun... Bu gecikmeyi bize açıklar mısın?

— Adını andığın dergilerde çıkan şiirlerden önce de kimi yığın gazetelerinde, sendika organlarında ve meslek dergilerinde yer yer şiirlerim çıkmıştı...

Tahmin ettiğin gibi, epeydir yazıyorum, yani on yılı aşkın bir süredir. Kuşkusuz, bu denli uzun süre içinde daha çok şiirimin yayımlanması gerekirdi. Ancak, olanakların çok sınırlı olması, işlerimizin uğraşılarımızın yoğunluğu böyle bir çaba içine girmemi oldukça engelledi.

— Ürünlerinle, oluşturulması çabasında olduğumuz PROLETARYA ŞİİRİ'nden belirgin örnekler verebiliyor ve (bence) çok ozanımızdan başka bir biçimde —genç yaşına karşın— ustaca sunabiliyorsun. Buna, kişisel yaşamının kaçınılmaz bir sonucu olarak bakabilir miyiz?

— On yılı aşkın bir süredir yazmama karşın kendimi çırak bir şair sayıyorum hâlâ. Ama gerçekten oluşturma çabasında olduğumuz proletarya şiirinden bir dizi küçük örnek verebilmişsem ne mutlu bana.

Buncağızı bir kotarma sayarsak, kuşkusuz, bu sonuca varmamı, damlası olduğum deryaya borçluyum. İşçi olarak davranmak, işçi olarak düşünmek, kaçınılmaz olarak özde ve sözde özgünlükler getiriyor yazılanlara.

Örneğin çeşitli iş kollarındaki işçileri anlattığım şiir dizisinde bu sözünü ettiğim şey oldukça duru olarak görülebilir. İş deyimlerinin, iş türkülerinin, iş araçlarının, çalışmanın ve uğraşmanın bu dizi şiirlerdeki tuttuğu yer hiç de azımsanmayacak denlidir.

— Haklısın Telli: Kuşkusuz işçi olarak davranmak ve işçi olarak düşünmekle, (yani kısaca: işçi olarak yaşamakla) sorunlara yaklaşımlar daha sağlıklı olacaktır. Tartışma kabul etmeyecek kadar önemlidir bu. Örneğin son bir fabrikada bizzat işçi olarak çalışıyorsun. Yaşadığın o hayatı anlatmada, daha olumluya ulaşmada, salt gözlemci olan bir ozandan daha başrılısın. Yaşamınla da çünkü sen, öncü işçi sınıfının BİZZAT içindesin; salt gözlemci, seyirci değilsin. Bu çok önemli. Önemine inandığım için de zaten özellikle yöneltmiştim yukarıdaki soruyu. Niyetim, işçi sınıfının şiirini yazan bir ozan olarak değil BİR İŞÇİ OZAN olarak bizzat senin ağzından duymaktı bu somut gerçeği. Evet buydu niyetim...

Şimdi bir sorum da Ölçülü-Uyaklı Halk Şiiriyle iligili olacak: Bildiğimiz kadarıyla sen bu türden de yazıyorsun ve bunda da oldukça başarılısın. Ama çokluk serbest türden yazdıklarınla çıkıyorsun karşımıza. Neden? Bilgi verir misin bu konuda?

— Ölçülü - Uyaklı Şiir de sanat ve edebiyatımızın bir başka rengi, bir başka sesidir. Bu rengin, bu sesin kaynağı da halkımızdır. Onun için emekçi halkımıza, işçi sınıfına yönelik olarak kendi sesiyle seslenmekte yarar vardır. Ve bu tür şiire yığınlarca duyulan ilgi bir gereksinmeden doğmaktadır. Öyleyse sanat alanında böyle bir mevziyi, egemen sınıflara ve onların teneke madalyalı şakşakcı ozanlarına bırakmamak gerekir.

İşçi sınıfı sanatçıları bu tür şiirin etkinliğini yığınlar içindeki saygınlığını ve yaygınlığını iyi değerlendirmelidirler. Ayrıca daha geniş soluklu ve köklü şeyler yazabilmek ve bunları halka daha kolay benimsetebilmek için Ölçülü - Uyaklı Şiirden kaynaklanmalıdırlar.

Ben de olanakların el verdiğince bunu başarmaya çalışıyorum. Daha çok **Serbest Halk Şiiri** ile ortaya çıkmaya gelince... bu, genellikle dergilerimizin **Ölçülü Halk Şiirine** yeterince ilgi duymayışlarındandır.

— Evet Telli, bu kez de sana sanat ve edebiyat çevrelerimizle ilgili bir soru yönelteceğim: Biliyorsun, bizim bu çevrede oldukça tatsızlıklar olur. Örneğin; adam kayırmalar, dost-ahbap pohpohlamaları, klikleşmeler falan filân... İşin garibi, bütün bunlar hep halk adına yapılıyor! Bu baştaki tatsızlıkların ve sonuçtaki çelişkilerin kökenlerine indiğimizde, senin söyleyeceklerin neler olabilir? Sonra, hep halk - halk diyoruz da, halkla öyle sözü edilir düzeyde bir ilişki de kuramı-

yoruz pek... Sen bir işçisin ve bir şairsin... Bu nedenle içinde bulunduğun sınıfı daha yakından tanıma olanağına sahipsin; çünkü sen de aynı olguları yaşıyorsun. Acaba, bu bizim yazar çizerlerimiz nasıl bir tavır izliyorlar da, halk, bunları benimsemiyor?

— Dediğin gibi, bu böyle süre gelmiştir. Ama hep böyle gitmeyecektir. Nitekim son dönemlerde çeşitli dergilerimizin bu konularda aldıkları tavır oldukça dürüst ve demokratiktir. Kuşkusuz sevindirici ve olumlu bir gelişmedir bu.

Aslında çeşitli sınıf ve katmanlardan oluşmuş toplumlarda bu durum kaçınılmazdır. Ancak, işçi sınıfı harekete gerçek anlamda damgasını vurduğunda bu tür küçük burjuvaca kümelenmeleri etkisizleşecektir; kimin halk adına yürüdüğü kimin kendi kabuğunda çürüdüğü açıkca ortaya çıkacaktır.

Halkla ilişki konusuna gelince... «Hiç ilişki kuramıyoruz» demek, bence yanlıştır. Ama bu ilişkilerin yetersiz bulunduğu, çoğunun kalıcı değil ölücü olduğu söylenebilir. Bunun nedeni açıktır: Sağlıklı ilişkiler kurmak ve bunları geliştirmek epey güçtür. Bizler genellikle işin kolayına kaçtığımızdan, şimdiki ilişkilerimizin düzeyi düşüktür. Gerçek ve güçlü ilişkiler iş içinde uğraş içinde kurulur. Böylece sanatçı hem sözle hem özle savunmuş olur sınıfını, sınıfıyla birlikte.

— Yine Ölçülü-Uyaklı Şiire ve Sazlı Ozanlara dönüyorum: Günümüzün bu tür şiiri hangi aşamadadır acaba? Sonra sazlı ozanlarımızın eksikleri hataları varsa —ki kuşkusuz vardır—, bunların nedenleri nelerdir? Ha, şunu da ekleyeyim: Şiirin yaygınlığı ve saygınlığı açısından ölçülü şiirin işlevi nedir ve ne olmalıdır? Proletarya Şiirinin oluşturulmasında bu tür halk şiirinin yeri ne olabilir?

— Özellikle **İşçi sınıfımızın** nicel ve nitel olarak geliştiği 60'lardan sonra Geleneksel Halk Şiirinde (Ölçülü - Uyaklı Şiirde) yeni bir kıpırdanış ve canlanış başlamıştır. Böylece sazlı ozanlarımız bilinçli olarak işçi sınıfına yönelmeye, Anadolu'yu diyar diyar dolaşmaya, işçilerimizi ve köylülerimizi uyarmaya başlamışlardır. Oldukça da başarılı olmuşlardır bu uğraşılarında. Sazlı ozanların ve deyişlerinin bu denli etkili olduğunu gören egemen sınıflar bu kez de, çeşitli baskı yöntemleriyle çıkmışlardır karşımıza. Buna karşın Ölçülü Halk Şiiri yine de kısmamıştır sesini.

Bu kısa değinmeden sonra sorunu yanıtlayacak olursak, bir önceki durgunluğuna ve kısırlığına oranla Ölçülü Halk Şiiri daha bir üst aşamadadır bence.

Kuşkusuz Sazlı Halk Ozanlarımızın eksikleri ve hataları vardır. Ama giderek bu pürüzler başımızdaki küçük burjuva bulutlarının işçi sınıfı rüzgârıyla dağılmasından sonra düzelecektir.

Sazlı ozanları genellikle küçük burjuva kesimi olumsuz koşullandırmakta, onları slogancılığa, yozluğa, kolaycılığa itmekte, bir kısır döngüye sokmaktadır. Örneğin sahnedeki bir ozanın alkış alabilmesi için yerli yersiz, düzenli düzensiz üç beş şehit arkadaşın adını anması yetmektedir. Oysa ölücü değil, kalıcı şeyler yazmak istiyorsak şiirin diğer ögelerine de önem vermek zorundayız. Kuşkusuz bunun üstesinden gelen ozanlarımız da vardır. Sonra, örgütsüz oluşları da etkiliyor bunu. Bu da çok önemli. Belli bir örgütleri olmadığı için, sanatlarını, gerek oluşturmada ve gerekse icra etmede bazı önemli hatalara düştükleri, ne yazık ki somut bir gerçektir.

Sorunun öteki şıklarına sanırım önce değindim. Ama bir kez daha diyeyim: Ölçülü-Uyaklı Halk Şiiri bir gereksinmeden doğmaktadır. Saygınlığı ve yaygınlığı oldukça geniştir. Proletarya Şiirinin oluşturulmasında önemli bir yeri vardır. Bunun nedenleri olarak, bu tür şiirin sazla ve ezgiyle söylenişini, ölçülü uyaklı oluşunu, kolayca anlaşılmasını, (ama bu basit olduğu anlamına gelmez), kısaca, halkın sorunlarının çıplak biçimde işlenmesini söyleyebiliriz.

Keloğlan Masalları Üzerine

Ahmet UYSAL

Tahir Alangu, «Keloğlan Masalları» ([1]) adlı kitabına yazdığı sonsözde, «mitostan kurtuluş-gerçeğe yöneliş» olarak niteliyor Keloğlan masallarını. Alangu'ya göre Keloğlan tipi, gündelik çatışmalar dünyasına bağlı kalınarak çizilmektedir. Bu nedenle ona, öteki masal kahramanları gibi «idealize» edilmiş bir kahraman gözüyle bakamayız. Zekası, becerisi, başarısı ile ezilen bir toplumun insanıdır o. Ama «sırası geldikçe kötülük yapmaktan çekinmeyen, katı yürekli, kaba bir tip» olmasını önlemez bu olumlu özellikleri. «Bu dünyanın haksızlıklarına karşı alttan ve derinlerden gelen sinsi ve kinle karışmış bir saldırı ya da bir direnme ihtiyacı» Keloğlan gibi bir masal kahramanı yaratılmasına yol açmıştır.

Ne var ki, Keloğlan masallarının hepsinde birtakım ortak özellikleri bulunan böyle bir kahramana raslayamayız. Üstelik bu kahramanlar «Düzmece Keloğlan» kimliğini de taşımazlar. (Bazı masallarda kahraman kılık değiştirerek başına bir işkembe geçirmekte ve Keloğlan kimliğine bürünmektedir.) Yeri geldikçe zalim, yeri geldikçe iyi yürekli, saf görünüşlü ama becerikli Keloğlan'ın ortalarda hiç görünmediği masallar üzerinde düşünmek gerekir.

Boratav'ın derlediği masalların birinde, böyle bir Keloğlan tipiyle karşılaşmaktayız. ([2]) Tilkiyle Çimenci Padişahının Oğlu adlı masalda Tilkiye bir iyilik yapan Keloğlan, Tilkinin ardına düşerek, padişah kızıyla evlenmeğe kadar varan bir serüvene kapılıp gidiyor. Kendini ortaya koyma yolunda en ufak bir girişimde sakınca görmemiş.) ([3]) Bir kez, halk Keloğlan'ının tilki gibi kurnaz, ama üretime katkısı olmayan bir hayvanla dostane ilişki kurması, yazgısını onun eline bırakması, üretici bir toplumun (sınıfın) kültür birikimiyle çeliş-

mektedir. Dahası, Keloğlan masallarının amacı salt acımasız, iyilik bilmez insanı canlandırmak da değildir.

Erdal Öz'ün bu tür masallar hakkında öne sürdüğü görüş, oldukça önemli göründü bize: «Bana öyle geliyor ki Keloğlan masallarının çokluğu ve tutarsızlığı feodal toplum düzeninin çağdışı kalmış mantığı içinde, dış ülkelerden sızıp gelen ve gerçek halk masallarımıza karışan yabancı kökenli masallar yüzündendir. Özellikle Doğu'dan gelen masallarla Keloğlan serüvenleri alabildiğine çoğalmış, bu masallar tam binbir gece masallarının dalavereciliğine bürünmüş. Keloğlan tipi de giderek yozlaşmış, soysuzlaşmıştır.» ([4])

Bir başka nokta da şu: Çeşitli derlemelerdeki aynı Keloğlan masalı değişik yorumlarla sonuç bulmaktadır. «Tek Atlı Tekin Olmaz» ([5]) adlı kitaptaki «Kızmak Yok» masalı, Köse'nin yenilgisiyle sonuçlanırken, Alangu derlemesi, (Köse Değirmenci İle Keloğlan) iki masal kahramanı uğruna uzlaşmaya götürmektedir. Öteki masallarda, padişahın kızıyla evlenerek sarayla uzlaşma yolunu seçen Keloğlan'ın Köse gibi olumsuz bir tiple uzlaştırılmasını «gündelik çatışmalar dünyasının» doğal sonucuyla açıklamak güç... Çünkü halkın özlemi, öfkesi ve saldırma eğilimi böyle bir sonuca izin veremez.

Boratav, Köse-Keloğlan ilişkisini şöyle yorumlamaktadır: «Türk masallarında, çevresindekilere muziplikten şirretliğe varan dereceleriyle 'kötü oyunlar' oynamaktan zevk duyan kişi 'köse' dir. O, bazı yönleriyle Keloğlan'a yaklaşır; kendisine yapılan haksızlığı insafsızca cezalandırmağa giriştiği zaman... Birçok masallar onun karşısına Keloğlan'ı çıkarırlar; Keloğlan karşı oyunlarıyla ona pes dedirtir. Masal, Köse aracılığıyla, dinleyicilerini düzenbaz, fesatçı, baş belası insan örneklerine karşı uyarmak ister sanki.» ([6])

Gerçekçi bir Keloğlan masalından beklenen sonuç da bu yargı doğrultusunda olacaktır kuskusuz. Gerçek Keloğlan tipini araştıracak olursak, gerek onun sınıfsal varlığı, gerekse belirgin özellikleri nedeniyle bir «Köse - Keloğlan» hatta «Padişah-Keloğlan» uzlaşmasının ne kadar olanaksız olduğu hakkında daha başka ipuçları bulabiliriz.

Köylü sınıfının ezilmişliğini simgeleyen Keloğlan, yoksul bir dul kadının oğludur. (Bazı masallarda babasının yeni öldüğünden, iki kız kardeşi ya da bir erkek kardeşi olduğundan söz edilir.) Tembelce, ama zeki, kurnaz ve beceriklidir. Bir masal şöyle tanımlıyor onu: «Ana yok, baba yok, sırtına bir yama vuran, eline bir dilim ekmek de veren yokmuş. Bu Keloğlan, ekmeğini taştan, aşını işten çıkarmayı kücücük yaşında öğrenmiş. (...) ... karanlık gecede kara taşın altındaki karıncayı bilir, arayınca da bulur olmuş.»

Görüldüğü gibi, yoksul, kendi yağıyla kavrulan biridir Keloğlan. Bu nedenle de halkın gözü, kulağı, dili ve eylemi olma görevini yükümlenmiştir. Böyle bir göreve ters düşecek işleri yapması olası mıdır? Gerçi, Osmanlı toplum yapısında yeteneklerini kullanarak sınıf değiştiren devlet adamlarının sayısı az değildir; bu olgu bir «mutlu son» olarak yorumlansa bile halkın, Hızır Paşaları da akıldan çıkarmaması gerekmez miydi?

Bu noktada, aşağıdaki düşünceleri yeniden gözden geçirebiliriz: 1) Halk, en gerçekçi olan masallarda bile yanlış duygulanımlara kapılmaktadır. 2) Uzlaşmacı Keloğlan masalları çeşitli etmenlerce yozlaştırılmış masallardır.

Masalların, ne kadar gerçekçi olurlarsa olsunlar, hayale dayanılarak üretildiğini biliyoruz. Ama bu, gerçek-hayal karışımı ürünlerin yüzyıllar içerisinde evrim geçirdikleri de ortada. Günümüz masal anlatımcıları ve yazıcılarının, bu evrimleşmeye katkıları da olacaktır kuşkusuz. Daha açığı, masalları çağdışı görüşlerle yozlaştıranların elinden kurtarmada geç bile kalınmıştır. Özellikle, ötekilere göre daha gerçekçi olan ve sınıfsal yönü ağır basan Keloğlan masalları yeniden yorumlanmalı, yoğrulmalıdır. Nitekim, Başaran'ın «Yağmur Gelini» (7), Behrengi'nin «Kel Güvercinci» (8) adlı çocuk kitaplarında böyle bir Keloğlan tipi üzerinde durulmaktadır. Her iki yazar da, uzlaşmacı, ya da yozlaştırılmış Keloğlan tipi yerine sınıfının insanı gibi düşünen ve sınıfı adına eyleme geçen daha sıcak ve çağdaş bir kahraman yaratma yolunu seçmişlerdir.

---

(1) Tahir Alangu: Keloğlan Masalları, Keloğlan Yayınevi, 1967, 10 Lira.
(2) P. N. Boratav: Az Gittik Uz Gittik, Bilgi Yayınevi, 1969, 15 Lira.
(3) Nâzım Hikmet: Sevdalı Bulut, Arkadaş Kitaplar, 1975, 15 Lira.
(4) Erdal Öz: Nesin Vakfı Edebiyat Yıllığı 1976.
(5) Ü. Kaftancıoğlu: Tek Atlı Tekin Olmaz, Remzi Kitabevi, 1973, 10 Lira.
(6) P. N. Boratav: Türk Halk Edebiyatı, Gerçek Yayınevi, 1969, 15 Lira.
(7) Başaran: Yağmur Gelini, Arkadaş Kitaplar, 1975, 15 Lira.
(8) Behrengi: Kel Güvercinci, Arkadaş Kitaplar, 1976 İkinci Basım, 10 Lira

Büyük Balıklarla Küçük Balıklar

Zeynel GÖLCÜK

Çook, çok eski zamanlarda ormanların gür, ırmakların bol olduğu bir ülke varmış. Dağlar şimdiki gibi kel değilmiş. Dağlar, hatta ovalar bile, iri iri ağaçlarla doluymuş. Çam ağaçları, gürgenler, meşeler, akasyalar, çınarlar varmış bu ormanlarda. Suların bolca beslediği geniş ovalar, yemyeşilmiş. Otlar adam boyu büyür, elma ağaçları iri iri elmalar verirmiş. Yalnız elma ağaçları mı?.. Ayvalar, armutlar, kirazlar da iri iri, kocaman kacaman olurmuş. İnekler, mandalar, keçiler, tavuklar da şimdiki gibi değillermiş. En az bir buçuk misli büyükmüşler. Büyük büyük kuşlar varmış. Her birinin kanadı bir buçuk metre gelirmiş. Gerçi küçük kuşlar da varmış; serçeler, sığırcıklar, bülbüller, kanaryalar da varmış ama, şimdikinden büyükmüşler.

Çook, çok eski zamanlarda, ormanların gür, ırmakların bol, hayvanların iri, otların uzun olduğu ülkede bütün ağaçlar, bütün hayvanlar, bütün bitkiler barış içinde, kardeş kardeş yaşarlarmış. Sular, özgür akarmış. Balıklar özgür yaşarmış, ırmakların içinde. Kuşlar, hep birlikte yiyecek toplar, birlikte üleşirlermiş. Tavuklar ördeklerin hakkına, mandalar da balıkların sularına karışmazlarmış. Çınar ağacı iri gövdesi ve yapraklarıyla, selvi söğüdünün güneşini kesmezmiş hiç bir zaman. Gerçi aynı ırktan değillermiş ama, selvinin büyümesi, serpilip gelişmesi için, elinden geleni esirgemezmiş, çınar ağacı. Selvinin kökleri ince ve kısaymış. Bu yüzden, yaz mevsiminde yeterince beslenemezmiş. Çınar, hemen, komşusuna su gönderirmiş.

Ormanlarda çeşitli ağaçlar varmış, dedik. Her biri ayrı ırktan olduğu halde, hiç bir ağaç, diğerinin besinine kök salmaz, diğerinin güneşini kesmezmiş. Herkes payına düşeni alırmış.

Akbabalar, şahinler, kaplanlar, parslar şimdiki gibi yırtıcı değillermiş. Bir akbabayla bir güvercin birlikte çalışmaya gider, topladıkları yiyecekleri birlikte yerlermiş. Bir kaplanla, bir ceylan, birlikte, şarkı söyleye söyleye, şakalaşa şakalaşa, ormanda dolaşırlarmış.

Buğday tarlalarında ayrık otları yokmuş. Buğdaylar, bol besin buldukları için, uzunca boylu, büyük başaklı olurlarmış. Akşama doğru rüzgâr çıkar gelir, buğdayları ninni söyliyerek uyuturmuş. Buğday sapları, rüzgârın tatlı sesiyle bir oyana, bir buyana, sallana sallana uyur kalırlarmış.

Ormanları gür, ırmakları bol ülkenin göllerinde, ırmaklarda balıklar, kurbağalar, kaplumbağalar yaşarlarmış. Akşama saat yediden sonra sürüler halinde avlanmaya çıkarlar, buldukları böcek, sinek, solucan ölüsünü ve yosun köklerini birlikte yerlermiş. Herkes çalışırmış. Çalışamayacak durumda olanlara diğer balıklar bakarlarmış. Aynı ırmakta balık ırkından başka ırklar da varmış; ancak hepsi, barış içinde, kardeş kardeş yaşarlarmış. Hiç kimse, bir diğer ırkın hakkına göz dikmez, diğerinin bölgesine saldırmazmış. Hatta birbirlerinden kız alıp verirlermiş. Örneğin bir yılanus balığı, sazan balığından bir kızla; dört ayaklı bir kurbağa, iki ayaklı bir kurbağadan kızla evlenebilirmiş.

Ancak, bu, böyle gitmemiş. Aradan çook, çok uzun yıllar, yüz yıllar, bin yıllar geçmiş. Eski ormanlar yok olmuş. Kuşların, böceklerin, kaplanların, tilkilerin, balıkların arasındaki barış bozulmuş, kardeşlik yok olmuş. Her ulustan yaratıklar birbirlerine düşman kesilmişler. Çınar, selvinin güneşini engeller olmuş. Elmalar, armutlar eski büyüklüklerini yitirmişler. Akbabalar, atmacalar, şahinler; serçelerin, bülbüllerin, kanaryaların düşmanı kesilmişler. Üretilen ürünler eşitçe üleşilmez olmuş. Elmalar armutlara; portakallar limonlara savaş açmışlar. Irmaklardaki huzur da bozulmuş. Balıklar bin parçaya bölünmüşler. Aralarında birlik kalmamış. Herkes, birbirinin kuyusunu kazar olmuş. İçlerinden bazıları semirdikçe semirmiş. İrileşmiş. İrileşen balıklar, hiç avlanmaya gitmez olmuşlar. Kendi bölgelerindeki küçük balıkları yutarak yaşamaya başlamışlar. Aynı ırktan balıklar, kurbağalar, kaplumbağalar birbirlerine bölgelerini kapatmışlar örneğin bir sazan balığı, yanlışlıkla kurbağaların arasına düşmüşse eğer, suçu ölümmüş. Birbirleriyle kız alışverişi de yapmaz olmuşlar. Aralarına düşmanlık tohumu ekilmiş. Buna karşın, büyük balıkların, büyük kurbağaların rahatları yerindeymiş. Onlar küçük balıkları, küçük kurbağaları, küçük kaplumbağaları yutarak, her geçen gün irileşmekteymişler. Küçük kurbağaların, küçük balıkların, küçük kaplumbağaların durumuysa, gittikçe kötüleşmekteymiş. Ne zaman yiyecek

aramağa çıksalar, büyük balıklar ya da büyük kurbağalar tarafından yutulmaktaymışlar. Irmakta yiyecek bulmakta güçleşmişmiş.

Büyük balıklardan, Büyük kurbağalar da korkmaktaymışlar. Çünkü, Büyük balıklar zaman zaman onlara da saldırırlarmış. Fakat Küçük balıklara, Küçük kurbağalara, kaplumbağalara karşı birleşirlermiş.

Ancak, her şeyin bir çözümü olduğunu Küçük balıklar, Küçük kurbağalar ve Küçük kaplumbağalar da bilirmiş. Öğrenmişlermiş. İçlerinden biri, balıkların en pullusu, pulların en güzeli, Kızılırmağın en akıllı balığı olan Sazan Balığı, bir gün, en yakın arkadaşlarını çağırarak şöyle demiş:

«— Sevgili Balık kardeşlerim! İçinde bulunduğumuz durumu biliyorsunuz! Açlıktan kırılacağız. Böyle giderse, Büyük balıklar, Büyük kurbağalar hepimizi yutacak! Büyük Balıkların, Büyük kurbağaların mideleri kardeşlerimizin, arkadaşlarımızın, çocuklarımızın etleriyle dolu! Daha dün, Dut ağacı kardeşimize konuk giden arkadaşlarımızın üçü, Büyük balıklarca yutuldu. Onların kanı kurumadan, duyduk ki, bir arkadaşımız da Büyük kurbağalarca yutulmuş! Artık bir şeyler yapmamız gerekir!.»

«— Gerekir, gerekir!.» diye yanıtlamışlar, Kızılırmağın akıllı balığını.

Akıllı Sazan konuşmasını sürdürmüş:

«— Küçük kurbağaların, Küçük kaplumbağaların durumu da kötü arkadaşlar! Onlar da açlık içinde. Yutulmak tehlikesi içinde. Bu yüzden onlarla da ilişki kurmalı, saflarımıza çağırmalıyız.»

Biri, sözünü kesmiş Akıllı Sazan'ın; demiş ki:

«— Pekiy, ne yapacağız ondan sonra? Büyük balıklara, Büyük kurbağalara karşı ne yapılır ki?..»

«— Öyle ya, demişler diğerleri de, ne yapacağız sonra?..»

Akıllı Sazan etrafı kolaçan ettikten sonra, arkadaşlarına dönerek:

«— Durun, demiş, acele etmeyin! Ne yapmamız gerektiğini yarından sonra konuşacağız. Siz, şimdi dediklerimi yapın!»

Akıllı Sazan, ırmağın bütün bölgelerindeki en güvendiği balıklara, kurbağalara, kaplumbağalara haber salmış. İçlerinden birini de, Yılanus balığını çağırması için, komşu ırmağa göndermiş.

Ertesi gün, çağrılan bütün balık, kurbağa, kaplumbağa temsilcileri gelmişler. Toplantıda bir önceki günkü balıklar da bulunmuşlar. Toplantının güvenlik içinde geçmesi için, Yeşil Benekli kurbağanının evini seçmişler.

Toplantıyı Akıllı Sazan açmış:

«— Ülkemizin Küçük balık, kurbağa ve kaplumbağalarını temsil eden tüm arkadaşlara hoş geldiniz, derim. Bu ilk toplantımız. Toplantımızın amacını az çok biliyorsunuz. Büyük balıklara, Büyük kurbağalara karşı birlik kurmalıyız. Yutulmak tehlikesine karşı, birleşelim. Büyük balıklara, Büyük kurbağalara karşı, onların yarattığı yiyeceksizliğe karşı birleşip mücadele edelim. Herkes düşüncesini söylesin!..»

Yılanus Balığı almış sözü:

«— Sazan arkadaş doğru söyler! Bizim ırmakta da durum iyi değil! Açlık bitirecek arkadaşlarımızı. Hatta yalnız bizi değil, ırmaklarımızı bağlayan kanaldaki kurbağalar da açlık içindeler!»

Benekli Kurbağa onaylamış, Yılanusu:

«— Bizim bölgede de durum aynı. Kıpırdanmaya başladılar bile! Denize ne zaman gideceğiz, diyorlar. Daha çok mu, diyorlar..»

Bir iki konuşma daha olmuş. Akıllı Sazan yeniden başlamış konuşmaya:

«— Arkadaşlar, denize gitmek kolay değil! Önümüzde nice engeller var! Yapacağımız iş, çok ciddi. Onun için ölçülü hareket etmeliyiz. Henüz birliğimizi sağlayamadık! Daha çabuk ve tehlikesiz gidebilmek için, ırmaklarımızı birleştirmek zorundayız. Bu konudaki çalışmalarımız sürüyor. Bugün önümüzdeki en büyük engel, Büyük Balıklar ve Kurbağalardır. Çünkü denizde onlara yer yok! Çünkü denizde başkasının hakkına saldırmak yok! Özgürlük var, denizde! Barış var, kardeşlik var!.»

Susmuş Akıllı Sazan. Toplantı çok uzun sürmüş. Bütün temsilcilere çeşitli görevler verilmiş. Daha sonra da dağılmışlar.

Çalışmalar bitirildikten, hazırlıklar tamamlandıktan sonra; Küçük balıkların, kurbağaların, kaplumbağaların katıldıkları bir miting düzenlenmiş. Mitinge yüz binlerce, milyonlarca balık, kurbağa, kaplumbağa katılmış. Kızılırmağın en güzel balığı, balıkların en akıllısı, Akıllı Sazan, başlamış konuşmaya:

«— Arkadaşlar! Konuşmama başlamadan önce, bütün Küçük Balıkları, kurbağaları, kaplumbağaları selâmlarım! Bunca çabadan sonra ırmaklarımızı birleştirdik. Tüm yutulabilen balık, kurbağa ve kaplumbağaların birliğini sağladık. Şimdi daha güçlüyüz! Şimdi, ırmağımız daha gür ve hızlı akıyor! Özğürlüğe ulaşmamız daha kolay olacak şimdi! Fakat yine de dikkatli olalım; az kayıpla ulaşalım denize! Yolumuzun üzerindeki Yutucu balık ve kurbağaların tuzaklarına karşı uyanık olalım! Binlercemiz, milyonlarcamız yürüyelim üzerlerine. Yılmayalım, geri çekilmeyelim! Kurtulursak, hep beraber kurtulalım!

Yaşasın Küçük balıkların, Küçük kurbağaların, Küçük kaplumbağaların birliği! Kahrolsun yutucular!»

Miting alanı balıkların, kurbağaların, kaplumbağaların coşkun sesleriyle çınlamış. Zaman yitirilmeden, kalabalık düzene sokulmuş. Kıyılara güçlü kaplumbağalar getirilmiş. Tüm Küçük balık, kurbağa ve kaplumbağa liderleri, birlikte, en önde, yüzmeye başlamışlar.

Yer yer Büyük balıkların ve kurbağaların saldırılarına uğramışlar. Büyük kayıplar vermişler. Çok kan akmış. Çok balık, kurbağa ve kaplumbağa, Büyük balıklarca yutulmuş. Avcıların tuzağına düşmüş, kimileri de... Kirazlı ırmağın liderlerinden, Yılanus Balığı da şehit düşmüş hatta. Kimileri kayalıklara çarpıp, parçalanmış. Fakat, yılgınlığa düşmemişler. Bir bahar mevsimi, günlük güneşlik bir zamanda, ulaşmışlar denize. Masmavi sularına dalmışlar, hep birlikte.

Köyün Delisi

Durmuş MERT

Bıktım, usandım şu köyün düğünlerinden. Ne ulan bu rezillik, kepazelik? Allah, bizim köylüleri de insan diye üşenmeden yaratmış! Ha bunlara iki de boynuz takaydın da tam olaydı!

Burdur çevresinde adı çıkmış köyümüzün. Çaltepe diyorlar da başka birşey demiyorlar. Herkes yaka silker köyümüzün adını duyunca. Adı boklanmıştır köyümüzün. Neyle, nasıl yıkarsan yıka; temizlenmez! Temizleyecek olan da yok zaten. Pislik üstüne pislik! Pisliklerini toplayıp bir kere yığmaya çalışsan dağ olur, dağ...

Bizim köyde içki, bizim köyde kumar; istemediğin kadar. Evinde yiyecek ekmeği, aşı yoktur; kumar oynar, içki içer. Günler boyu alnının teriyle kazandığı parayı, bir oturuşta veriverir kendi gibi hergelenin birine. Evini, mallarını kumara veren mi ararsın? Çok canım çok... A döyüs, kendini de ver kumara; olsun olacak... Bir de; akşam eve vardığında karısını eşşek sudan gelesiye döver. Ne hakla ulan, ne hakla? Karı onu döveceğine, o karıyı döver. Hem suçlu, hem güçlü; itoğlu it. O karı senin eve dayak yemeğe mi geldi? Bütün yükü onun boynuna yüklersin, bir de dayak...

Bizim köy içkicidir de dedim, demin. Yeşilova'nın tüm köyleri bir yana, Çataltepe bir yana... Yani o kadar çok içki gider. Su gibi.. Çeşmelerden içki aksa boşa gitmez evellallah ...İçen adam ağzından içse, yine bin şükür! Yok efendim yok; illa ardından içecek!.. Sonra da bağırmalar, çağırmalar, sövgüler, sövgüler... Ulan hayvan, işeyin o kadar büyükse git kerhaneye!..

Beni, köyde deli diyerek hep alaya alırlar. Hiç sözümü dinleyen olmaz. Ee, ne yaparsın, delilik başa bela... İyi ki deliyim; eğer onlarınki akıllılıksa... Neyime bakıp da deli diyorlar, ona şaşıyorum. Davranışlarıma mı, sözlerime mi? Keşke onlar da benim gibi deli olsalar.. Onlar da benim gibi düşünse...

Köyün eski adı Gebirem'di. Adı değişti ama, insanları değişmedi. Değişmez de... Eşşeğe hasır semer geçirsen de eşşektir; altın semer geçirsen de! İt, tasmasız da ittir; tasmalı da!

Gelecek seçimlerde muhtarlığa adaylığımı koyacağım. Bu döyüsleri adam etmesini bilirim ben. Sen diyeceksin ki; sana oy mu verirler? Vermezler, böyle deli olursam vermezler. Ama, muhtar oluncaya dek ben de onlar gibi akıllı olacağım! Hem onlardan daha akıllı! Bakacaklar; ula bu adam akıllandı, tam bize göre...' falan. ondan sonra analarının küllahını göstereceğim onlara. Biri içki mi içmiş; bilirim ben yapacağımı. Birileri kumar mı oynuyor; bilirim ben yapacağımı. Birileri karı mı oynatıyor; ben de onları soyup sokaklarda gezdirmesini bilirim! Hadi ondan sonra bir ibnelik yapsınlar bakalım.

'Bu ibnelikler başka yerde yokmu,' diyeceksin. Var, var ama bizim köydeki kadar değil. Bizim köyde deve kadarsa, başka yerlerde kulak... Hem oraları kendi yöneticileri düşünsün. Ben Çaltepe'ye kızgınım. Çaltepe'nin ibnelerini toplayıp cayır cayır yaksan hiç canım yanmaz. Onlar insan olup da ne olacak? Ha bir işe yaramamış, yaramaktan geç zararı olmuş; ha olmamış. Hangisi daha iyi?..

Yazın, Yeşilova'nın eski kaymakamı gelmiş karı oynatmaya. Böyle südübozukların kendi karılarını oynatmalı evvela. Görmeliler insan oynatmanın ne olduğunu. Dedik ya; bizim köy bataklık gibi. İpini koparan geliyor, bir bok yemeğe!..

Geçen gün Tuluk Şali düğün yaptı. Birçok oynak karı bulmuş gelmiş. Neden biliyor musunuz? Düğünün şerefi böyle belli olacak! Şerefsiz herifler...

Düğünün birinci günü bir de baktık ki; karılar sokaklarda oynuyor. Çevresine bütün köylü dizilmiş, ağızlarının suyunu akıtıyor. Görgüsüz götten çıkmışlar!.. Çalgı sesini duyan geliyor. Çor çocuk, karı kızan hep orda artık. Okul da o sıra dağıldı. Öğrenciler olanı biteni görebilmek için aralardan kafalarını uzattılar. Öğretmen ne yapsın bu durumda? Nasıl başa çıksın bu leş kargalarıyla?!

Gece, Çalık Şerif oğlunu da götürmüş düğün evine. Oğlu dördüncü sınıfa gidiyor. Çalık içmiş içmiş; oğluna para vermiş karılara asması için. Tabi oğlan da asmış. Oğlunu görsen bir karış var, yok. Bunu duyan öğretmen çocuğa bir güzel sopa çekmiş. Daha ertesi gün de Çalık okula damlamış. Vay nasıl dövermişsin de; vay sen ne karışırmışsın da... filan. Bak kanı bozuğa bak... Çocuklarını da kendileri gibi yetiştirecekler.

Çalık Şerif'in oğlu, Dursun öğretmende. Severim Dursun'u. Sözü er sözlüdür, kancıklanmaz. Köylüyle pek yatıp kalkmadığı için se-

vilmez. Sevmezler; huyu huylarına, suyu sularına benzemediği için. Köylü demekle tüm köyü kasdetmiyorum ha. Anla gayri...

Geçen kış köpekçiler Dursun öğretmeni valiliğe şikayet ettiler. Nedeni; Dursun'un öğrencilerine dergi vermesi. Ne versin yahu? Dergi, kitap vermesin de, ne versin? Bu köpeklerin de, bok yediklerinden başları ağrıyor. Ağzım bozuldu bu sıralar; pis pis konuşuyorum sinirimden. Soruşturmaya müfettiş Zahit geldi. Zaten onun da ne olduğu belli. Soruşturma yaptığı kağıda Dursun için 'suçlu' yazmış. Dursun bunu okuyunca kızmış. 'Adam mı öldürdüm de suçluyum? Hırsızlık mı yaptım? Yankesicilik mi, vurgunculuk mu? Hangi kötü işi işledim de suçluyum?' demiş. 'Ben öğrencilerime dergi verdim. Okusunlar, insan olsunlar; beni şikayet edenler gibi hayvan olmasınlar diye verdim,' demiş. Sonuç mu? Sonuç sıfır...

Yazın da muhtar Ramazan şikayet etti: 'Dursun öğretmenin köyde can günvenliği yok' diye. Sanki kahyası öküz oğlu öküz. Ben de onu adam sanırdım. Ee, hayvan alası dışında; insan alası içinde olurmuş. Sonuç mu? Sonuç sıfır...

Ama boş durmuyor bu itler... Dursun öğretmenin ev sahibini kışkırtıyorlar: 'Kirayı yükselt, evden çıkması için sıkıştır' diye. Boş evi olan diğer köylüler de kışkırtılmış, ayartılmış, aldatılmış. Kimse ev vermeyince Dursun açıkta kalacak ve bu köyden gidecek. İyi düşünce... İyi de uyguluyorlar... Sanki Dursun bu köye yalvara yalvara geldi! Sanki Dursun'un öğretmenlik yapacağı başka köy yok! Sanki Dursun'u götürseler yerine bir Dursun daha gelmeyecek! Bakalım sonu nereye varacak...

Batsın bu köy. Batsın da; yeni, yepyeni bir Çaltepe kurulsun yerine.

Bilerek

İbrahim ERDEM

Resmen satın almaya geliyor arkadaş. Hani ne bok olduklarını bilmesek, ne bok olduklarını kendi ağızlarıyle, kendi tavırlarıyle anlatmamış olsalar, inanıp kanacağız heriflere.

Vay senin atanı be!

Ulan, senin ananı, avradını, sülâleni, gelmişini, geçmişini... be!..

Hasmımız her kılığa girebiliyor. Amacı tek tabii, para... Ama biz? Yaşarken yaşamayı değiştirmek, kılık değiştirmeden hem de... Böyle olunca kanmamız kolay oluyor. Kolay kandırılıyoruz. Gör ki, ne namussuzlarla birlikte yaşamaktayız. Vay anasına be! İyi ki farkındayız bir çok şeyin. Yoksa tüm delirir insan. Namussuzum delirir. Zaten amaçları bu: Kendine kılıç çalman. Yapacaklar elbet. Kötüsü, kandığımızın farkına bile varmadan kandıklarımız... İşimiz kolay değil. Gün geçtikçe daha iyi anlıyorum.

Herifçioğlu gelmiş:

«Efendim, ne zamandır gelip bildireyim istiyordum... bizzat bildirmek... tebrikler... tebrikler... tebrikler efendim...» şaşırmışım, devam ediyor, «yazılarınızı, kitaplarınızı, severek okuyorum. Sizden böylesine bir gelişmişlik bekliyordum zaten. Vallahi bravo bravo...» Anlayamadım. Şaşkınlığım bir iyice arttı. Pek dostluğumuz yoktur. Pek değil, hiç yoktur. Oldum olası iki kez görmüşümdür herifi. Hayretle bakıyorum suratına. Ne olup bitmektedir kavrayamadım. Nükleer saldırıya uğramış gibiyim. O, bin yıllık samimiyetle devam ediyor:

«Yayınevim emrinizdedir. Yayınevimin bütün imkânları emrinizdedir. Kitaplarınızı basmak benim için büyük bir kıvanç olacaktır. Sizin gibi bir yazarın kitaplarını listemizde görmek, bizi olduğu gibi okuyucumuzu da derecesiz sevindirecektir. Siz çalışkan, güçlü, iradeli bir yazarsınız. Elinizde hazır kitap vardır. Bunun için hiç tereddüt etmeden, sizden bir kitap rica ediyorum.»

Uzun bir müddet aptallaştım daha. Dilim tutuldu. Gözlerim açılmış, hayretten dona kalmıştım. Kendime gelemedim uzun zaman. Bu adam böyle nasıl konuşabilirdi?..

Çünkü...

Hiç unutmam... üç yıl önceydi...

Bir yıldır işsizdim. Bastırdığım üç kitap da tükenmişti. Ancak, yeni baskılarını yapma olanağına sahip değildim. Eli yüzü düzgün yayınevleri de pas vermiyorlardı. Zaten benim istediğim de yeni kitaplarımı bastırmaktı. İnsan elindeki kitabın yayınlandığını görmeden, yenisini hazırlayamıyor. Onda eksik bazı şeyler buluyorsun. Etrafında dönüp duruyorsun. Yayınlanınca öyle değil, eksiğiyle, fazlasıyle çıkıyor senden... Neyse... Geçen sene yayınlananları koltuğumun altında dolaştırıyordum. «Hadi canım yürü,» deyip itelenmeyle, bu «şahsın» katına çıktım ezile büzüle. Aslında dostların sürekli ısrarı, desteği olmasaydı bunu da yapmayacaktım ya... Ne ki, tam bir hafta görüşmek olanağına sahip olamadım. Her gün yeni bir nedenle geri dönüyordum. Ertesi gün gitmeyeceğim ya, arkadaşların «yürü lan dilenmeye gitmiyorsun ya... Bunca okunan yazarsın. Mutlaka basar.» demelerinden güç alıp yeniden, açlığa da ufacık bir yumruk, düşüncesiyle yeni baştan «ol zatın» katına çıkıyordum.

Derken ikinci haftanın başında «kabul» edildik. Tanımadığım birileriyle konuşmaktaydı. İçeri girdiğimin farkında değilmiş gibi konuşmasını sürdürüyor. Oturdum bir yere. Büzüldüm daha doğrusu. İçim içimi yiyor. Bir «buyrun oturun,» bile yok. Bıraktık «bir dakikanızı rica edeyim,» demeyi. Hani bunların sevdalısı değiliz ya, buralarda kural o ki, bunlar denmedi mi, o kişiye önem verilmedi say. Ama aldırmamaya çalışıyorum. «Umurumda değil,» diyorum. Zaman geçiyor. Deligönül de «çık git lan,» diyor. Kalkmayı göze alamıyorum. Avutuyorum kendimi: Bunlar birer deneydir. Her deneyin insana bir çok vereceği vardır. Nasibini almalısın burdan da. Belki kovulursun, ama çok şey öğrenirsin. Yüz bin lira versen öğrenemeyeceğin şeyi.» diyorum. Devamlı da sigara içmekteyim. Buraya gelirken aldığım sigaradan çıktıktan sonra bir tane daha içtim, attım paketi. Düşün gayrı nice zaman kalmışım içerde... Ve sonunda, dostuyla konuşmasına ara verip bana baktı. Sağlam sigara dumanından rahatsız olmuştu. Fakat kibarlığı suratından eksik etmeden:

«Bir arzunuz mu vardı, beyefendi?» demez mi...

Sıktım dişlerimi:

«Evet» deyip dosyayı uzattım. İçimden de «senin ananı, avradını lan ibne... burda ne bekliyoruz? Elbette bir arzumuz var. Sonra söylemediler de, bilmiyorsun da... sana değil, beni sana mecbur

eden...» içimi boşaltıyorum. Aldı dosyayı yanına koydu. Dosyanın içindeki iki kitaptan sözettim. O hiç oralı olmadan, siktirol git dercesine, suratıma bile bakmadan:

«Kurulumuz toplanacak haftaya... İncelesin bir...» dedi, «sonra uğrayın.»

Bir solukta kendimi dışarda buldum. Son sigaramı ağzıma alıp paketi sıkıp attım, sanki herifin başına yaracakmış gibi. Sıgarayı yakıp derin bir nefes aldım. Çok büyük bir işin, en önemli kısmını atlatmıştım. Biliyordum durumu. Hele o tavırdan sonra, hiç umudum yoktu ya...

Üç kez uğradım iki ayda.

«Sonra uğrayın,» ertelemesiyle geri döndüm.

Ya sabır, çekiyorum. Ola ki, birini basacaklardır kitabın. Bu kadar beklettiklerine göre. Bir şeyler buldular herhalde. Onların bulmasına kalmadı kitaplar ya... Ben bu düzenin; kediyi fareye boğdurur bu ibneler. Nah boğdururlar. Ama birini basarlarsa hiç değilse... Ham hayal ham ahlat gibi takılıyor gırtlağıma.

Üçüncü aya adım attığımızda tüm hıncımla yürüdüm. Bu oyalamaktan, yıpratmaktan başka bir şey değildi. artık. Basmıyorum de arkadaş, yok hiç bir şey demiyor. Gırtlağımaca doluyum zaten. Maksat köleleştirecek, köpekleştirecek. Basacaksa da para vermeden kitabı kurtarmaya çalışıyor. Senin ananı, avradını... diyerek vardım. Hemen ayağa kalktı. Hızla girişimden korkmuştu sanırım. Biraz güler yüzle:

«Buyrun oturun,» dedi.

«Kitapları...»

«Kurul basılmasını uygun görmedi... ama...»

«Aması maması yok. Verin dosyayı,» dedim, «size güvenip önem veren hıyarda kabahat.»

«Ama dosyanız kalabilir, belki...»

«Verin lan, dosyayı... ibneler... Sizi kurban ederim, o dosyadaki tek noktaya,» diye köpürdüm ki, herifçioğlunda renk kalmadı. Sonra koltuğumun altında dosya, yavaş yavaş sokağa çıktım. Şimdi dünyanın en mutlu insanı bendim. Rahatlamıştım. Biraz sonra açlık çekiştirmeye başlayacaktı ama... Olsun...

Yaaa...

Şimdi adam kalkıp ayağımıza geliyor, bizden kitap istiyor. Dahası var; üç beş aydır çıkardığı kitapların hepsinden gönderir. Sebebini ben şuna yoruyordum: Çıkardığı kitaplardan biri bizim gazetede tanıtılmıştı. Diğerlerini de tanıtmak amacıyla gönderiyordu herhalde. Herif yüz kitap çıkarır, biri okumaya değer kitaptır. O da tanıtılmış.

Seninki kalkıyor tüm kitaplarını gönderiyor, hem adımıza. Hani herifle bir dalaşmamız olmasa, «ulan adama bak, bizim yazarlığımızı yabana atmıyor, kitaplarını hiç sektirmeden gönderiyor» diyeceğiz. Ne ki, adamın başka amacı da varmış: Bizden kitap isteyecekmiş, dostluk kuracakmış. Düşüncesine göre dost olacak seviyeye geldik. Gazetemiz iki yılda kalkındı. Yükseldi. Eee, o zaten birinci sınıf yayıncı... tamam aynı sınıftan sayılırız. Gazetenin sahibi olmak şart değil ya, itici gücü de yeter... Böyle olunca birbirimizi desteklememiz düşüncesinde...

Hayvan herif bilmez ki, biz köy kökenliyiz. Köyden gelmişiz. Çilesi ile yoğrulmuşuz köyün, «büyük şehrin taşı toprağı altın» deyinceye. Ordan getirdiğimiz erdemle yaşıyoruz. Karnımızı bileğimizin gücüyle doyurmak ilkemiz olmuş. Desteğimiz bu. Ve hâlâ karnımızın bir tarafının aç, bir tarafının tokluğunu... lafımızın eğilip bükülmeyeceğini... Ama, şunu bir iyicene bilir: Şimdi bunun kitabı okunuyor nasıl olsa. Kitabını basmamda hiçbir sakınca yok. Nasıl olsa okuttururum. Dostluk kurmamda da öyle. Yarın ben, şu kitabın şurası olmamış, çıkar, dersem, yapar. Benim kazancıma hiç bir şey olmaz. Onu da kazanmış olurum.

Yarın gazete kapandığı zaman benim işsiz kalacağımı, ona muhtaç olacağımı, onun tamamen adamı olacağımı ve de kulu... Fakat biz kendimizin farkındaymışız... Bu başka şimdi... Ona göre ne, o şimdi elindeki olanakları değerlendirsin de, seni kullansın da...

İşte aptallaşmışlığımın içerisinde, donmuşluğumun içerisinde biraz canlanınca, bunlar gelip geçti düşüncelerimin arasından. Özümdeki o ebedi kızgınlık da var... Kan tepeme fırladı. Tuttuğum nefesimi bırakıp yeniden nefeslendikten sonra:

«Siz kiminle konuştuğunuzun farkında değil misiniz? Yoksa kendinizin mi farkında değilsiniz? Ama, biz kendimizin ne olduğunun farkındayız. Eğer bu koşullar altında bu teklifi yapmasaydınız, size kandıydım, kazığınızı yediydim... Fakat, şimdi hangi çıkarlarla bana bu teklifi yaptığınızı çok iyi biliyorum. Siz ancak, size özenenleri satın alabilirsiniz. Kalkın ve defolun. Bundan böyle satın alacağınız adamı iyi seçin. Çünkü, namuslu ve yiğit insanlar satın alındıklarının, satılmışlarla kandırıldıklarının farkına varmaya başladılar. Mikroplardan arınmaktalar ve de çoklaşmaktalar...» bitiremedim söyleyeceklerimi, çıktı, gitti. Kaçtı açığı.. Mutlu bir sevincin içine gömüldüm. Bunların tümünün subaşından atıldığı anı yaşar sandım kendimi biran... Ama olsun, o gün de gelecek ya, bezirgân oyununa düşmemiştik ya, bu da kârdır şimdilik...

Sözcüklerin Morardığı Akşamlarda

BAŞARAN

Missuriler amerikalar geldi denizlerimize savaş sonrası
Sızdı toprağımıza ince bir ağı
Yeni sancılar abandı üstümüze
Başladı 1946 iç kanaması

Demiş ki hitler perçemli adam demokrasi bu, okulları değil oy sandıklarını götüreceğiz köylere. Dostumuzdur yabancı sermaye. İndirmiş masaya yumruğunu, senin de evlatlarının da belini kıracağız demiş Tonguç'a. Enstitüler komünist yuvası demiş demokratlar da...

Sen izindeydin yoktun gizli soruşturmada
Kitaplarımıza çamaşırlarımızın kıvrımlarına baktılar
Türkülerimiz kuşkulu, sözcüklerimiz tehlikeliydi
İzmir suikastından sıyrılan paşaya göre
Ürkütücü bir yanı vardı işliklerin
Tarlalar bilinene aykırıydı
Rejim mi değişiyordu ülkede

Belimizin kırılacağından haberimiz yoktu
Kura çektik sonra, bana Antalya çıktı
Ak bir patlamayla girdi sözlüğüme Akdeniz
Yaşamı fışkırtan bitek topraklar
Palmiyeler altında şaşkına döndüm

Sen köydeydin hoşçakal deyemedim sana
Hasanoğlan'a dedim de sana deyemedim
Söyleyemedim hanidir dilimi kamaştıran sözcükleri
Bakışlarından ve saçlarından biriktirdiğim sözcükleri
Ama gözlerin yanımda

Benimle sabahlıyorlar akan bir odada
Düşlerimize yağmur yağıyor
Birlikte kızıyoruz balgam suratlı müdüre
Karşı çıkıyoruz yıkılmasına yapılanların
Derslikleri dinliyor sinsi bir gölge

Kışın da oğul veriyor Aksu'da yaşam
Yeni tatlar taşıyor yüreğime
Bal rengi gözlerinden kalkan arılar

Perge'yle içiçeyiz o Romalı kentle
Toprak altında ak göğüsler, sıcak dudaklar
Derinden yaşıyorlar yıkılmışlığı
Bel kırıcıları vardı bi zaman onların da
Yasakçıları zındancıları
Etmediklerini komamışlardı halka

Söylence değildi Spartaküs, kemikleri sızlıyordu taş ocaklarında Sonra gladyatördü beyleri eğlendiren kanlı ölümle, sonra kırbaçlar mızraklar... Derken kırdı boyunduruklarını öküzlerden daha yorgun köleler Roma'ya yürüdüler öfkeleriyle. Bugün bile adları yankılanır dağlarda

Kırık sütunlarda donmuş çığlıklar
Çok şey bilir yeraltı kenti bilir ve susar
Çatlak küplerden, yontulardan
Hüzün sızdırır dünyaya

Hüznün yoğunlaştığı akşamlarda
Sosyal Mücadeleler Tarihinin okunduğu akşamlarda
Sözcüklerin morardığı akşamlarda
Topraksız köylü yasında
Bir öğretmenim Köy Enstitüsünde
Bereket uyumuyor 850 öğrenci
Kendilerini ve Perge'yi onarıyorlar
Yaralarını sarıyorlar Roma'ya yürüyenlerin
Sana benziyor Torosların bu yüzü
Yıldız ışığında sabahlara dek
Gelinliğini dokuyor limon çiçekleri

Kuş Cenneti

Nazlı bir kuştur canları
Dokunabilirsin sıcacık tüylerine
Asker mektuplarında türkülerde
Yedi dağın kuşunu kondurur
Kızları çeyizlerine
Gökkırına çalar dilleri ama
Daralınca toprakları gölleri
Gömülünce alınlarına dikenli teller
Tutup adam göndermiş başkente
Manyas köylüleri

Çalıdibi dürtmeğe başlamış
Tazıya dönen partiler
Kimi önce insan sonra kuş demiş
Kimi köylü kardeşlerimiz demiş
Kolay mı hem insandan hem kuşlardan yana olmak
Boyalı konaklarda
Arapsaçına dönmüş iş

Tüfek görmüş ceylan gibi
Düşünüp kalmış gidenler

Eken biz biçen biz yeyen bunlar
Soframıza kuşsütü deyen bunlar
Domuza dövize yaslanıp burda
Kanlı gömlek geyen bunlar
Kimden ne bekliyoruz be

Yeni kuşlar konmuş dallarına
Ayakları suya ermiş
Birleşeceğiz.
Birleşip kendi göbeğimizi kendimiz keseceğiz ki
Rahat soluk alsın kuş ve insan milleti
Başka yol yok diyorlar

Güneşle

Veysel ÇOLAK

Bir ırmağın akışı sesimi güzelleştirir.
Beni rüzgarlı bir dağa benzetirler,
ben bir grevcinin yüzüne benzerim.
Gülümsemesini öğrendim
bir köy delikanlısı gibi;
hırçın bir ırmak gibi döküleceğim denize
içliyim acılıyım ama sevmiyorum hüznü.

Dosta düşmana yazılan mektuplar
kemençe, el emeği, alın teri
kalbin durmadan çarpmasıdır,
yaşamak, elden kaçmayan şarkı
cesaret, demire koşuşmalar
gözleri ateşle karşılaşması
alevden dizelerin aleve tutulması,
gözlerinde arıyorum gurbeti
yaşamak doğruluyor aşk gerekiyor halka.

Bir yaz akşamı kadar sıcağız.
Beni kabul edeceksin İstanbul şehri
terleyip değişerek
bütün dünya kabul edecek.
Yolun başlangıcında
toprağa düşen tohum bizden yana.
Yüzünü yüzüme değdir kendimizi çoğaltalım.
Toprağı kavrayan kök, sıkılan yumruk
delikanlıların güzel yüzü,
gözlerin gizlediği anlam, aşkı olanlar
bizden yanadır.

Ufku bir an göremez oluşumuz
gırtlağımı bastırarak söylerim
ateşe verilmiş bir haraç mıydı?
Bir kaç gün geçmeden, evet
bir kaç uzun gün geçmeden
şu gördüğün duman şu yalçın dağın batısına
şimdi kararttığı yere geldiği sıra
çark devrini tamamlarken
yakışıyorduk birbirimize.
Şimdi kendimizi anlayalım,
aşkımızı açığa vurur gibi
sonra yüzümüz pembeleşsin.

Ayrılıkları iyi anla,
ne bileyim, çok zor geliyor
senin yüzünü hatırlamak.
Tomurcuk, ocakta ateş
domuran ter, patlayan şafak
yaprağın yeşili,
esmerliğimizden alınmıştır toprağın rengi
toprak, bizden yanadır.
Aşk diyebilirim bunu.

Vakit kalmadı, doğa inkâr edemiyecek
karanlık çözülüyor, iyice kuşattık geceyi
ezraili biziz gecenin biz olacağız.

Gayrı yaşantıya bir düzen aranabilir.

Yeryüzü Haritası

Hilmi ÜSTÜN

Tam oturup yazacakken
savaş başlar
Ölüler gelir
Beyaz beyaz ölüler
Bu oyunda yerlerini almaya
neden
niçin
yanıtlayamaz hiç kimse
Tam tohumu saçacakken tarlaye
savaş başlar
Boy boy insan sürüleri toplanır
Birşeyler konuşulur
Yenmek yenilmek adına

Tam tulumlarını giymişken
savaş başlar
Gecikmiş bir saatinde çalışanların
Boy-boy dizilir ölüler
Neden
Niçin
Herkes susar
Sıcak çaylarsız bir sonbaharda
Mavi olmadığı anlaşılır ilk kez
Düşman kanının

Ümit

Bir kız çocuğu mu ümit
Kapıların ardındaki yoksulluğu
Tırmalayan tırmalayan
Ve yolan saçlarını

Korku filimli bir yaşanmışlığı
Haykıran ve kusan oralarından
Ve bir uzun senaryodan
Aynalar düşürüp karanlığına
Çeyizini gözyaşına dürerek
Kıyısız evliliklere varan

Bu mu ümit
Romanlardaki evde oturup
Vitrinlerdeki balla beslenen
Ve kendini geceleri
Kucaklayan kucaklayan
Boğazlarda acılar
Düğümlenip düğümlenip urlaşırken

Kaçırmak

BELİRLİ BİR YAŞTAN SONRA
BALKONLARI ÖZLER DURURLAR
ÇOCUKSU VE KARANFİLSİZ OLARAKTAN
EKMEK KAÇADIR DİYE HİÇ SORMAMIŞ/LAR
VE ERKEN YORULMUŞ/LAR

GİTTİKÇE GECİKİLEN BİR YER Mİ HUZUR
BELKİ BİR DAĞ YOLCUSUDUR
BELKİ BİR DAĞ BEKÇİSİDİR

VE BIRAZ DAHA GECİKİNCE İNSAN
IŞIKTAN ÖNCE VARMAK İÇİN ORALARA
NE ÇOK YARALAR KENDİNİ
NE ÇOK YANLIŞLARI OLUR

İŞTE TAM O VAKİTLERDE
BU YALNIZLIK DÖNEMİNDE GECİKMELERİN
SAVAŞLAR UMULMADIK BİR BİÇİMDE BAŞLAR
BİRİ ÇIKAR BİR ATEŞİ YAKAR DA
—BALKON VE İNŞAAT TAHTALARINDAN—
YENİ BİR DÜNYA KURULUR

Kavuşmak

Tarık GÜNERSEL

Kavuşmak seni ister.
Kavuşmak dağın ardında.

Orada ağaçlar var, dokunulmamış.
Su durur altlarında; pırıldar, dingin.
Bugün kuraklıksa içine çektiğin,
oraya varınca bereket, oraya varınca huzur.
Bir de yürümenin tadı, boğuşa boğuşa.

Bugün korku, bugün yiğitlik, bugün kargaşa,
bugün örgüt, bugün yol, bugün yoldaşlık;
yitirilecek nem var
adanmış başımdan başka?
Korku ne
bunca emeğin rahminin
kahpece yarılmasından başka?

Kavuşmak bizi ister, bir eksik bir fazla.
Kollar güç, gözler görü, bacaklar sabır,
yol ayak,
kavuşmak bizi ister,
ve dağ
        orada,
      bir kafdağı değil.

Fır Döner Çemberleri Zamanın

Göz rengi bilinmezmiş çocuk doğmadan.
Yalan. Bilinir
kimin gözleri besiye çalar
kimin gözleri zincir.

Fır döner çemberleri zamanın
ötemizde, berimizde, bizde.
Fır döner, zaman zamanı zorlar
sosyalizme.

DERGİ ve GAZETELERDE

Başkaldırıları ve Başkaldırıcıları Doğru Değerlendirmek...

Mehmet BAYRAK

Geçtiğimiz ayın kimi gazete yazıları ve yazı dizileri, değişik sınıf ve ideolojilerce alabildiğine değişik biçimlerde değerlendirilen ve yorumlanan *«başkaldırı»* olgusunu yeniden edebiyat gündemine getirdi. Aslında bu, edebiyatın ve sanatın boyutlarını aşan, bir yanıyla daha çok politik bir olgu. Ve yaşamdan kaynaklanan öteki olgular gibi başkaldırı olgusunu da ilk kez bilimsel yöntemle sanatsal düzlemde ele alanlarlar, toplumcu - gerçekçi sanatcılar olmuş. Sözgelimi *Anadolu İhtilâli*'nin ve *Anadolu insanı*'nın en güzel destanını yazan *Nazım Hikmet, Şeyh Bedreddin Hareketi*'nden giderek *Anadolu halk ayaklanma ve başkaldırılarının* da en güzel destanını yazmış.

Öyle ki, yüzyıllar boyuca Osmanlı feodalizminin yarattığı gerilim sonucu amansız bir mücadeleye girişen ve dirlik kavgası veren emekçi halk sınıf ve tabakalarının tarihine eğilmek ve gündeme getirmek de toplumcu sanatcılara düşmüş.

«*Bedreddin Destanı daha kitap olarak çıkmadan önce bazı dergilerde parça bölük yayımlandı. Sanırım, 1935 yıllarında Resimli Herşey dergisinde ilk parça "Bedreddin'in Ölümü" başlığıyla yayımlanmıştı. Daha yayımlanır yayımlanmaz şiirseverlerin hemen dikkatini çekti. Herkes birbirine. "Bu Bedreddin de kim?" diye soruyordu. Nazım, bu şiiri yayınlayana dek Bedreddin adı çok kimse tarafından bilinmiyordu. (...) Bir Bedreddin tutkusu sardı ortalığı... Önce Bedreddin'in kimliği araştırılmaya başlandı. Ardından macerasını öğrendik.*» (Mehmet Kemal: Politika, 14 Şubat 1977)

Demek ki Nazım, üstünden yüzyıllar geçmiş, halk tarihinin bu önemli hareketini ve dönemecini yeniden yorumlayıp şiirleştirmeseydi, en azından daha bir süre Darülfünûn İlâhiyat Fakültesi Tarih-i Kelam Müderrisi Mehmet Şerafettin Efendi' nin 1924'te yayımladığı Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin risalesindeki gibi tanıyacak, belleyecekti Cumhuriyet kuşakları. Çünkü Sarayın ağzıyla konuşma ve halk hareketini kendisine karşı yapılanın yani Sarayın gözüyle görme geleneği, Osmanlı *vak'a nüvislerinden* (tarih yazıcılarından) gerici burjuva tarihcilerine de geçmişti.

Kimi burjuva demokrat aydınların halk tarihine eğilmeleri bu tarihten -Nazım'ın destanından- sonradır. Ancak bu yapılırken halkın sözcülüğüne yeterince başvurulmamıştır. Örneğin halkın türküsü, destanı, hikayesi yeterince araştırılıp, incelenip, irdelenip, yorumlanmamıştır. Nazım Hikmet, «*dünü bugüne, bugünü yarına bağlamak*» amacıyla Bedreddin hareketini şiirleştirirken, Anadolu halkının tarihinin ve toplumcu savaşımının köklerini ve boyutlarını ortaya koymak için «*Bedreddin hareketini bütün görkemiyle inceleyen bilimsel çalışmalar ve Karaburun, Deliorman yiğitlerini etleri, kemikleri, kafaları ve yürekleriyle oldukları gibi diriltecek romanlar*» istiyordu.

Nazım'ın «*Simavne Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin Destanı*», 31 yıl sonra *Gürol Sözen*'in desenleriyle görüntülenip yeniden yayımlanırken (Politika, 6.2.1977); Örsan Öymen, Şeyh Bedreddin'den yaklaşık 400 yıl sonra, ancak değişik nitelik ve nicelikte bir hareketle ortaya çıkan *Atçalı Kel Memet Efe*'nin öyküsünü anlatıyor ve Atça kasabasına anıtının dikildiğini bildiriyordu. (Milliyet, 30.1.1977)

Öymen, Atçalı'nın bir kesime göre «*eşkiya,hırsız ve katil*», başka bir kesime göreyse «*halk kahramanı*» ve «*Aydın ihtilâlinin lideri*» olarak değerlendirildiğini belirtiyordu.

İDEOLOJİLERE GÖRE ANLAMI DEĞİŞEN BİR KAVRAM: *E Ş K İ Y A L I K*

Aşk ile tığlar çekip münkire karşı durmuşuz
Ol sebepten kavm-i Sufyan eşkiya derler bize

Dertli(?)

çarşılar kurardık soyulurduk - eşkiya yazılırdık ak defterlere - kara tanıklar emzirirdi ak analar - utanırdık kuşaklarca

Hasan Hüseyin

Yasak bundan böyle zulüm;
Ve öşür
Ve haraç
Ve angarya
Ve katil
Ve sirkat
Ve talan
Ve küfür kıza kısrağa
Yasaktır, emreder Dağlar Paşası
Elinde, affetmez Fransız üçlüsü...

Ahmed Arif

Zalim hükümetlerden elinizde şapkanızla değil, silâhla adalet isteyiniz.

Emiliano Zapata

Feodaller ve burjuvazi, pekçok başka kavramda olduğu gibi *«başkaldırı»* ve *«eşkiyalık»*ta da bir anlam saptırmasına gitmiş. İşlerine gelmeyen, çıkarlarına ters düşen olguları kötüleme, aşağılama eğilimi, bu olguda da alabildiğine duyurmuş kendini. Üstelik ardı arkası kesilmeden, dara düştükçe başvurmuşlar bu saptırmaya, çarpıtmaya.. Yani hareketin niteliğine, niceliğine bakmaksızın, tek ölçü olarak kendi çıkarlarını ve dünya görüşlerini alıp, genelleştirmişler bu kavramı alabildiğine..

Öylesine genelleştirmişler, öylesine yaymışlar ki, en bireyselinden en toplumsalına, en amaçsızından en amaçlısına, en kötüsünden en kutsalına, en tüyler ürperticisinden en gönülalıcısına, her türlü *başkaldırıya* ad yapmışlar eşkiyalığı.. Ve bunu, resmi buyruklardan tarihlere, tezkerelerden seyahatnamelere, ansiklopedilerden sözlüklere dek böyle geçirmişler. Böyle olunca da bir Pir Sultan Abdal *«âsi-i sungser:* kızılbaş âsi», günümüz devrimcileri de *«şehir eşkiyası»* olmuşlar.

Öyleyse, sorunu tüm boyutlarıyla kavrayabilmek için bu kavramların sözlük anlamından gidelim.

Eşkiya: şakî'nin çoğulu, haydutlar, yol kesen dağ hırsızları, kır uğruları, soyguncu haydut...

«Eşkiyalık»sa şöyle tanımlanıyor: «Eşkiya olma durumu. Genellikle şehir dışında, kırlarda, dağlarda, ıssız yollarda çete halinde faaliyet gösteren haydutların silahlı soygunu (...) Eşkiyalar genellikle para ve mal sahibi olmak için bu yolu seçerler, bazıları da toplumdan gördüğü veya gördüğünü sandığı bir haksızlık yüzünden dağa çıkmışlar veya sırf macera merakı ve haydutluk hevesleriyle bu yola girmişlerdir.» (Meydan Larousse, Eşkiyalık maddesi)

Evet, arapça olan bu sözcüklerin sözlük ve ansiklopedik anlamı böyle.

Evet ama eşkiya olan, başkaldıran insandır.. İnsan niçin insanlığını bırakır(!), insanca yaşamak varken(!) «haydut» olur, yol keser, bel keser, ev basar, baş kaldırır, dağa çıkar; dağda, belde, mağarada «korku, umut, öfke» içinde yaşar ve türdeşleriyle boğuşur; ölür,öldürür; vurur, vurulur; kaçırır, kaçırılır; dağa çıkar, çıkarılır... *Ve neden, kellesi koltuğunda ölümcül bir yolculuğa çıkar insanlar*.. Daha da kötüsü, neden insanoğlunun kanı yine kendi cinslerince akıtılır, akıtılır, akıtılır...

İşin ilginç yanı,insan soyu türedi, bu kavga, bu savaşım, bu çarpışma, bu sövme sövüşme, bu dalaşma, bu olma olmama savaşı başladı ve sürer gider..

Toplumsal dengesizlik ve eşitsizlik yüzünden ilk dövüşün ve kan akıtılmasının ilk insanla başladığını —mitolojik de olsa— Musa da söylüyor kitabında:

«Ve Adem karısı Havva'yı bildi. Havva gebe kalıp Kabil'le Habil'i doğurdu. Kabil çiftçi, Habil çoban oldu. Günler geçti, Kabil Tanrı'ya toprağın ilk ürünlerini sundu, Habil de sürünün ilk ürünlerini. Tanrı, Habil'in armağanını aldı, Kabil'in armağanına bakmadı. Kabil çok öfkelendi ve kırda karşılaşınca kardeşi Habil'i öldürdü.»

Vurur
Yumruğunu
Hınçla
Kabil
Dağılır kardeş kanı yeryüzüne
Vurur
Yumruğunu
Şehvetle
Ak döşü bir kavak ağacı gibi serin
Ölür Habil

(N. Üstün: Ak Yeşil Kavak Ağaçları)

Dinsel kitapların, ilk insanla başladığını söylediği bu kavga, bu sövme sövüşme, bu dövme dövüşme, bu ölme öldürme, yaşayabilmek için dirlik savaşımı veren insanoğlunun kaçınılmaz serüveni olur. «Özgürlük, eşitsizliğin doğurduğu bir kavramdır. (...) İnsanlardan birini ötekine üstün kılarak eşitliği bozan, maledinme olayıdır. İnsanlar tarih boyuca, özgürlük adı altında eşitliklerini aramışlardır. İnsanın insanla didişmesi bu yüzdendir.» (O.Hançerlioğlu: Kavga; Yeditepe, Kasım - 1965)

Toplumsal ayrışma, insanlığı ezenler ve ezilenler olmak üzere iki temel katmana ayırmış ve bu da kaçınılmaz sonucu ezme - ezilme olgusunu yaratmıştır. İsadan Önce Lucius Sergius Katilina'nın yönettiği kavga, yine İsadan Önce Spartaküs adlı kölenin yönettiği ayaklanma ile İsadan Sonra ortaya çıkan yığınla kavga-ayaklanma, bu gerçeğin kaçınılmaz ürünleridir. Bir başka gerçek daha var, toplum yaşamını biçimleyen. «İnsanın zorunluğa boyun eğmeyeceği açık bir gerçektir. Çünkü insan, zorluğa başkaldırmanın ürünüdür. Bu başkaldırma gerçekleşmeseydi, insan denilen varlık meydana gelmeyecekti. Doğa, kendisine boyun eğen taşları, bitkileri ve hayvanlarıyla geçinip gidiyordu. Gün geldi, bir başkaldırma gerçekleşti: İnsan... İnsanın altından bu başkaldırmayı çekersek, ortada, elleri üstünde yürüyen bir hayvan türünden başka hiçbirşey kalmayacaktır. *İnsanın insanlığını kavraması demek, bu başkaldırmanın bilincine varması demektir.*» (O. Hançerlioğlu: Doğa Yasası, Yeditepe, Haziran - 1965)

Sözünü ettiğimiz sürtüşme, boğuşma, başka toplumlarda olduğu gibi toplumumuzda da başlar, toplumsal dengesizliklerin büyüdüğü, arttığı Osmanlı döneminde daha da artan bir hızla sürer ve bugünlere değin gelir.

Geçmiş tarihimizde, 13. yüzyılda Amasya yöresinde bir *Baba İshak*, 15. yüzyılda Aydın ve başka yörelerde *Şeyh Bedreddin, Börklüce Mustafa, Torlak Kemal;* Teke sancağının Elmalı köyünde bir *Karabıyıkoğlu;* 16. yüzyılda ve daha sonraları *Şahkulu, Köroğlu, Nurali Halife;* İçil köylülerinden *Sülün Koca, Baba Zünnun, Domuzoğlan;* Tokat yöresinde *Bozoklu Celâl*, Kırşehir yöresinde *Kalender Çelebi*, Sivas yöresinde *Pir Sultan Abdal;* ve *Kalenderoğlu Mehmet, Kara Sait, Dağlardelisi, Tanrıbilmez, Baldırıkısa, Kâfir Murat, Ağaçtan Pirî, Yağmur, Şahverdi, Kekeç Mehmet, Dadaloğlu, Katırcıoğlu, Canbulatoğlu, Kara Haydaroğlu;* daha da bireysel başkaldırılarıyla *Hekimoğlu, Sepetçioğlu, Kozanoğlu, Elbeylioğlu, İslâmoğlu, Kamaroğlu, Bozbey-*

oğlu, Hüsamoğlu, Tahiroğlu, Kantaroğlu, Sandıkçıoğlu, Sinanoğlu, Çakıcı Efe, Yörük Ali Efe, Sarı Zeybek ve bunların yanında adları bugün bilinen bilinmeyen binler, onbinler, yüzbinlerce kişi neden kelleyi koltuğa alarak ölümcül bir savaşa çıkar...

Neden bunlar anayı-avradı, çoluğu-çocuğu, eşi-dostu bırakır çıkarlar dağa, ovaya, köylere de, Osmanlı'nın sarayına çöreklenmiş olanlar çıkmazlar. Neden hep yoksul kişiler yapar bu işi. Onbinler, yüzbinlerce kişi, hiçbir güvenceleri yokken ve zevk için insan kellesi uçurulan bir ortamda başkaldırır mı?

Nedensiz hiçbir şeyin olmayacağını herkes kabul eder de, gösterilen nedenler ve gerçekler sınıflara ve dünyagörüşlerine göre değişir. Burada, yeniden vurgulanması gereken bir nokta var: Bütün eşkiyalıkların, kavgaların, ayaklanmaların, savaşların doğuş nedeni birdir. Nitelikleri ayrı olabilir. Şunu demek istiyorum. Bütün bunların temel nedenleri sosyo - ekonomiktir. Ve *her ayaklanma bir hak isteğinden doğar.* Nitelikleri ayrı olabilir diyorum, çünkü eşkiyalığın bazı türleriyle günümüz eşkiyalığının bir kolu nitelikçe, eşkiyalık olarak adlandırılan öbür ayaklanmalardan ayrılır. Bu eşkiyalık, ağa yürütmeli, ağa beslemeli eşkiyalık ve bu eşkiyalar da ağa beslengisi, ağa güdümlü eşkiyalardır. Bu tip eşkiyalığın da temelde sosyo-ekonomik esaslara dayandığı bir gerçektir.

Önemle üzerinde durulması gereken temel konu, yukarıda da belirlemeye çalıştığım gibi, eşkiyalığın değişik dönemlerde ve değişik sınıflarca ele alınış biçimidir.

Eşkiyalık kavramı homojenlik kazanmamıştır ve bu kavram zümrelere sınıflara göre değişir. Bu, bir ideoloji ve dünya görüşü işidir. Daha öncede vurguladım. Sözgelimi bir kesime göre yukardaki anlamda *«eşkiya», «kanun kaçağı»* ya da *«vatan haini»* olan biri, bir başka kesime ve ideolojiye göre *«kahraman»* dır.

Örneklersek, Yunan güçleri İzmir'i işgal ettiğinde tek başına hayatını ortaya koyarak bunlara karşı koyan ve silah kullanan *Hasan Tahsin,* bu ülkeyi Alman militarizminin kucağında ateşe atan gerici güçlerin gözünde «vatan haini»dir.. Yurtseverlerin gözünde ise gerçek bir «kahraman»dır.

Yine Anadolu ihtilâli'nin öncüsü Mustafa Kemal, Türkiye Kurtuluş Savaşı'nı başlatırken Osmanlı hanedanı, İngiliz temsilcileri ve Şeyhülislâm Abdullah Efendi'ce «katli vacip hain», Sadrazam Damat Ferit'çe «Anadolu âsisi» olarak ilân edilmiştir. Üstelik Mustafa Kemal'le birlikte bu savaşıma katılan tüm

yurtseverler «Anadolu âsileri» olarak kamuya duyurulmuşlardır. Bu örnekleri çoğaltmak olanaklı.

Hasan Tahsin'in, ve Mustafa Kemal'in kişiliğinde verdiğimiz bu iki örnek, «eşkiya» ve «vatan haini» kavramlarının zümre sınıf, ideoloji ve dünya görüşlerine göre karşıt anlamlar taşıdığını açıkça gösteriyor.

Daha önce de vurguladığımız gibi çeşitli dönem ayaklanmaları arasında nitel ve nicel bir takım ayrılıklar vardır. «Sözgelimi Osmanlı dönemi ayaklanmaları ile Birinci Dünya Savaşı dağa çıkmaları, Cumhuriyet dönemi ayaklanmaları ve gelerek günümüz başkaldırmaları arasında —temel aynı kalmakla birlikte —özellikle oluşum süreci bakımından önemli ayrılıklar gözlüyoruz. Örneğin, *Osmanlı dönemi* ayaklanmaları, ayaklanma liderlerinden Şeyh Bedreddin'in, Kalenderoğlu Mehmet'in, Şahkulu vb.'nin bildirilerinde, halk ozanının şiirlerinde belirlendiği gibi, bir genellemeye gidilirse hemen daima toprak, vergi, baskı ve zulüm yüzünden olmuştur. *Birinci Dünya Savaşı*nda, bu etkenlerin yanında, savaştan bıkmış olan bir kesim, İtilaf devletleriyle müttefikler arasındaki üleşim, paylaşım savaşına katılmak istememiş ve asker kaçağı olarak dağa sığınmıştır. *Kurtuluş Savaşı* döneminde eşkiyalık anti - feodal ve anti - emperyalist bir yöneliş almıştır. Daha önce dağa çıkanların bu savasta doğrudan görev almaları dikkat çekicidir. *Kurtuluş Savaş' ından sonra* özellikle feodal ilişkilerin sürdüğü yörelerde belli kesimlerin eski yöntemlerini sürdürmek zorunda kaldıklarını görüyoruz. *Dersim olayı* bu bakımdan ilginçtir. Başkaldırı nedenlerini ortaya koymak üzere görevlendirilen Cemal Bardakçı, bu bölgede yaptığı inceleme ve gözlemler sonucu, ayaklanma nedenlerinin tamamen toplumsal olduğunu; geri bırakılmışlık, unutulmuşluk, ezilmişlik, güvensizlikten ileri geldiğini görmüş ve bunu raporlamıştır. Orta Anadolu ve öbür bölgelerdeki ayaklanmaların da bundan ayrı olduğunu söylemek güç olsa gerek. Yalnız yukarıda da kısaca değindiğim gibi, günümüzde toprak ağası egemenliğini sürdürebilmek için baskı ve sindirme aracı olarak kullanmak üzere bir «eşkiya mekanizması» kurmuştur. Bu olguyu da düzenden soyutlamak elbette ki yanlıştır. Partilerin ağaları, ağaların eşkiyaları paylaşmak istemeleri buradan kaynaklanıyor.» (M. Bayrak: *Eşkiyalık ve Kemal Tahir;* Yeni Ortam, 15 Haziran 1973)

Durum ne olursa olsun, eşkiyalık, başkaldırı ve ayaklanma üstüne sözedecek kişinin soruna dışardan bakmayıp, içine gir-

mesi zorunluğu vardır. Bu yapılmayınca sorunun özü kavranamaz ve egemen değer yargıları bizi yanıltabilir.

Şeyh Bedreddin'in felsefesiyle söyliyeceklerimizi noktalayalım:

«Cenabıhak dünyayı yaratmış, insanlara bağışlamıştır. Erzak, giyecek, davar, arazi ve bütün toprak mahsulleri umumun müşterek hakkıdır. İnsanlar doğuştan eşittirler. Birinin servet toplayıp biriktirmesiyle diğerinin ekmeğe bile muhtaç kalması ilâhî maksada muhaliftir. Zulüm ve tagallüp mahsulü olan bir idarenin tecavüzlerini hoş görmek ve emirlerine itaat etmek kattiyen doğru değildir. Saray, saltanat, yeniçeri, muharebe hep zulüm eseridir. Tekkeler, dervişler, âlimler de zulüm ve tagallüp mahsulüdür. Onlar da buna âlet oluyorlar. Hükümet zaman-ı saadette olduğu gibi millet tarafından seçilmelidir. Herkes tam bir hürriyet içinde kendi fikir ve mesleğinin sahibi olabilmeli, komşusunun meslek ve mezhebine hürmet etmelidir.»

Nazım'sa şöyle türküleştiriyordu bu felsefeyi:

Hep bir ağızdan türkü söyleyip
Hep beraber sulardan çekmek ağı,
demiri oya gibi işleyip hep beraber,
hep beraber sürebilmek toprağı,
ballı incirleri hep beraber yiyebilmek,
yarin yanağından gayrı her şeyde
her yerde
hep beraber !
diyebilmek için
on binler verdi sekiz binini...